Asyacan Nermin DEVRİMCİ

Şeyh Bedreddin

ve Börklüce Mustafa İsyanı

Yağmur çiseliyordu
Serez çarşısında...

MOLA KİTAP

ŞEYH BEDREDDİN
ve
BÖRKLÜCE MUSTAFA İSYANI

ASYACAN NERMİN DEVRİMCİ

ROMAN

MOLA kitap

Mola Kitap: 100
Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İsyanı

Asyacan Nermin Devrimci

ISBN:
978-605-4611-95-9

Kapak Tasarım
Yasin Ergüven

Baskı ve cilt:
Paşa Yayın Dağıtım matbaa ith. ihr. San. Tic. ltd. sti.
Denizköşkler Mah. Reyhan sk. No 5/A
Avcılar İstanbul

HAZİRAN 2014
© Bütün yayın hakları Mola Kitap'a aittir. İzinsiz basılamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Sertifika no: 15767

Rampalı Çarşı No: 101 Meram/Konya
Tel— Faks:
0 332 352 62 63
www.molakitap.com
molakitap@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SİMAVNA'LI ŞEYH BEDREDDİNMAHMUD RUMÎ 1
BÖRKLÜCELİ MUSTAFA VE TORLAK KEMÂL İSYANLARI.....51
ŞEYH BEDREDDİNİN YAKALANMASI.....86
MEVLANA HAYDAR BAŞKANLIĞINDAKİ MAHKEME 96
SON SÖZ.....111
ŞEYH BEDREDDİN DESTANI 113
İKİNCİ BÖLÜM.....138
VARİDAT.....138
ŞEYH BEDREDDİN'İN SİYASİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ.....195
ŞEYH BEDREDDİN'İN FELSEFİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ.....196
ZÂHİRÎ VE BÂTINÎ KONULARDAKİ DÜŞÜNCELERİ 198
ESERLERİ 203
İSLAM HUKUKU İLE İLGİLİ ESERLERİ 203
TASAVVUFLA İLGİLİ ESERLERİ 209
TEFSİR İLE İLGİLİ ESERLERİ 210
ARAP DİLİ İLE İLGİLİ ESERLERİ 211
ŞEYH BEDREDDİN'İN SOYU.....212
DERS ALDIĞI ÂLİMLER.....215
ŞEYH BEDREDDİN'İN DÜŞÜNCELERİNİN VAHDET-İ VÜCÛD VE PANTEİZM'LE İLİŞKİSİ. 217
KAYNAKLAR 225
* SÖZLÜK*.....228

ÖNSÖZ

Her beden duygu yüküyle çeker çilesini ve bir an gelir taşarak, kendi duvarlarını aşarak bir toplumu hükmü altına alarak birçok olaylara sebebiyet verir. Kimi zarara kimi sevince çıkar akıttığı duyguların sonu. Her toplumun nabzı gelir yine inanca dayanır ve o inanç yüzünden nice badireler geçmek gerekir hedefine ulaşmak için. Din ve toplum yargısı gün gelir onu bir sehpanın üzerinde ayaklarını yerden keserek götürür bir başka bilinmezliğe ama yüzyıllar sürer arkasında bıraktığı iz ve bu iz üzerinde yollarına devam eden nice insan buluşur yine bir başka yerde ve bir başka boyutunda zamanın. En cılız inancın bile arkasında büyük umutlarını taşır insanoğlu. Tapınaklar yapılır, ibadetler sürer gider onun uğruna. Hangi inancın arkasından giderse gitsin mutlaka kendine yontacağı bir nesne bulur her zaman. Bazen ilme yönelir bazen dine. İki ucunda da mutluluk sarkan bir değneğin dengeleyicisi olmaya devam eder durur ömür çizgisindeki sayılar kadar. Amacı uğruna emek verir. Bazen boşa çıkar emekleri, bazen en yüksek yere zirveye oturtur o bedeni. Bir şeyi yerinden koparıp almak, ekmek, biçmek ve karnını doyurmak için verdiği çaba emekten geçmektedir çoğu defa. Emek varsa yemek vardır. Nefs ister, beyin yönetir ve el üretir. Nefs istemese bile ruhun istekleri de yönlendirir bazen insanı. İç dünyamızdaki kavga böylece sürer gider Nefisle, ruh arasındaki kavga mutsuzluğa yol açar. Nerede kavga varsa, kaos varsa, savaş varsa, orada mutlulukta yok olmuştur. İnsan bedeni sürekli kendi iç savaşıyla baş etmek durumundadır. İç savaşa yenik düşen insan gülemez, hayattan zevk alamayacak duruma gelir. Bu gibi durumlarda onlara etrafında bulunan çevre dediğimiz toplumdaki kişiler yardımcı olur. Düşülen çıkmazdan kurtulma bazen müm

kün olur, bazense mümkünü olmayan durumlar haline dönüşür. Bu durumlarda iç savaşımız dış savaşa da dönüşebilir ve iç dış kavgası onulmaz yaralar açar bedende. Kötü iyi kavramları ile boğuşmak zorunda kalır düşünceler ve iyilik yaptım zannederken kötülüklerle karşılaşma olasılığı da her an kapıyı çalmaya hazır durumda bekler durur. İyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle cevap verme yanında bunun tam tersini de uygulayarak davranışlarda farklılıklar da gösterilebilinir. Bu durum bazı sosyal olayların gelişmesine de yol açar ki birinin iyi dediği diğerine ters gelerek anlaşmazlıklara savaşmalara yol açar. Yapılan işlerin bir de dini boyutu vardır. Senin iyi diyerek yaptığın iş Allah'ın reddettiği bir durum da olabilir ama durum o an onu gerektiriyor ve yapılıyorsa daha sonradan vicdanen Allah'a karşı suçluluk ta duyulabilir. Bu durum içsel savaşımların kaosa dönmesine neden olabilir. Öyleyse, hem başkalarına olan davranışınız sebebiyle, hem içte hem de dışta hep çatışma içindedir insanoğlu. İç dünyanın çatışması dış dünya üzerine işlendiğinde ise isyanlar patlak vermektedir. İç isyan insanın kendi bedenine zarar verirken dış isyan yaşadığı topluma etki etmektedir. Şeyh Bedreddin de o dönemde yaşanan olaylar içinde iç ve dış çelişkileri ile isyanları yaşayan ve bu duygularını dışa vurarak toplum üzerinde yankı yapan biriydi. Yaşadığı dönemden bu güne toplumumuz her ne kadar modernize olmuşsa da esas bakımından hâlâ köklerine ve dini inançlarına bağlılığı ile yine o dönemi yansıtmaktadır.

Kişiler değişebilir ama toplumun köktenci ananeleri ve kuralları asla değişmez. Geçmişten günümüze değişmeyen tek şey inançlardır. Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra tamamen İslâm dini uygulamaları ile yönetilen devletin için

de Şeyh Bedreddin'in ''Ne varsa bu dünyadadır, diğer dünyalar birer düş örneği ve kurgulamadır''sözleri o dönemde belki de söylenecek sözlerden en sonuncusunu teşkil ediyordu.. Bu inkârcılıktı. Bir nevi Allah'ı reddetmekti. Yaşadığı dönemin şartları içinden çıkmış bir âlim olarak bunları söylemesi ve halkı isyana teşvik etmesi kabul edilecek bir durum olmaktan çıkınca da dinsel olgular ağır basmış ve etnik ayrılıklar kendini göstererek olay yine ekonomik isyan olayından soyutlanarak yüzyıllar sürecek damgalanmalara sebep olan, Alevi Sünni çatışması altına gizlenmiştir.

SİMAVNA'LI ŞEYH BEDREDDİNMAHMUD RUMÎ

YAŞAMI

Kaç gündür nerede ve nasıl bir durumda olduğunu bilmiyordu. Yüreğinde korkunç bir sızı ile önündeki kitabı okuyor ve iç muhasebesi ile kâinatın sırlarını çözmeye çalışıyordu. Bir atak vardı tüm bedeninin üzerinde. İç dünyası ile dış dünya arasında gel gitler yaşıyordu. Yükselmek, çok yükseklere çıkmak, gökyüzüne ulaşmak ve her şeyi kucaklamak istiyordu. Kâinatın içindeydi ve kâinatı içine alacak kadar kendini derin ve geniş hissediyordu. Bir belirsizliğin hüküm sürdüğü günler yaşıyordu. İçindeki karmaşa günlerdir sürmekteydi. İçe kapanışı, ruhunun gelgitleri arasında sıkışıyor, hakikati kendi gözünün ve yüreğinin doğrultusunda bulmayı istiyordu. Hakikat kendi önüne sergilendiği kadarıyla bilgisindeydi. O Simavna' da din âlimi olan bir Kadı'nın oğluydu. Doğduğu günden beri dini bilgilerle büyümüştü ve bir o kadar da ilim almıştı ama neydi bu arayışın bilinmezliğine gömülmenin verdiği kısrak kıvranışı? Bazen saatlerce bir noktaya dalıyor, bazen de okudukları her kelime iğne olup gözüne batıyordu. Gözlerinden akan tuzlu sular görmesini bozduğunda yeninin ucuyla onları siliyordu. Yine de gözyaşları ağzının hizasına kadar gelip içeriye sızıyor, dudaklarının arasından geçerek yüreğinin yarasına tuz olup kanamasını azaltıyordu. Kaçamıyordu düşüncelerinden. Derinlerdeydi. Çok derinlerde bir yerlerde ve çıkmaz düşünceler içinde kaybolmuş gibi çırpınmaktaydı.

Gün batmış, karanlık çökmüştü. Kandilin fitilini eliyle ovalayarak isli kısımları temizleyip yaktı. Odaya yayılan ışı-

ğın yansıttığı gölgesine baktı bir süre. Ne kadar heybetli görünüyordu. Oysa kendini yaratılışın karşısında ne kadar aciz gördüğünü ışık bilseydi aydınlığını çoğaltır onu gölgesinden sonsuza kadar uzaklaştırırdı. Minderinin üzerine oturup kitabını okumaya devam etti. O kadar dalmıştı ki kapının tıklatıldığını nice sonra karısının yükselttiği sesiyle duyarak irkildi. Bir an için o irkilmeyle içinden bağırmak geldiyse de kadının korkup telaşlanacağını düşündüğü için sesini çıkarmadı. Yemeğini getirmişti karısı. Bu içe kapanma dönemlerine ev halkı da alışmıştı. Bu durumlarda onu kimse rahatsız etmez ancak yemek saatlerinde kapıyı tıklatır ve tepsiyi uzatırlardı. Bazen bir iki laf edilirdi; ama bu sessiz bir ayin gibi olurdu çoğu kez. Eğer kapı açılmazsa kadın tepsiyi kapının önüne koyar ve sessizce uzaklaşırdı oradan. O ne zaman isterse kapıyı açar ve yemeğini alırdı. Sabahtan beri hiçbir şey yememesine rağmen aç değildi. Dudakları kurumuştu sadece. Rahlenin yanında duran testiden kâsesine su doldurup içti. Suyun boğazından içine akışı bile ona neler anlatıyordu. Kâinatın sırrı suda saklıydı sanki. Nasıl da geçmişti diline yapışan pas kokusu. Yaratan her şeyi insan için yaratmıştı. Dudaklarındaki nem bitmeden düşünce denizi onu tekrar içine çekmişti. Bir ferahlık vardı şimdi yüzdüğü denizde. Bu güne kadar geçtiği yollarda. Allah'ın adını o kadar çok zikretmişti ki ve onun zahir ismi o kadar çok şeyde tecelli olmuştu ki her baktığı yerde onun nişanelerini görüyor ve o güzellik karşısında titriyordu bedeni. Ruhu başka şeyi görmüyordu sanki. Kalbiyle ruhu sadece ona bağlanmıştı. Bazen kendini kaybediyor, şuursuz bir şekilde o âlemin içinde kayboluyordu. Üzerine verilen sıfatları kendinden uzak tutuyor, kendini bomboş görürken, ona bu sıfatı veren ışıktan da ayrılıyordu. Bir ışık ötesi mesafeden bakıyordu her şeye, her

yere. İnceliyor, bağlantı kurmaya çalışıyordu her nesneyle, her canlıyla Yaratan arasında. Bir buluttu O. Gökyüzü denilen bir kapının önünde durmuştu. Hayret ve şaşkınlık içinde seyrediyordu âlemi aradaki ince perdenin arkasından. O engeldi işte. Tüm çabası o perdeyi kaldırabilmek ve beynindeki aydınlığa ulaşabilmekti. Hakka yakın bir makamda iken yüreği neden bir inanç eksikliğine düşüyordu? Bilemiyordu. Batıniye düşünmek fikirlerinde ayrıcalıklar oluşmasına neden oluyor bu da onu çok yoruyordu. Dışarıya değil kendi iç dünyasına bakmak istiyordu. Şuhut ve marifet kendindeydi. Bu karmaşayı çözmek sadece ona aitti. Doğru yolda o zaman ilerleyebilecek, ruhu huzur bulacaktı. Daha önceleri başına gelen her şeyde bir hikmet arayıp hoş gören düşüncesi şimdi onu sebepler âlemine yolculuğa çıkarmıştı. Kendi zavallılığını, çaresizliğini görüyordu o kâinatın aynasında. Eskiden hemen yok olan korkular şimdi duanın ötesinde bir yerde düğümleniyor ve kâbusa dönüşüyordu. Zaman zaman öyle derine dalıyordu ki gözüne hiçbir şey gelmiyor, kulağı duymuyor ve aklı duruyordu. Gaflet uykusundan uyanınca bir başka boyutuna dalıyordu âlemin.

Her şey zıddıyla daha iyi anlaşılabiliyordu. Eğer iyilik yapıyorsan karşısına tam kötülük çıkaracaksın ki o iyilik ya da kötülük kendini göstersin. Hâyır ve kemâl hazır olunca bunlara şer ve naks ta gerekliydi. O zaman su görünür, ayna parlar ve kötülük iyiliğe dönüşürdü. Yaradan'ın makamında kötülük yoktu; ama bunun bilgisi vardı. Bu ilim tam bir Şuhut ile meydana getirildiğinde yükselirdi. Kul kendini yere vurmadıkça ve her şeyden vazgeçmedikçe bu mertebeye ulaşamazdı. Bu mertebeye ulaşmak için hak ve adaleti öğrenmek ve zulme karşı gelmek için önce kendi nefsini arındırmalıydı. Arınma içinse her şeyin netini görmeliydi. Ah

açılsaydı şu siyah perde! Gün ışığı dolsaydı kalbe. Sahih ile Batıni düşünceler arasındaki noktaları kafasında birleştirmeye çalışıyordu. Mısır'da bulunduğu süre içinde Şeyh Hüseyin Ahlati ile yaptıkları bir sohbeti hatırladı aniden. Sormuştu ona nedir bu Batıniliğin, Tasavvufun gerçek yönleri? Diye. Babası kadı olduğundan hem ondan hem âlimlerden dersler almıştı, neredeyse çok şeyi biliyordu ama bu tür konuları bir başka ağızdan da öğrenmek tartışmak hoşuna gidiyordu. O' ilme o kadar aç biriydi ki her bilgi ona sonsuz bir haz veriyordu. Hüseyin Ahlati gülümseyerek sohbete başlamıştı. Ne yumuşak, ne içe dokunan bir sesi vardı. Onu her dinleyişinde kelimeleri nakış nakış yüreğine işliyordu.

1090 lı yıllarda bir Hasan Sabbah felsefesi doğmuştu Kazvin Dağları'nda. Çıkmıştı o dağın tepesinde erişilmez bir kaleye ve onun soyu, Batinilik furyasını Hasan Sabbah tan sonra 1200 lü yıllara kadar devam ettirmişti ve Selçuklu'nun zayıflaması neticesinde, Selçuklu'nun himayesi altında Batı Anadolu'da kurulan Osmanlı 'nın güçlenip büyümesi sonrasında bile Batınilik öğretileri devam etmişti. O dönemde meydana gelen olaylar dini inanç karmaşasına neden olmuş bu konuda bazı isyanlar halkın gündeminden hiç düşmemişti. Toplumla din kavramları hep iç içe olma durumunu muhafaza etmişti. Sadece İslam Âlemi değil Hristiyan Âlemi'nde de durum farklı değildi o dönem. Haçlı seferleri sonrası sıkı bir dini kültüre sahip olan Hristiyanlar arasında da bölünmeler olmuş ve Batinilik Felsefesi adı altında yeni öğretiler ortaya konulmuş ve bu durum o âlemde de ayrılıklara sebebiyet verip, kiliselerin bölünmesine, bazı isyanların ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti. İnsanlar belli inançlarını ortaya koyan ve bu uğurda çalışmalar yapan bazı birliklere yani tarikatlara girmişler ve bir diğerinin karşısında kendi öğreti-

lerini savunur hale gelmişlerdi. Bu uğurda bazen savaşmışlar, bazen öldürmüşler, bazen se sessizce dağılıp gitmiş; bazen de korkunç ölüm şekilleriyle cezalandırılmışlardı. Selçuklu döneminde Nizâmülmülk tarafından kurulan İslâm medreseleri şeriatı yaymış ve devletin de dâhil olduğu sistemde şeriat öğretilerinin yaygın olarak kullanılması sağlanmıştı. Hristiyanlık ta ise İsa'nın ''insan suçludur, o halde ibadetle suçunu affettirmelidir;'' felsefesi ön planda tutularak insanlar üzerinde baskı uygulamaları başlamış ve kayıtsız şartsız kiliseye bağlılık ön planda tutulmuştu. Katolikliğin katı kurallarına baş kaldırıcı olarak Katolikliğin dışında Ortadoks mezhebi yaygın hale gelmeye başlamıştı. Bu görüş Bzanslılar arasında yaygın haldeydi ve Bzanslılar da Osmanlılarla birlikte Anadolu topraklarında yaşıyorlardı. Anadolu yoğun bir Moğol saldırısından çıkmış ve ülke savaşların etkisiyle kendini toparlama dönemine girmeye çalışıyordu. Haliyle savaşın vermiş olduğu korku her tür düşünceyi etkilemiş ve insanları sığınacağı bir manevi güce doğru itmişti. Bu dönemde Şeyhlik adı altında bazı bilge kişiler çoğalmış, bu kişilerin etrafına toplanan insanlar onların manevi güçlerini kendilerinde hissetmeye çalışmışlardı. Bu duruma inanmayan meteryalist görüşlü insanlar ise devletçilik adı altında kendi görüşlerini yayma çalışmalarına girişmişlerdi. Baba İshak isyanı'ndan sonra dağılan gruplar tekrar bir araya gelerek devlete karşı çıkma planları kurmaya başlamışlardı. Peki gerçek Şeyhlik neydi; Bu toplumda bu olgu nasıl güçlenmiş ve yerini bulmuştu? Gülümseyerek devam etmişti derin bilgisiyle Ahlati.

İslam Tasavvufu, İmam-ı Gazalî'den sonra ve özellikle de Muhyiddin İbn Arabî vasıtası ile "Vahdet-i Vucud"cu bir anlayışa doğru yönelmeye başlamıştı. Vahdet-i Vucut öğreti-

sinde varlığın birliği savunuluyordu. Muhyiddin İbn Arabî tarafından sistemleştirilen öğreti, sadece Allah'ın varlığının zorunluluğu temeli üzerine kuruluydu. Bazı ları tarafından tevhidin en yüksek yorumu sayılırken, bazıları tarafından da tüm varlıkların tanrılaştırılması anlamı taşıdığı gerekçesiyle küfür sayılıyordu.

Ahlati'den çok şeyler öğrenmişti. O günden beri tasavvufa olan eğilimi onu bu konuda araştırmalara ve bilgi sahibi olmaya yöneltmişti. Vahdet-i Vücut öğretisini en ince noktasına kadar öğrenmişti. Bu öğretiyi hayatına geçirdiğinde daha önceki öğrendiği bilgilerle bu öğretinin gizemli savaşı başlamıştı düşüncelerinde. Vahdet-i vücud öğretisi, Allah'ın varlığının zorunluluğu ilkesine dayanıyordu. Varlığın özü olan vucud birdir ve yaratıcısının varlığıdır. Bu varlık zorunlu ve öncesizdir. Çokluk, parçalanma, değişme ve bölünmeyi kabul etmez. Biçimi sınırı yoktur. Buna mutlak varlık, saf varlık adı veriliyordu. Mutlak varlık, varlıklar dünyasına nisbetle bir ayna gibiydi, anlaşılır ve duyulur tüm nesneler onda görünür; diğer bir ifadeyle Allah zatı ile değil ama fiil ve sıfatları ile tüm varlıklarda, mutlaklık özelliğini yitirmeksizin ve kesinlikle değişime, bozuluşa uğramadan görünürdü. Bu nedenle varlıklar da onun aynasıydı. Tüm evren, Allah'ın varlığı nedeniyle var olur. Öyleyse evren Allah'ın dışlaşmış biçimi, Allah' da evrenin özü ve gerçekliğiydi. Mutlak varlık, Allah'ın zatının aynısıydı, varlığı, gerçekliği üzerine bir eklenti değildi. Diğer varlıklarda ise durum tersineydi. Nesnelerin varlıkları, gerçeklikleri üzerine bir eklentiydi. Çünkü nesnelerin gerçekliği, ezelde Allah'ın ilmindeki beliriş ve biçiminden oluşuyordu. Bu gerçekliğe ayan-ı sabite (sabit gerçeklikler) deniliyordu. Sabit gerçeklikler ya da ilmî suretler (suver-i ilmiye) varlığın kokusunu bile almamışlardı. Bu

nedenle, bunlara verilen varlık, onların üzerine bir eklentiydi. Varlığın Allah'ın sıfatlarından olması düşünülemezdi. Çünkü bu, varlığın zat ile varlık dışındaki başka bir şeyden oluşması anlamına gelirdi oysa her şey varlığa. Bilinebilecek olan şey, varlık ile var olan biçimlerdi. Allah'ın zatını, tüm belirişlerin aşkınlığı nedeniyle kavramak imkânsızsa da varoluşun mertebelerinde haricî varlık kazanması nedeniyle kavramak mümkündü. İşte tasavvuf yolcuları bu kavrayışın peşindeydi. Evren, Allah'ın varlığıyla var olan ve Allah'ın varlığının aynasında görünen kimi geçici, yok olucu suretlerden ibaretti. Nesnelerin gerçeklikleri özleri gereği değil, Allah'ın varlığıyla sabitti. Nesnelerin aslı yokluktur ve bunlar sürekli bu aslî durumları üzerindeydi. Olgunlaşmamış insanların akıl ve duyuları, varlığı nesnelerin bir niteliği olarak algılar ama bu yanılsamanın neden olduğu bir yargıydı. Nesneler, diğer bir deyişle Allah'ın varlığında görünen suretler, gerçekte bir hayal ve seraptı. Bunların kesif ve hatta varolmuş görünmeleri sadece akıl ve duyulara göreydi. Allah bunların hayali olan varlıklarında, bu hayali varlıkların gerçeklikleri nedeniyle görünür. Gerçek varlığa sahip olan kendi zatı ile görünmez. Evren varlık dünyasına çıkmadan önce, Allah'ın zatı ile birlikte başka bir şey olmadığı gibi, şimdi de O'nunla birlikte varolan bir şey yoktu. Evren gerçek bir varlık değil, gölge bir varlıktı. Gölge, kendisinin varlık nedeni olan kişi ya da nesnenin varlığından başka bir varlığa sahip olmadığı gibi, evren de Allah'ın varlığından başka bir varlığa sahip değildi. Nesnelerin görünen varlığı, hayali bir varlıktı. Nesneler sürekli değişmekte ve bozulmaktaydı. Bir anda varmış gibi görünen suretin yerini, bir sonraki an başka bir suret almaktaydı. Bu nedenle, insanın nesnelerin gerçekliği-

ne hükmetmesi, duyularının bu sürekli değişimi algılamakta yetersiz kalışına sebebiyet veriyordu.

Evrenin varlıkla ilişkisi, su buharı, bulut ve karın su ile ilişkisi gibiydi. Bulutun ve karın varlığı, hayali bir varlıktı. Bunların suyun varlığından başka bir varlıkları yoktu. Her biri, suyun bizim duyumlarımıza göre aldığı bir suretten başka bir şey değildi. Hayati olmayan, gerçek olan ise, bunların aslı olan suydu. Çünkü biçimleri değişmiş bile olsa, suya özgü gerçeklik içindeydiler. Eridikleri ya da yoğunlaştıkları zaman, ortada yalnız gerçek olan su kalıyordu. Allah'ın ilmindeki sabit gerçekliklerin dış dünyada varlık kazanmaları, sayısız varoluş aşamasından sonra mümkün oluyordu. Meratib-i vücud, tenezzülat, tecelliyat gibi adlarla anılan bu varoluş aşamaları, küllî mertebeler halinde belirleniyordu. Böylece varoluşun dört, yedi, oniki ve kırk gibi çeşitli mertebesinden söz etmek mümkündü. En yaygın görüşe göre yedi mertebeden oluşan varoluş aşamaları ise Lataayyün, taayyün-i evvel, taayyün-i sani, âlem-i ervah, âlem-i misal, âlem-i şehadet ve âlem-i insan.

Vahdet-i vücud öğretisi, varlık hakkındaki temel düşünceye bağlı olarak dinlerin birliği düşüncesini de içeriyordu. Buna göre bütün dinler temelde birdi. Semavî ve beşerî dinler arasında bir fark da yoktu. Çünkü bütün yaratıklar Allah'ın birer tecellisiydi, dolayısıyla tapınılan her varlıkta Allah'ın bir tecellisine ibadet edilmekteydi. Böylece insanlar gerçekte çeşitli suretlerde görünen tek bir Allah'a ibadet etmekteydi. Bu düşünceye göre; "Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz dönünAllah'ın zatı oradadır”

Oluşum ve bozuşum âlemi içinde meydana gelen atmosfer ve üç bileşik, yüksek babaların, aşağı analarda bulunan tesirlerinin neticesidir. Yani ay feleğinin içinde vücuda gelen bileşik cisimlerin tamı ve tam olmayanı, bütün yedi gezegen yıldızın dört unsurda olan tesirlerinden hâsıldır. Yedi gezegen ise, gece gündüz, Hak'kın emrine itaatkâr ve boyun eğicidir. Hepsi onun güç ve kuvveti ile hareketli ve tesirlidir. Bir kavramdan çıkmasına rağmen bilgimiz dâhiline giren her şey sadece muhafazalı bir vücuda sahip demektir. Bu mukayetli vücut kendi kendinin kaynağı olamaz. Bundan dolayı bütün sınırlı varlıkların kaynağı olarak bir mutlak, bir mutlak hakikat birde mutlak vücud vardır ve hepsi hakikate bağlıdır. Dilde ve düşüncede farklılıklar gösterseler bile hakikatte birleşirler. Mutlak vücud Allah'la birdir. Vücud kadim ve hadis olarak ayrılamaz. Vücudu-hadis demek yanlış bir düşünce olur. Doğrusu mevcudi-hadistir. Çünkü hadis olanın varlığı kendinden değildir o ancak kadim olanın varlığı ile vardır. Bu durumda vücud birdir.

Âlemdeki tüm mevcudiyet ise bu vücudun değişik şekillerdeki hayalleri yansımalarıdır. Hakiki fiil bir tanedir o da Allah'tır. Su girdiği kabın rengini ve şeklini alır. Hak vücudun aynısıdır. Allah için vardır ve ona kuldur. O var insan yok olandır. Hak ise kendinde mevcuddur. Onun vücudunun Âdem'den olması mümkün değildir. O mutlak vücuddur. Bölünmez; ezeli ve daimidir. O nurdur. Yaratıcı birçok şeyin yaratılmasının faili olunca çokluk ve farklılıklar ortaya çıkar ve vahdet bozulur. Vücudun hakikati hakkında bilgi sahibi olanların vücûdlarını açması gerekir. Ruhlarından geçenleri okutmaları gerekmektedir. Oysa hiçbir canlı kendini açıkça ortaya koymaz. Giz vardır her zaman. Dünya bir yanılsamadan ibarettir. Onun gerçek bir varlığı yoktur.

Biz hayalimizde onun gerçek, kendi başına buyruk ve kendi kendine oluşmuş olduğunu düşünsekte aslında bizlerde hayaliz. Bu durumda hayal içinde hayal olan varlıklarız. İnsan bunlardan farklılık gösteren bir hayaldir. Âlem içinde başka bir âlemdir. Beyni, yokluğu da varlığı da birbirlerinin zıddı gibi düşünür. Ortaya iki durum çıkarır. Biri Yaratıcının mutlaklığı, diğeri mutlak Âdem' dir. Vücud bir şeyin aynısını taklid ederken Âdem ise nefyetmekten ibarettir. Yani nefsi sürgüne göndermekten ibarettir. Bu düşüncede vücud asla Âdem' den hâsıl olmaz. Bir şey bir yerde yok diğer bir yerde var ise olmadığı yerde yoktur. Olduğu yerde vardır. Hakikat değişmez. Mutlak vücûd oluşumun basamaklarını birer birer inmeye başlayınca her indiği basamakta şekil almaya başlar. İlk basamak kendinin belli olma basamağıdır ki bu başlangıçtır. Diğer her basamak kendini tanıma ve olgunlaşma, Hakikat-i Muhammediye dönemleridir. Vücûd bir dairedir ve akıl bu dairenin ilk başlangıç noktasıdır. Yaradılış insanın yaratılmasıyla son bulmuş ve daire kapanmıştır. Allah'ın yarattığı tüm şeyler bu dairenin içindeki ve dışındaki noktalar gibidir. Daireden çıkan her çizgi yine bir daire oluşturur. Bütün eşyanın nesnelerin başlangıcı vücûddur ve o her zaman hareket halindedir ve hiç durmaz. Durmayınca da her şey yerinde hareketle sabitlikten kurtulur. Sabitlik cansızlıktır ve cansızlık ölümdür. Varlığın oluşumunda dört unsur vardır.

Dört unsur ki, ateş, su, hava ve topraktır. Bu dördün birbiri ile kaynaşıp birleşmesinden meydana gelen tam bileşik cisimlerin, yani üç bileşiğin birincisi maden cinsidir ki, taş nevileri dahi ondandır. Başlangıçta dumanlar ve buharlar, unsurlara geçer ve değişir. Ama dumanlar yerin incelikleridir ki, güneşin ısıtması ile havaya yükselir, onunla karışır. Bu-

harlar, nehir ve deniz sularının incelikleridir ki, yine güneşin ısıtması ile havaya çıkıp onunla karışır. Buhar ve dumandan yarı bileşikler oluşur ki, yukarıda açıklanan atmosferdir. Suların özleri karlar ve yağmurlardır ki, yerin karnına çekildiğinde, orada toprak parçaları ile karışarak koyulaşır. Bundan sonra yerin derinliğine sirayet eden güneşin harareti o koyulaşan özleri kaynatarak maden, bitki ve hayvan maddesi eder. Bu üç bileşik ancak birbirine şaşırtıcı bir tertiple, lâtif nizamla suret bulmuştur.. Bu kâinatın ilk mertebeleri kesif topraktır. Son mertebeleri temiz nefstir ki. madenlerin evveli toprak ve suya, sonu bitkiye bitişiktir. Bitkileri nevveli madene ve sonu hayvana bitişiktir. Hayvanların evveli bitkiye ve sonu insana bitişiktir. İnsanî nefislerin evveli hayvan ve sonu melekî temiz nefislere ulaşır. Olgunluğu ancak onda hâsıldır.

Üç bileşiğin ilki olan madenlerin üç bileşiğin başlangıcı bulunan madenlerin cümlesi, yerin içinde hapsolan buhar ve dumanlardan oluşan cisimlerdir ki, nicelik ve nitelikte muhtelif bulunan karışımlar ve bileşimler olmuştur. Eğer bileşimi kavi olup, çekiş kabul ederse, yedi meşhur cisimdir ki: Altın, gümüş, bakır, kalay, demir, kurşun ve tunçtur. Bileşimi kavi olup, çekiçle ezilmezse, taş cinsidir ki: Elmas, la'l, yakut, zümrüt, zebercet, seylan ve pîruze gibidir.

Eğer buhar, duman üzere üstün gelirse; yeşim, mermer, billur, civa vesair şeffaf olan cevherler oluşur. Eğer duman buhar üzere üstün olursa; tuz, karbonat, kükürt, nişadır ve şap olur.. Bu taşlar, rutubetle çözülür; tuzlu cisimler gibi. Bazısı ateşle çözülür; kalsiyum ve kükürt gibi. Yumuşak ise, cıva olur. Bütün madenlerin asılları, bir miktar yer içinde oluşup durdukta; onlardan asırların geçmesiyle zeminin dibine girip ve inip gitmektedir. Nitekim bütün bitkilerin ve

ağaçların asılları, yerin altında oluşup, bir süre durduktan sonra onların dalları zamanların geçmesiyle havaya çıkmaktadır. Yedi meşhur cismin oluşumu, ancak cıva ile kükürtün nicelik ve nitelikte farklılıklarından ve karışmalarından hâsıl olur. Cıvanın oluşumu, o su parçalarındandır ki, toprağın ince parçalarına karışıp, yüksek hareketle kaynaşmıştır. Kükürt ise, şiddetli hareketle karşılaşan ve su toprak parçalarından oluştur ki, sıcaktan yağ gibi olmuştur. Şeffaf ve katı cisimlerin oluşumu; o tatlı sulardandır ki, madenlerde sert taşlar içinde nice bin yıl uzun bekleyişle safa bulup, madeni, hareketinden taşlaşmıştır. Şeffaf olmayan cisimlerin oluşumu; o yapışkan çamurla suyun kaynaşmasındandır ki, güneşin harareti ona, nice bin sene tesir etmiştir. Rutubetle ayrışan cisimlerin oluşumu; yerin yakıcı ve kuru maddelerine suyun şiddetli karışımından hâsıl olur. Yağlı cisimlerin oluşumu; yerin içinde bekleyen rutubetlerdendir ki, madenin hararetiyle incelip ve çözülüp, bölgenin toprağına karıştığında, madenin harareti onu, pişirmekle yağ gibi koyu olmuştur. Şu halde altın madeni, dağlar içinde ve yumuşak taşlı, kumlu yerlerde oluşur. Gümüş ve benzerleri, dağların içinde yumuşak toprak ile karışan taşlar içine oluşurlar. Kükürt madenleri; nemli, ıslak, yağlı ve yumuşak toprakta oluşurlar. Tuz, yumuşak yerlerde hâsıl olur. Kireç madeni, kireç ile karışan kumlu yerlerde oluşur. Zaclar ve şaplar, kıraç ve sert yerlerde vücuda gelirler. Bu kıyas üzere her maden, bir bölgeye mahsustur.. O madenin oluşumu, o bölgenin özelliklerinden bilinmiştir. Tek tek çok olmalarına rağmen, madenler üç neve münhasır kılınmıştır: Madenlerden katı cisimlerin oluşumunu, tabiatlarını ve vasıflarını bildirir.

Üç tür madenden evvelkisi katılardır ki, adı geçen yedimeşhur cisimdir. Onların hepsi ancak kükürtler ile cıva-

dan oluşurlar. Eğer kükürt ve cıva saf olup, biribirine tamamen kaynaştılarsa, yer, suyun rutubetini çeker ki; o kükürt, o cıvanın rutubetini emdiyse ve o kükürtün boyama gücü olup, cıva ile uygun bir ölçü bulduysa, madeni, hararetiyle nice bin yıl pişip yandıysa, o kaynaşıp sarı altın olur. Eğer kükürt ve cıva safî olup, tamamen karıştıysa, ölçüleri de uygun gelip uzun zamanda pişip yandılarsa ve kükürt beyaz olup, rutubetten kaldıysa, o kaynaşıp, beyaz gümüş olur. Eğer pişmezden önce ona soğuk isabet ederse, kaynaşıp tunç olur. Eğer cıva saf ve kükürt bozuk olup, piştiyse bakır oluşur. Eğer bozuk kükürt yanmadıysa, kalay oluşur. Eğer kükürt ve cıva ikisi de bozuk olursa, kurşun hâsıl olur. Şu halde katı madenlere ârız olan farklılık, kükürt nevileriyle cıvanın ya niceliklerinden veya keyfiyetlerinden hâsıl olduğu tecrübe ile bilinmiştir. Ama katıların sultanı bulunan altının tabiati sıcak, yumuşak ve latiftir. Ateşle yanmaz. Su zerreciklerinin toprak zerreciklerine şiddetli kaynaşmasından, ayrışmasına ateş bile kâdir olmaz. Toprak içinde bin yıl kalsa çürümez, paslanmaz. Rengi sarı ve berraktır. Tabiatı tatlı, kokusu hoştur. Cismi paktır. Lekesi olmaz. Ağırdır. Kendi güzeldir. Değerlidir. Şu halde tabii harareti, ateş rengi sarılığı olduğundandır. Yumuşaklığı, yağlılığı fazla olduğundandır. Berraklığı, suyu saf kaldığındandır. Tadının tatlılığı ve kokusunun temizliği kükürtünün saf olduğundandır. Letafet ve nezafeti, cıvası saf ve pak olduğundandır. Ağırlığı, topraktan olmasındandır. Güzellik ve değeri, tabii nefsin ona şua saldığındandır. Bu sarı altın, nakittir. İki cihanın ender sermayesidir. Eşyanın en değerlisidir. Hüda'nın nimetlerinin en şereflisidir. Zira ki sarı altın, din ve dünyanın kıvamıdır. Âlem halkının nizamıdır. Her iklimde revaç bulmuştur. Herkes ona

muhtaç olmuştur. Dünya erkeklerine kuvvet ve izzettir. Süs isteyen kadınlara lezzettir. Nitekim denilmiştir:

Beyaz gümüş madeninde maddesi olan kükürt beyaz olmayıp, karışım parçaları eksik kalsa, o sarı altın olurdu. Gümüş, sürekli ateşle erir. Toprak içinde uzun zamanla çürür, beyazlığı simsiyah olur. Zira ki, Lekesi en yakınına gider. Ona cıva yaklaşsa çekiç kabul demeyip, kırılır. Kükürt isabet ettiğinde, beyaz gümüş iken simsiyah olur. Bakır gümüşe yakındır. Farkı, sadece renginin kırmızılığı, kirinin çokluğu, tabiatının kuruluğu, tadının kekreliği ve kokusudur. Onun kırmızılığının fazlalığı, kükürtünün hareketindendir. Şu halde onu, beyazlatmaya ve yumuşatmaya gücü yeten kimse, her ihtiyacına zafer bulmuştur. Demir'in siyahlığı, hararetinin aşırılığından bilinmiştir. Diğer katı madenlerden ziyade sulu bulunmuştur. Kalay ise beyaz gümüş cinsindendir. Lâkin ana karnında cenine afet erişip zayi olduğu gibi yerin karnında gümüşe üç afet eriştikte kalaya dönüşür. Üç âfet: Değişken su, kötü kokuya rehavettir. Kurşun ise bozuk sınıfıdır, oluşumu ve bozuşumu onun gibidir. Tunçun tabiatı hepsinden daha soğuk ve daha kurudur. Kokusu dahi pistir. Allah'ın sanatının tefekkürü için katıların durumları bu miktar yeterlidir.

Madenlerden taş cisimlerin oluşum ve renklenişini ise;.Bütün şeffaf taşlar, yağmur sularının, yerde hapsolan rutubetle birleşmesinden oluşurlar. Renklenişi ise mağaralar içinde hapsolup; madenler ile karışmamasındandır. Onlardan öyle sert taşlar oluşur ki, ne su ne de ateş onları kıramaz. Renklerinin farklılığı, gezegenlerin ışıklarıyle vücut bulmuştur. Her yıldız cevherlerini delalet edip, şuasını o dağlar üzerine salıp, o madenlere böyle istila etmiştir. Zira ki, zühalin

siyahlığı, müşterinin yeşilliği, merihin kırmızılığı, güneşin sarılığı, zührenin maviliği, utaritin rengi ve ayın beyazlığı onları renklendirmiştir. Şeffaf olmayan taşlarsa, güneşin hararetinin tesiriyle yapışkan çamurun birleşmesinden oluşurlar. Hepsinin sultanı ve kıymette pahalısı elmas cevheridir ki, madenlerin tümünden daha sert ve daha kavi muayene kılınmıştır. Bütün madenlerden daha değerli ve daha saf yaratılmıştır. Hepsine üstün ve etkili iken, fakat kurşunla mağlup ve etkilenmesi Hak'kın gayretinden bilinmiştir. Buna yakın cevher zümrüttür ki, ona bakanın gözü nur ve gönlü sürur bulur. Şuasından yılan kör olur.

Şeffaf taşların doğuşu, yukarıda anlatıldığı üzere, zamanların geçmesiyle güneşin hararetinin tesirlerinden kaynaşan su ve yapışkan çamurdandır ki; o çamur taşlaşıp kalmıştır. Nitekim ateşin tesirinden soğuk süt yoğurt olmuştur. Taşların farklılığı, yerlerine bağlıdır. Eğer yer, toprak ve sıcak çamurdan bulunduysa, mutlak taş olunur Eğer sıcak yerde olursa, ondan tuz ve şaplar oluşur. Eğer kıraç yerlerde bulunduysa, o yapışkan çamurdan kırmızı, sarı ve yeşil zaclar oluşur. Şu halde her yerin bir başka özellikleri vardır ki, onları yaratan âlemin yaratıcısı Allah bilir. Kâh olur ki, taş suda oluşur. Bunun sebebi, o suyun veya o yerin özelliklerindendir. Kâh olur ki, havaya yükselen duman zerreciklerinin sıcaklığı soğuk isabetiyle soğuyup, havada taş oluşur, düşe ki, taş yağdı derler. Kâh olur ki, yıldırım ile taş veya demir yahut bakır vâki olur. Madenlerin sınıfları, unsurların mizaçlarının itidalinden uzak olduğundan, gayet çok bulunmuştur. Bitkilerin cinsi, mizaç itidaline yakın olduğundan çeşitleri onlardan az bulunmuştur. Hayvan cinsi mizaç itidaline bitkilerden daha yakın olduğundan, çeşitleri dahi ondan daha az olup, onsekizbin nevi bulunup, her nevhi, bir âlem olarak

isimlendirilmiştir. Bir nevi dahi, insanlık âlemi bilinmiştir. Bu insan cinsi, mizaç itidalinin olgunluğu üzere bulunduğundan, fertleri hepsinden az olup, daha izzetli ve nâdir bulunmuştur. Yaratıcı'nın sanatını düşünmek için madenlerin durumları böyledir. Zira ki Allah'ın kudreti sonsuz bilinmiştir.

Üç bileşiğin ikincisi ise bitkilerdi. Onların bir şuursuz kuvveti vardır. Yani bitki cinsinin bir tabiatı vardır ki, ondan farklı hareketler ve değişik âletler vasıtasıyla muhtelif hareketler çıkar. O kuvvete bitkisel nefs derler ki, o tabii cismin ancak doğuş, artış ve beslenme yönünden ilk kemalidir. Ve bitkisel nefsin gıda kuvveti vardır ki, şahsın bekası onunladır. Bu o kuvvettir ki, su gibi olan öteki cismi kendi bulduğu cismin miraç, kıvam, renk ve cevheri benzerine değişip, tabii hararetle cisminden çözülen eksikliğe bedel, ona benzediği ile yapışır. Onun namlı kuvveti vardır ki, şahsın olgunluğu onunla hâsıldır. Bu o kudrettir ki, olduğu cismi uzunluk, genişlik ve derinlik taraflarından artırır. Tâ o cisim tabiatı gereğince yetişme olgunluğuna ulaşıncaya dek gider. Onun üreme kuvveti vardır ki cinsinin bekası onunladır. Bu o kudrettir ki kendi cisminden bir cüzü olup, kendi benzeri vücut bulmak için başlangıç ve madde olur. O bitki tohumudur. Beslenme kuvveti, besinleri çeker. Sonra tutar. Sonra hazmeder. Sonra fazlasını atar. Şu halde onun dört hizmetçisi vardır ki; çekme kuvveti, tutma kuvveti, hazım kuvveti ve atma kuvvetidir. Namlı kuvvet, bitki yetişme olgunluğunu bulduğunda duraklar. Ama beslenme kuvveti âciz oluncaya dek işini sürdürür. O âciz olduğunda bitkiye ölüp erişip, kurur. Bütün bitkiler, yerin bir miktar derinliğinde oluşup eğlendiğinde yavaş yavaş havaya çıkar. Ama bitkilerin bütün sınıf ve çeşitlerinin sınırını ve hesabını ancak onların yaratıcısı bilir.

Tabiblere lazım olan bazı parçalar ve ilaçlar bunların eseridir. Halka lazım olan sebzeler ve meyveler, bütün vasıfları ile insanların dillerinde meşhur olduğundan, bitki cinsinin nevi ve sınıflarının isim ve özelliklerini saymakla bitmez.

Üç bileşiğin üçüncüsü olan hayvanların durumunu topluca bildirirsek: Üç bileşiğin üçüncüsü hayvan cinsidir ki, o hayvani nefstir. Mümtaz olmayan nefs, tabii cismin ilk kemalidir. İradi hareketle hareket eder. Bu hayvani nefs için mahsus olan eserlerden iki kuvveti vardır ki: Anlama kuvveti ve hareket kuvvetidir. Anlama kuvveti, ya bedenin dışında olur veya içinde olur. Bedenin dışında olan beş kuvvettir ki: İşitme, görme, koklama, tatma ve dokunmadır. İşitme bir kuvvettir ki: Kulağın alt yüzeyinde döşenmiş olan sinirlerde konulmuştur. Bu sinirlerde davul gibi hava hapsolmuştur. Eğer şiddetli mağaradan veya kuvvetli kaleden hasıl olan sesin keyfiyeti ile nitelenen hava dalgalandığında, yakın olursa, o sinirlere ulaşıp onu titrettiğinde orada bulunan işitme duyusu o sesi idrak eder. Görme bir kuvvettir ki; Dimağın önünde bitip biribirine yaklaşması ile raslaşıp ve kesişip ondan uzaklaşmakla gözün yağ tabakalarına ulaşan iki içi boş sinirin ulaştığı yerde konulmuştur. Ona iki nurun toplanması dahi derler. Koklama bir kuvvettir ki: Dimağın önünde olan ve başları gibi iki fazlalık içere konulmuştur. Tatma bir kuvvettir ki: Dilin cismi üzerine döşenmiş olan sinirler içinde bulunur. Onun idraki tükrük rutubetinin aracılığı iledir. Ona yiyecekten ince zerrecikler karışmış olup, ondan dilin cismine değdiğinde, yiyeceğin tadını hisseder. Dokunma bir kuvvettir ki; Hayvan cisminin çoğuna karışmış olan sinirlerde konulmuştur. Hayvanın içinde olan kuvvetler beştir ki: Müşterek his, hayal, vehmetme, hafıza ve tasarruftur. Müşterek his bir kuvvettir ki: Dimağda olan üç boşluğun birinci

boşluğu önüne bağlanmıştır. Dış duyulara ulaşan suretlerin hepsini, müşterek his, kabul edip iç güçlere tevzi eder. Hayal bir kuvvettir ki: Dimağın birinci boşluğunun sonunda konulmuştur. Hissedilen bütün suretleri, müşterek histen alıp, bu suretlerin kaybolmasından sonra hepsini korur, nakşeder, tasvir eder ve temsil eder. Bu hayal, müşterek hissin hazinesidir. Vehmetme bir kuvvettir ki: Dimağda olan orta boşluğun sonunda konulmuştur. Bu kuvvet, hissolunanlarda mevcut olup, dış hislerle idrak olunmayan cüzî manaları idrak eder. Nitekim vehmetme kuvveti hükmeder ki, kurt kendisinden kaçılması gereken bir hayvandır. Hafıza bir kuvvettir ki: Dimağın arka boşluğunun önünde konulmuştur. Vehmetme kuvvetinin cüzî manaların hissolunamayanlarından idrak ettiklerini hıfzeder. Bu hafıza, vehmetmenin hazinesidir. Tasarruf bir kuvvettir ki: Dimağdan orta boşluğun önünde konulmuştur. Bu kuvvetin durum ve şânı, hayal ve hafızadan olan suret ve mânaların bazısını bazısına bileştirip, bazısını bazısından ayırmaktır. Eğer bir tasarruf etme kuvvetini, akıl, kendi algıladıklarında kullanırsa buna: Düşünme derler. Eğer bunu, vehmetme kuvveti, kendi hissetliklerinden kullanırsa buna: Hayal etme derler. Hayvanî nefsin hareket etme kuvveti iki kısımdır ki: Sebeb olucu kuvvet ve yapıcı kuvvettir. sebeb olucu ki, şevk kuvveti dahi derler, o bir kuvvettir ki, kaçan hayalde istenen bir suret veya istenmeyen bir suret resmolunsa, yapıcı kuvveti azaları tahrike sevk eder. Eğer sebeb olucu, yapıcıyı lezzetlerin meydana gelmesi için olan hayal edilen yararlı eşyayı veya zararlıyı isteyecek tahrike sevkederse, ona: Şehvanî kuvvet derler. Eğer sebeb olucu, yapıcıyı üstün istek için hayal olunan zararlı eşyayı veya faydalıyı defedecek tahrike sevkederse, ona: Gazap kuvveti derler. Yapıcı, bir kuvvettir ki; sinir, bağ, et ve

zardan bileşen kasları, sıkmak ve gevşetmekle azaların hareketi için hazırlar.

Hayvan cinsini en şerefli nevileri ve en güzel sınıfları bulunan insan fertlerinin mahiyetini topluca bildirir ki: Hayvan cinsinin en güzel nevileri bu insan nevidir ki, varlıkların şerefi, kâinatın neticesi ve konuşucu nefse sahip ve ayna odur. Konuşan nefs, bir cevherdir ki: Kendisi hattızatında maddeden mücerrettir. Lakin işlerinde maddeye yakındır. Külli işleri ve mücerret cüz'ileri idrak edip, fikri işler etmek yönünden vasıta ve âlet olan tabii cismin ilk kemalidir. Bu konuşan nefsin akıl edici bir kuvveti vardır ki, onunla tasavvur ve tasdik edilen işleri idrak eder. Bu kuvvete nazari akıl ve nazari kuvvet derler. Konuşucu nefsin bir yapıcı kuvveti dahi vardır ki, onunla insan bedeni cüz'i fiillerden yana kendine mahsus olan görüş ve itikat gereği üzere tahrik eder. Bu konuşucu nefsin akıl edilenlerin tümünden halî olup, çocuğun yazı yazma istidadı gibi akıl edilen şeylerin hepsine istidadı olmasıdır. Bu mertebede ona kaos akıl derler. İkinci mertebesi: Ona bedihi akla uygun şeyler hâsıl olup bedihi olanlardan, fikir ile nazarıyata geçiştir. Bunda, ona, meleke ile akıl derler. Bu akıl öyle latif olsa ki, ona bütün nazarıyat düşünmeden hâsıl olup, fikre ihtiyacı kalması, buna; Kutsî kuvvet derler. Üçüncü mertebesi; Ona akla uygun nazarî şeyler mütalaasız hâsıl olup, yanında bi haysiyetle saklanmaktır ki, istediğinde ihtiyaçsız hepsini hazır etmesidir. Bunda nefse: Fiille akıl derler. Dördüncü mertebesi: kazanılmış, akla uygun şeyleri mütala etmesidir. Bu mertebede konuşucu nefse: Mutlak akıl derler. Hayvanların bütün nev'i ve isimlerini, tabiat ve şekillerini, vasıf ve durumlarını ancak onları yaratan Allah Teâlâ Hazretleri bilir. Bazı kitaplarda yazılmış ve dillerde meşhur olan budur ki: Hayvan cinsi

onsekizbin nevidir. Her nevi başka alemdir. Şu halde toplamı onsekizbin âlem olur. Bu onsekizbin âlemi icad ve halkedip, sayısı hesaba gelmeyen sınıfları ve ferteri her an dirilten, terbiye eden ve öldüren Allah'ın kudret ve azametini fikretme ve düşünmeye vesile olmakla, büyük âlemin durumları ve içinde bulunan âlemleri bu miktar açıklama ile yetinilip, sonsuz sırların hakikatleri ve bedîî sanatların yaratıcısı bulunan cismanî âlem ilminde sınırsız deniz olan rabbanî hikmete bundan ziyade dalınmayıp, kâinatın aynası budur. İnsanın zarfı ve kabuğu bulunan felekler ve unsurlar âleminden geçilip, insanın emrinde olan madenler, bitkiler ve hayvandan geçilip, cihanın özlerinin öçü nişansız sultanın dergâh ve kapısı olan insanın can ve cisminin anatomi ilmine girilmiştir. Çünkü yüce istek ve en kısa maksat Hazreti Mevla'nın huzuru bulunmuştur. Şu halde âlemin yaratıcısından gaflet edip, âlemin durumları ile meşgul olmak; padişahın huzurunda bulunan köle, sultandan yüz döndürüp sarayın süslerini seyre dalıp kalmak misali bilinmiştir

İnsanın yüceliğini taşın, toprağın madenin oluşumunu, bitkilerin, hayvanların husulünü hep ondan öğrenmişti. Hayatının en önemli karmaşası da bu öğrendiklerinden sonra vuku bulmuştu. Daha fazlasını öğrenmek istiyordu. Sırra erişmek ve şimdiye kadar çocukluğundan beri ona yüklenen bilgilerin dışına çıkmak hakikat çizgisinde yürümek istiyordu.

Mısır'da bulunduğu günlerin hemen hemen hepsini âlimlerle yapılan toplantılar içinde geçmişti. Bu toplantılarda dini, tasavvufi ve Eflatunculuk akımları ile ilgili bilgiler konuşuluyor, tartışılıyor ve ortak noktalar üzerinde karar kılınıyordu. Medeniyetler ve onların toplum üzerindeki getirile-

ri ve patlamaları da bu sohbetlerin konularındandı. Medeniyetin kaynağı ile ilgili genel felsefî yaklaşımlar daha çok olayın mülk yönü ya da maddî âlemle ilgili bağlantılarını ortaya koyarken, gelişimindeki arka plan çoğunlukla fark edilmiyordu. Medeniyetlerin ortaya çıkış sürecinde sebep sonuç bağlantıları ile birlikte varlığın başlangıcından itibaren devam eden bütünün gözetildiği İlâhî kontrol de nazara alınmalıydı onlara göre. Varlığın ontolojik tanımlanması, çoğunlukla maddî planda ve yatay bağlantılar ile kurgulanmakta, bu da gerek bilimin gerekse bilim felsefesinin varlık ve yaratıcı bağlantısından uzak bir varlık algısı kurgulamasına yol açmaktaydı. Bu yaklaşıma bilimsel denmekle birlikte, aslında bu doğrultu, bilimin, eşyanın hakikatinden uzaklaşması sonucunu da doğurmaktaydı. Bu anlamda bütün kavramları ve bir kavram olarak medeniyeti, doğru bağlantılar ile ele almak, varlığın gerçekliği ile daha uyumlu hale getirmek gerekiyordu. Bilimsellik adına varlığın gerçekliğinden uzaklaşmak, bilimin hedefleri açısından tam bir çelişkiydi..

Mısır'da altı defa Maliki kadılığı yapan İbni Haldun'un Dünya'yı yedi iklim bölgesine ayırarak o bölgelerin coğrafî özelliklerinin ahlâk ve medeniyet üzerine etkilerini, diğer filozofların ortaya koyduğu felsefi konuşmalar da bu meclisin konu alanları içindeydi. Çok şey öğreniyordu buralarda. Ufku bir başka pencereden bakmaya başlamıştı hayata. İnsana ve Kainata aşık olmuştu. İnsanlar kardeş olmalıydı, tüm kötülükler ortadan kalkmalıydı. İnsan yücelerek Tanrı katına ulaşmalıydı. Ona ulaşırken halk adına da bir şeyler yapmalıydı. Kendi felsefesini oluşturması ve bu felsefeyi herkese yayması gerektiğini düşünüyordu. Bu içe kapanma dönemleri veinzivaların altında bu gerçek yatıyordu.

O her şeyi bilmesine rağmen beyninin derinliklerinde bir yerde hâlâ bir sis perdesi vardı. Duman çökmüştü düşüncelerinin üzerine ve O' bu dumanda boğulmaktaydı. Öyle bir hakikat sunmalıydı ki hem kendi hem de ezilen halk yaktığı meşalenin ışığında yürüyebilsin ve her şey o ilahi kuvvete bağlı kalmasın. Doğa ve insan kendi boyutları içinde değerlendirilmeliydi. Sınıf farkı olmamalıydı. Öğrenmişti ki; Doğarken herkes çıplaktı ve üzerine Yaratan bir şey giydirmeye luzüm görmemişti. Giyilenin kaftan veya çaput olması insanların ve medeniyetlerin iradesiyle olmuştu. Halktan toplanan veya ganimetlerle sağlanan gelirlerin Sultanlık hazinesinde toplanması yerine halka dağıtılarak üretimde kullanılması daha iyi olmaz mıydı? Bu durum ekonomik faaliyetleri azalttığı gibi sonunda halkı ve devleti ekonomik ve iktisadi bakımdan dara sokacaktı. Gerek bazı halkın, gerekse devletin zenginliğinin, hazinedeki paralarının halkın durumunu düzeltici sosyal harcamalarda kullanılması üretim faaliyetlerini canlı tutması bakımından onları teşvik edici durumlar da kullanılması daha iyi olmaz mıydı? Servet: saklanarak değil üretime yatırılarak çoğalması gereken bir nesneydi. Sultanlar hem çok cimri hemde hazinede çok para bulundurmanın hırsı içindeydi. Oysa bu hırslarından kurtulup halka yönelmeleri gerekiyordu. O zaman hem halk hem devlet kazanacaktı. Ona göre devlet siyasi ve yönetim işleriyle uğraşmalıydı. Halkın işi üretmekse, onların görevi de bu halkı maddi katkılarla üretime teşvik etmek olmalıydı. Eğer devlet kendine ait üretimi de yapıyorsa o zaman bu halk ne yapacaktı?

Vergi veriyorlardı ama vergisini verdiği topraktan ürün almakta zorlanıyorlardı. Onların elinde ki ufacık toprak parçası devletin büyük maddi imkânları karşısında eriyip gitmelerine sebebiyet veriyordu. Üretme şevki kırılan halk bu du-

rumda çıkmaz bir hayatın içine sokulmaktan kurtulamazdı. Devlet ticaretle uğraşırsa haliyle kâr oranı yüksek olacağından üretilen malın fiyatı da yüksek olacaktı ve halk açlığa mahkûm edilecekti. Siyasi gücüne birde ekonomik güç eklendiğinde halka zülüm de fazlalaşacaktı. Siyasi baskı ve iktisadi üstünlük Sultan'ların gücüne güç kattığı için yönetmekte olduğu halkı işsizliğe, aylaklığa sürüklüyorlardı. Halkın iktisadi bakımdan aktif olmasını engelleyen zülüm onların mallarını bile elinden almaya kadar gidiyordu. Haksız vergi toplama, ücretini vermeden onları çalıştırma, devlete ait malı yüksek fiyatla alıma zorlama, halk arasında yılgınlığa, bedbinliğe sebebiyet veriyordu. Bu tür uygulamalar halkı birilerinin boyunduruğunda olmanın verdiği aciziyete sürüklüyordu. Onlar insanın fıtratında yatan özgürlüğün tadına varmaktan çok uzaktalardı ve zülüm, baskı altında üzerlerindeki atılganlık cesareti kırılıyordu. İzzetinefislerine yapılan saldırılarla ya kabuklarına çekileceklerdi ya da isyan edip bayrağı ellerine almaya çalışacaklardı. Baştakilerin topluma verecekleri öyle güzel sunulmalıydı ki o toplum baskı altında olduğunu düşünmeden sanki bu normal bir gidiş diyerek hem psikolojik hem de ekonomik yönden ezilmemeliydi. Ama halk eziliyordu. Hem vergi veriyorlar hem de ürünlerinden gidiyordu. Devlet hazinesine giren çıkan bu paralar Sultan'ın vezirine, memuruna askerine harcanıyordu. Ama doymuyorlardı. Aldıkları maaşın yanında sahip oldukları siyasi gücü de kullanarak bazı baskılarla başka gelirler de elde ediyorlardı. Bu baskılar için yanlarına çektikleri insanlar da kendi çıkarları için menfaat peşine düşüyorlar ve bunların hepsi halktan çıkarılıyordu. Halk bu durumdan bıkmıştı. Onlar ürettikleri halde kıt kanaat geçinmeye çalışırken Saray ehli ve bazı sömürücü beyler çok iyi şartlar altında yaşıyor-

lardı. Onlar güçlendikçe halk ta daha çok çalışmak zorunda kalıyordu.

Yaradan herkesi eşit yaratmıştı öyleyse her şey insanlar arasında paylaşılabilir olmalıydı. Öteki dünya ve vaad edilenleri düşündüğü kadar kafasından geçen bu düşüncelere de engel olamıyordu. Her dinde zülüm gören insanlar vardı. Dinler farklıydı ama tek ortak nokta Yaradan'ın tekliğiydi. Yaradan tekse ve her insanı eşit beden yapısıyla husule getirmişse o zaman insanları dinleri, renkleri adına ayırmanın ve zülmün gereği var mıydı? Günaha mı giriyordu; doğruyu mu düşünüyordu? İşte sis perdesi buydu. Günlerdir neyi düşündüğünü bulmuştu. Hedefini oluşturması gerekiyordu. Ya babasından, doğduğu günden beri aldığı ve daha sonra âlimlerle sürdürdüğü dini bilgilerin peşinde gidecek, ya beyninde çivi gibi çakılı soruların cevabını bularak kendi çizgisini çizecekti.

Yorulmuştu. Gözleri kapanmaya başladığında dışarıda ezan sesleri duyuluyordu. Gün gecenin karanlığını aydınlığına karıştırıp griye dönmeye başlamıştı. Pencereyi açıp ciğerleri temiz havayla doldurdu. Bir kaç saat de olsa dinlendirmeliydi bu çileli bedeni. Minderinin üzerine kıvrılıp ellerini başının altına yastık yaptı. Ailesiyle rahat bir hayat yaşamasına rağmen ona bir yatağın keyfini çıkarma nasip olmamıştı. Her an ayaküstü yatar gibi kıvrılıp yatardı yatağında. Ellerini başının altına yastık yapar, teninin temasında ruhu özgürlüğe kavuşurdu. Elleri uyuştuğunda ise yerinden fırlar, kitaplara sarılırdı. Felsefenin her türlüsünü, her olayı, her şeyi öğrenmek ve araştırmak istiyordu.

Gün neredeyse yarıya inmişti. Kapı yine tıklatıldı. Elleri uyuşmuştu; üzerini bile örtmemişti. Tüm vücudu katılaşmış gibiydi. Dünden beri bir şey de yemediğini fark etti kapının vurulmasıyla. Karısı akşam getirdiği yemeğin alınmadığını görünce telaşlanmış ve kapıyı her zamankinden daha hızlı vurmaya başlamıştı. Öksürerek uyanık olduğunu belirtti. Kadın vurmayı keserek kapının önünde beklemeye başladı. Kocasını günlerdir görmemişti. Her ne kadar onun içe kapanış dönemlerini biliyorsa da yine de onun sağlığından endişeleniyordu. Bu gün onu mutlaka görmek istiyordu. Bir süre sessizce kapının önünde bekledi. Açan yoktu. Ümitsizce gitmeye hazırlanırken, tahta kapı gıcırdayarak açıldı. Sırtı kamburlaşmış gibiydi, rengi solmuştu kocasının. Gözlerinin etrafında mor halkalar belirmişti. Tepsiyi uzattı. Bakıştılar bir süre. Kadın gördü ki kocası bu dünyada değil. Ona bakıyor ama başka bir âlemde dolaşıyor gözleri. Eliyle hafifçe yüzünü okşadı, sevgiyle. Kocası yüzünü çekti. Alışamamıştı bir türlü bu tür dokunuşlara ama o anda döndü dünyaya ve sevgiyle karısına gülümsedi bir yaramaz durum yok dercesine. Kapıyı kapatarak odanın köşesine çekildi.

Onun bu hâli karısından başka günlerdir onu görmediği ve inzivaya çekildiğini bildiği Şeyh Ahlati'ninde gözünden kaçmıyordu. Bedreddin'deki değişimleri gözlüyordu ve artık onun daha fazla bilgiye ihtiyacı olduğunu seziyordu. Ona bir mektup yollayarak artık Kahire'den ayrılıp Tebriz'e gitmesi gerektiğini yazmıştı mektupta. Tebriz'de tasavvufun kalbine inmesi gerektiğini veartık yolunu çizmesini istiyordu.

Sultan Berkuk; Şeyhi Hüseyin Ahlatiye Mariye adlı bir cariye vermişti. Uzun yıllar şeyhinin yanında öğrenim gören Bedreddin'e de, Ahlati cariyesinin kızkardeşini eş olarak

almıştı. Bu evliliğin meyvesi bir oğlan çocuğu vardı Bedreddin'in. Adını İsmail koymuşlardı. Şeyhiyle bacanak olmuşlardı. Bedreddin'e bir ulak yolladı. Eve gelen ulak mektubu bırakarak gittiğinde Bedreddin o yoğun düşüncelerin kıskacında kıvranıyordu. Yemek tepsisinin üzerindeki mektubu görünce önce şaşırmış sonra büyük bir dikkatle onu açıp okumaya başlamıştı. Şeyh Ahlati'nin önerisi onda yeni bir heyecanın gelişmesine sebep olmuştu.

Tebriz. Ulemâların, âlimlerin şehri. Orada kafasındaki perdeyi kaldıracak bilgilere ulaşacağını ve aydınlığa çıkacağı ümidi dalgalanmıştı aniden yüreğinde. Bir ince kıpırtıyla titredi bedeni. Şeyhinin tavsiyesine uyacak ve öğrenimine orada devam edecekti. Minderinin üzerine oturduğunda kapatmayı unuttuğu kapının önünde duran karısının, ondaki gelişen duygulara hayretle baktığını gördü. Eliyle işaret ederek onu yanına çağırdı. Bu durum pek vuku olmayan bir durumdu. Bu oda onun inziva odasıydı. Bir nevi çalışma odası ve buraya o olduğu zaman kimse giremezdi. Ürkek ve şaşkın vaziyette kocasının yanına doğru ilerleyen kadının yüzünde beliren endişe kocasının yüzüne baktıkça çoğalıyordu. Bedreddin eliyle oturmasını işaret ettiğinde tedirginliği daha da çoğaldı. Önemli bir şey olmalıydı. Kocasının yüz hatları dün sabah gördüğünün aksine düzelmiş yüzünde heyecanın vermiş olduğu pembemsi bir kızıllık yayılmıştı. Uzun süren bir suskunluktan sonra onun Tebriz'e gideceğini söylemesi üzerine içini derin bir kaygı sardı. Bu gidiş uzun zaman olacaktı. Ama onun yüzündeki huzuru görünce verdiği karara saygı göstermenin yerinde olacağını düşünerek cevap vermedi. ''Hayırlısı'' demekle yetindi. Elini elinin üzerine koyarak ''Ne zaman yolculuk? ''Diye sordu.''Yakında, bir kaç güne. Sen hazırlıklarımı yap.''Elinin altındaki elin

çekildiğini görünce de kalkması gerektiğini anladı kadın. Yavaşça odadan dışarı çıktı. Çıkarken odanın kapısını bile kapatmayı unutmuştu. Kafası karmakarışıktı. Bu uzun ayrılık fikri onu sarsmıştı. Eşyalar birkaç gün içinde hazırlanmış ve Bedreddin Tebriz'e doğru yola çıkmıştı. Tebriz onun tasavvuf konusunda gelişmesini tamamlayacağı güzel bir ortamla karşılamıştı O'nu.

O dönemde Timur Semarkant'ı imparatorluğunun başkenti yaptıktan sonra, şehri görkemli mimarî yapılarla donattırıp seferlerde ele geçirdiği şehirlerdeki âlimleri, bilim adamlarını ve öğretmenleri Semerkant'a getirtmişti. Semerkant, Tebriz âlimler ve bilgi yönünden altın dönemini yaşamaktaydı. Ama yine de ülkede tedirginlik eksik değildi. İlhanlı Devleti'nin ve ona bağlı Çağatay Hanlığı'nın kargaşalıklar, entrikalarla sarsıldığı bir dönemde, yenilmez bir güç olarak ortaya çıkmasına rağmen devlete karışıklıklar bitmiyordu Yahudi tüccarlar ve Hıristiyan misyonerler ortalığı karıştırmışlardı. Bu tüccarlar ve bazı misyonerler Avrupa krallarına casusluk yapıyorlardı ve bunlar bütün Türkistan'a dolmuşlardı. Timur bunların faaliyetlerine son vermiş ve Hindistan'dan Hıristiyan misyonerlerin kovulmasını, bu kıtada Müslümanlığın yayılmasını sağlamıştı. Bunun için Hıristiyanlar ona düşmanlık duyguları besliyorlardı. Timur, işgal ettiği yerlerde, Yunan ve Roma eserlerinin kalıntılarını, putları yıkmıştı. Bu yüzden ona "yıkıcı" diyorlardı."Yıkıcı" diyorlardı ama kendi devrinin insanları da ona: Kutübeddin","Sâhib-Kırân-ı Âzam Cennet Mekân" adını da vermiş ve böylece onun, Dinin kutbu, en ileri geleni; Kutlu, güçlü ve cennetlik" bir hükümdar olduğunu ilan etmişlerdi. İsfahan'a bıraktığı memurlarını ve beş bin kişilik askeri, isyan edip bir tekini bile sağ bırakmadan kılıçtan geçirdikleri, din-

sizlik ettiklerini söylediği, İsfahan'dan yetmiş bin kişiyi kılıçtan geçirip kellelerini kule gibi yığması da insan kellesinden kule yapan hükümdar" olarak anılmasına sebep olmuştu. Devrin âlimleri, Timur'u, devletteki hızlı çöküntüyü durduracak lider olarak görmeye başlamışlardı. Yıl 1370 tive Timur, Belh şehrinde, mutlak hâkim ve tam bağımsız bir duruma gelmişti.

Tebriz'deki âlimler meclisine katılan Bedreddin, Timur'un etrafındaki çok ünlü âlimlere yaklaşmanın bir yolunu bularak onlarla irtibata geçmişti. Uzun bir süre bu âlimler meclisinde bilgilerine yenilerini eklemeye başlamıştı. Artık ufku o derece genişlemişti ki bilgiye doymuyordu. İlmin daha fazlasına gözünü dikmişti. Bir süre sonra gönül dergâhına bir konuk gelmişti. Ona kapısını açan ise Abdurahmani Bestami idi. Abdurahman-i Bestami tasavvufun erlerindendi. Esas adıTayfûr, babasının adı da İsa'ydı. Dedesi İslâmiyeti sonradan kabul etmiş olan bir Zerdüşttü. Dedesinin Adam, Tayfur ve Ali isminde üç oğlu vardı. Hepsi de zühd (zâhid) hayatı yaşamayı seçmiş kişiler olarak tanınıyorlardı. Bayezid, çocukluğunun çoğunu evde ve camide tek başına geçirerek büyüdüğünden yalnız bir yaşantısı olmasına rağmen evine sık sık Sufilik üzerinde tartışmak maksadıyle ziyaretçileri kabul etmekteydi. Allah ile baş başa kalmak amacıyla tüm Dünyevî arzularını terk etmiş (Melamilik-Kalenderîlik) bir şekilde zühd hayatı sürdürmekteydi. Neticede bu yaşam tarzı Bayezid'in "Kendinde Yok Olma" hâli olarak ifade edilebilecek olan bir ruh haline bürünmesiyle sonuçlanmıştı. Bu durum sufilikte "Kişinin Allah'a en yakın olduğu ruh hâli" olan "Fenâ Fî'Allah" yâni (Allah'ta yok olma) mertebesi olarak tanımlanmaktaydı. Onunla arkadaşlığı Bedreddin'e çok büyük ruhani bilgilerin kapısını da açmıştı.

Artık o kabına sığmayan bir durumdaydı. Tebriz günleri sona ermeye başlamıştı. Artık dönme vaktinin geldiğini hissediyordu. Çocukluğunda aldığı bilgiler değişime uğramış, yerini daha farklı düşünce ve bilgilere vermişti. Yine de eskiden öğrendiği dini bilgilerin etkisini üzerinde hissediyordu. Beyninde kapalı olan birçok kapı, gördüğü eğitimler ve âlimler meclislerindeki sohbet ve verilen derslerle sonuna kadar açılmış ve ona yolunu çizdirtmişti. Tebriz'den sonra Kazvin'de de bir süre kalan Bedreddin artık beyninde yeşeren düşüncelerle, kendi felsefesini oluşturmuştu. Ona göre:"İlahi irade dahi, bir nesnenin ancak yeteneğinde olanı Allah'ın dilemesi demekti; Yoksa o nesnenin yeteneğinde olmayanı, Allah'ın istemeye yetkisi yoktu".

Bütün düşünceleri İnsan ağırlıklıydı Bedreddin'in. Varlık özünde de Tanrı vardı. Tanrı tekti ve her varlık ta onun bir yansımasıydı. Gerçeği bulma Tanrı'ya yaklaşmakla bulunabilirdi. Bunun için de tüm dünya işlerinden el ayak çekip sadece onu düşünmek ve anlamak olduğunu düşünüyordu. Tanrı'yı sadece bilgin ve ruhunu temizlemiş olanlar görebilirdi. Tanrı sıradan insanlara görünmezdi. Onlara gizli bilgiler yollamazdı.

Yılda iki kere arındırıyordu ruhunu. Kırk gün süren içe kapanışlarda her şeyden elini çekiyor ve kapandığı odada Allah'a el açıyordu. Aklına ne gelirse, dudakları ne söylerse bu sözün ona Allah tarafından söyletildiğini düşünüyor ve bunları not ediyordu. Bu kapanışlardan da içi ve dışı arınmış olarak çıkıyordu.

Onun yaşadığı dönemde ruh ve Yaratıcı arasındaki iletişim bir sorun haline getirilmişti. Dini sohbetlerde, fıkıh

konuşmalarında, insan davranışlarında, tasavvufta, dini tartışmalarda her ne konu konuşulursa konuşulsun her zaman ruh tan bahsetmek insanların vazgeçilmez saplantısıydı. İslam'ın da Tasavvufun da âlimi olmuştu. Sorun varsa her iki bilgisinden de yararlanarak kıvrak zekâsıyla hemen çözüm yolu bulup olayı aydınlatıyordu. Ama bir yönde verdiği karar diğer anlayışa göre insanlara ters gelebiliyordu. Alevi ve Sünni likte verilen bilgiler birbiriyle çakışınca ortada büyük bir karmaşa çıkıyordu. İki ayrı mezhebin inanışlarında farklılıklar vardı Gayri müslümler de ayrı bir konuydu. Bunların içinde Yahudisi de vardı Rumu da. Haliyle Bedreddin'in bir tarafı üstte tutması gerekiyordu.

O Selçuklu soyundan gelme, Osmanlı ordularıyla Rumelide savaşlara katılmış, Dometoka kalesini alırken şehit düşmüş Abdulaziz'in torunuydu. Babası İsrail Dometoka kalesinin Beyi'nin kızıyla evlenmişti. Annesi dolayısıyla her ne kadar daha sonra Müslümanlığı kabul etmişse de bir Hristiyan'dı. Büyüdüğü süre içinde Hristiyan ve islâm karışımı bir kültürle büyütülmüştü. Annesinin gelenek ve göreneklerini Müslüman adetlerine göre düzenlemesi de dört dörtlük olmamıştı. Mariye olan adı gerçi Meryem olmuştu ama büyükanne ve büyükbabası annesine Mariye demeye devam ediyorlardı. Bedreddin; çocukluğundan beri kadı babasından ve onun desteğiyle Muhammed bin Mahmut Ekmeleddin'den Sunni inançlara uygun olarak eğitimini görmüş fıkıh, kelâm, hadis gibi birçok dini konuda ve Kuran'ın içerdiği her satırla bilgilendirilmişti ama bu O'na yetmemişti. İçinde çocukluğunun bir köşesinden fırlamış Hristiyan bilgileri de vardı. Gün geçtikçe Tasavvufa yöneldiğini hissediyordu. Şeriatla Tasavvufun birleştiği bir nokta bulmak zorundaydı. İçindeki karmaşa sürüp gidiyordu.

Kendinin, o kadar öğrenmenin ardından bile olgunluk seviyesine geldiğini düşünmüyordu. Daha fazlası gerekiyordu.

Çevresinde ağırlıklı olarak iki dini görüş mevcuttu. Bunlardan biri Şeriat, diğeri Tasavvuf 'tu. Birinden birini seçerek o yönde kendine bir yol çizmesi gerekiyordu. Ama olmuyordu. Hicrî II. asrın sonlarında doğan tasavvuf hareketi, özellikle bu hareketin bazı şekilleri zaman zaman şeriattan uzaklaşmış, hatta ondan irtibatını bile koparmıştı. Mutasavvıfların zahiri hüküm ve amellerden uzaklaşmaları hadisesine «tasavvufun şeriattan uzaklaştırılması vakıası» deniliyordu. Diğer taraftan şekle ve dış görünüşe aşırı derecede bağlı kalan zahir ulemasının bâtını hüküm ve amelleri ihmal etmeleri hadisesine de «şeriatın tasavvuftan uzaklaştırılması hadisesi» ismi veriliyordu. Böylece birinin diğerinden ayrılmaları ihtiyaç halini almıştı ama anlatılan sebepten dolayı tasavvuf cereyanı ke-lâmcı, fıkıhcı ve hadiscilerin muhitine giremiyor, muhafazakâr Sünnîler arasında tutunamıyordu. Zira kelâm, fıkıh ve hadis âlimleri en azından tasavvufa şüpheli bir nazarla bakıyor, bazan da onu bir ilhad hareketi olarak değerlendiriyordu. Diğer taraftan mutasavvıflar zahir ulemasını; şekilci, resmiyetçi ve öze yabancı olmakla suçluyorlardı. Zâhir-bâtın, şeriat-hakikat, tasavvuf'un bir arada olması mümkün olamıyordu

Kuşeyrî, tasavvufu şeriata yaklaştırmıştı. Ondan kısa bir müddet sonra yaşamış olan Gazali, şeriatı tasavvufa yaklaştırmak suretiyle aynı neticeye ulaşmıştı. Kuşeyrî´nin bu konudaki sistemli ve başarılı çalışmaları sayesinde tasavvuf, Sünnî çevrelerde şüpheli ve mahzurlu olma damgasından kurtulmuştu. Kuşeyrî´nin müdafaası ve tanıtması sayesinde zahir uleması nazarında beraat etmiş ondan sonra muhafa-

zakâr Sünnî muhit içine serbestçe girmişti. Buralarda çok sayıda taraftar bulup yayılmıştı. «Tasavvufi hal ve makamları elde etmek için sürekli ve düzenli çabalar, mücahede ve riyazet gerekliydi.. Burada esas olan nefsi terbiye etmek, her zaman itidal üzere bulunmasını sağlama gerekliydi. Kur´an ve hadisteki ahlâk anlayışını tabiî bir huy haline getirmekti amaç. Bu çalışmanın gayesi saadete ulaşmak (cennete girmek) ve yüksek dereceler kazanmaktı. Daha sonra keşf ve ilham sahibi olmak için uğraş vermek gerekiyordu. Burada esas olan bedeni kuvvetleri, nefsanî istekleri, şehevi arzuları, süfli ve behimi hisleri söndürmek ve tesirsiz hale getirmekti. Bu mücahedenin gayesi, gaybı görmeğe engel olan perdeleri ortadan kaldırarak manevi âlemi seyretmek ve ilâhî tecellileri temaşa etmekti. Bu gayeye ulaşmak için; sûfilerin kullandıkları terimleri, bu yolun edeb ve hükümlerini, mücahedenin şeklini ve öğrenme yolunu, çalışmalarını ve makamların derecelerini, makamın değişmesine paralel olarak davranışlarının nasıl değiştiğini bilmesi de şarttı. Süfîler ve onlara tâbi olanlar ´tasavvuf ilmi´ sözünden bunu anlamışlardı.

«Keşf ve ilham için yapılan ciddi uğraşlar, takva ve istikamet için yapılan davranışlarda da bulunması şart olduğundan, keşf ve ilham derecesine ulaşmak isteyen bir sûfînin, bütün davranış yöntemlerini ve bunlara ait hükümleri bilmesine ihtiyaç vardı. Gazali, İhya isimli eserini her iki yolu da ihtiva edecek şekilde yazmıştı. İhya´da, hem Muhasibi´nin er-Riaye´ kitabında bâtıni fıkıh ve vera yolu anlatılmıştı. Buna göre tasavvuf ilmi ikiye ayrılıyordu. Mükaşefe ilmi, batini ilim. Ve Muamele ilmi. Hakka ermek için sûfîler tarafından tutulanyolları üçe ayırmak eskiden beri âdet olmuştu.

İlki hayırlı insanların yoluydu. Bu yol: zühd, vera´, takva ve ibadet yoluydu. Çok namaz kılmak, çok oruç tutmak, çok Kur´an okumak ve zikretmek, kısaca zahiri ibadetleri artırmak bu yolun esasını teşkil ediyordu. «Zâhid ve âbid-ler yolu» adı da verilen bu yoldan Hakk´a ermek için çok zamana ihtiyaç vardı. Onun için bu yoldan maksada ulaşanların sayısı azdı. İkinci yol ise iyi insanların yoluydu (Tarik-i ebrâr, tarik-i tasfiye ve mücahede): Bu yol, mücahede, riyazet ve tasfiye yoluydu. Gerek Hakk, gerekse halk ile olan muamelelerde ihlâs ve doğruluktan ayrılmamak, bu yolda esastı. Mücahede ile kötü huyları söküp atmak, yerlerine güzel huylar koymak, kalbi saf, ruhu temiz hale getirmek suretiyle Hakk´a erenlerin sayısı daha çoktu. Üçüncü yol ise aşıklar yoluydu (Tarik-i şuttâr, tarik-i şâirin): Bu yol, aşk, muhabbet, cezbe ve vecd yoluydu. Filozoflara ait tasavvuf (mistisizm), diğeri şeriata bağlı olan sûfilere ait tasavvuf anlayışı olarakta ikiye ayrılıyordu Tasavvuf. Meşşailik'te Aristo ve İbn Rüşd gibi filozoflar tarafından takip edilen akılcı bir yoldu. Bu yolda saf aklın her şeyi halledeceği görüşü hâkimdi. Kabul veya reddedilen her şey aklın prensipleriyle ölçülüyordu.

İşrakîlik'te ise Platon, Plotinus gibi filozoflar tarafından takip edilen sezgici bir yol takip ediliyordu. Keşf ve ilhamın her şeyi halledeceği görüşü ve tamamen hür ve müstakil olmayan bir yoldu. Kelâm'da ise Şeriata ve nassa dayanan bir akılcılık vardı. Burada da akıl tamamen hür değildi. Belli kurallara dayanması gerekiyordu. Bunların hepsi birleştiğinde Tasavvuf Şeriata ve nasa dayanan bir sezgicilik olarak ortaya çıkıyordu.

Bu tasnife göre kelâmcılar akla dayanırken Meşşaîler de şeriata dayanırken sûfilerle birleşmekteydi. Aynı şekilde

sûfîler de keşf ve ilhama dayanırken îşrakîlerle, şeriata dayanırken kelâmcılarla birleşmekteydiler. Meşşailik, saf ve mutlak gözle güzel bir anlatım yolu olduğundan. Şeriatla bağlı değildi. İşrakilik saf ve mutlak keşf ve ilham yolu ama şeriatla bağlı değildi. Bu sınır çok karmaşık ve kaygan bir alandı. Bir tarikat veya bir sû-fî, hiç farkına varmadan Işrakilik safına geçtiği gibi, bir kelâm mezhebi veya kelâmcı da bilmeden kendini Meşşailik alanında bulabilirdi.

Kelâmcılarla mutasavvıflar arasında bir çekişme hali mevcuttu. Kelâmcılar mutasavvıflara hücum ederken arkalarını rasyonalist felsefeye; mutasavvıflar kelâmcılara hücum ederken arkalarını sezgici felsefeye dayamakta ve dayandıkları felsefenin fikir, görüş ve delillerinden faydalanmaktaydı. Bazı mutasavvıf ve kelâmcılar Aristocu, yine bazı Kelamcılar Meşşailiğe yönelikti. Sonraki kelâmcılar geniş ölçüde bu felsefeden faydalanmışlardı. Eflâtun ve Plotinus sezgiciydi. Farabl ve îbn Sina´da kısmen İşrakî-lik vardı. İbn Arabi, Sühreverdî-i Halebî gibi mutasavvıflar üzerinde işrakiliğin tesiri açıktı. Vahdet-i vücudun bir felsefe olduğu kanaatinda olanlar mevcuttu. Bu demekti ki îbn Arabi, Suhre-verdî-i Halebî, Sadreddin Şirâzî gibi birçok mutasavvıf geniş ölçüde îşrakîliğin tesirindeydi. Mistik temel üzerinde kurulan felsefe sistemlerine «Felsefî tasavvuf», bunun temsilcilerine ise «mutasavvıf filozof» deniliyordu. İşrakilik mistik bir felsefe, Eflâtun da mistik bir filozofdu. Suhreverdi-i Ha-lebi ve îbn Arâbi´de hâkim ve gâlib olan anlayış da buydu. Şeyh Bedreddin'in izlediği yol da bu yoldu. Düşüncenin üzerinde düşünmek, ilmin kaynağını ve değerini incelemek, değişmeyen ezelî ve ebedi hakikati bulmak, insan fiilinin değerini tesbit, herhangi bir dış tesir altında kalmadan bir felsefe meydana getirmek için o tasavvufa yönelmişti.

Bunun için içe kapanışlara yöneliyordu. Sessiz ve ıssız bir yerde teemmül ve murakabelere dalıyor, Allah´ı, insanı, cemiyeti ve kâinatı düşünüyordu. Kalp tasfiyesi neticesinde ruhuna, «marifet» adı verilen bilgiler doğuyordu. Amel sebep, bilgi içe kapamışın neticesiydi. Edindiği bilgileri ne akıl, ne de nakille öğreniyordu. Sadece keşf ile elde ediyordu. Bu durumda amel unsuru çok, marifet unsuru az olursa şeriata yakın, amel unsuru azalıp marifet unsuru çoğaldığı nisbette de şeriattan uzaklaşıyordu. Melamilik, Mevlevilik, Kadirilik, Rifaîlik, Halvetîlik gibi tarikatlar başlangıçta amele büyük önem verirlerdi. Zamanla bu tarikatlarda meydana gelen bazı kollar, amele değer vermez, kalp temizliği ile yetinir, ameli ve ibadeti sadece cahil halk için faydalı görür duruma gelmişlerdi. Kuşeyrî; Gazzalî, İbn Arabi, İmam Rabbani, Ahmed Rifai, Abdülkadir Geylânî ve Mevlanâ gibi büyük mutasavvıflardan şeriata daha yakındır, dense hatalı bir şey söylenmiş olmazdı. Fakat Hz. Mevlanâ´nın ve İbni Arabi´nin daha çok mistik olduğu da bir gerçekti bunun neticesi olarak bir takım şeriat dışı batıl görüşleri ortaya çıkmıştı. Sünnilerden bir kısmı bunları göz ardı ediyorsa da birçoğu bu durumda o an fikirleri taşıyanları zındıklıkla suçluyorlardı. Bedreddin kendini hiçbir zaman zındık olarak görmemişti.

Olgunlaşma dönemine doğru yol almak için beyninde depoladığı tüm bilgilerle birlikte Kahire'ye dönen Bedreddin Mahmut, Memluk Sultanı Melik Zahir Berkuk'un hürmet ettiği Hüseyin Ahlati'nin tavsiyesiyle Sultan'ın oğlu Ferec'in hocalığına tayin edilmişti ve burada bulunduğu sırada fıkıh, yani İslam hukukuna dair eserlerini de yazmaya başlamıştı. 1397'de Şeyh Ahlâti'nin vefat haberiyle sarsılmıştı ama şeyhin ölümü onun yeni bir sıfat almasına sebep olmuştu. Bir

müddet Kahire'de onun yerine Şeyh olmuş ve O günden sonra da adı Şeyh Bedreddin olarak anılmaya başlamıştı. Kahire günlerinden sonra Anadolu'ya dönmenin iyi olacağını düşünmeye başlamıştı ve çok sürmeden de Anadolu'ya yerleşmişti. Anadolu'da Karaman, Germiyan, Aydın Konya Tire 'yi dolaştıktan sonra adı yavaş yavaş duyulmaya girdiği meclislerde saygıyla karşılanmaya fikirlerine önem verilmeye başlanmıştı.

İrşad yoluyla tasavvufu kendi anlayışına göre anlatıyor ve etrafında topluluklar oluşturuyordu. Rumeli fikri ona daha cazip hale gelmeye başlayınca Edirne'ye yerleşmenin doğru olacağını düşünerek Rumeliye geçmişti.

Şeyh Bedreddin'in ailesi içinde başlayan ve Edirne, Konya, Kahire, Mekke, Tebriz ve daha sonra tekrar Kahire'yi içine alan kendi döneminin ünlü ilim merkezlerinde uzun ve renkli bir egitim süreci sonucunda edindigi bilgi birikimi en üst seviyeye gelmişti. Özellikle fıkıh, daha sonrada tasavvuf ve felsefe eğitimini almış biri olarak, bilimsel kimliğinin arkasında çok yönlü bir kimlikle de ön plâna çıkmıştı.

Şeyh Bedreddin ilk olarak Kudüs'e geldiği seyahatinden bir süre sonra Halep'e geçmiş,

Halep'te 1000 dolayında Türkmen tarafından sevgi ve saygıyla karşılanmıştı. Burada bulunanlardan bir kısmı Bedreddin'e mürid olmuşlardı. Bedreddin'in Babaî havası taşıyan cüssesi ve hatipliği onları etkilemişti. Hem âlim kişiliği hem de Sufî kişiliği ön plandaydı her zaman için. O nu halk dervişi gören birçok insanı etrafına toplayabiliyordu bu özellikleriyle. Kendisine mürid olanlar arasında Hurûfîligin

ünlü halifelerinden biri olan Seyyid Mâdüddin Nesîmî'nin idamına fetva veren müftü de vardı. Şeyh Bedreddin'in ,bu müftü ile bir araya gelmesi, müftünün Hurûfî yanlısı degil de, Hurûfîlik karşıtı olan bir zat olması sebebiyle de ayrı bir önem arz ediyordu.. Haleplilerin buraya yerleşmesi için yaptıkları ısrarları kabul etmeyen Şeyh Bedreddin, buradan ayrılarak Konya'ya dönmüştü.

Konya, Şeyh'in tahsil hayatının başlangıcında ilk eğitim gördüğü merkezlerden biriydi ve bu topraklarda o dönemden kalma tanıdıkları da bulunmaktaydı. Konya'da bulunduğu sıralarda önceleri tasavvufa karşı olan Karamanoglu bile, bir süre sonra Bedreddin'in müridi olmuştu. Bedreddin; Konya'da ikameti esnasında Somuncu Baba diye de bilinen Kayserili Şeyh Hamîd-i Velî ile de karşılaşmıştı. Bir süre sonra Şeyh Bedreddin Konya'dan, Germiyan ülkesine geçmeye karar verdi. Orada Germiyanoglu II. Yakub ve annesi tarafından hürmetle karşılandı. Buradan da, Aydın iline geçti. Bu bölge Şeyh Bedreddin'in bundan sonraki hayatında çok önemli bir rol oynayacaktı. Nitekim bu bölge Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in isyan ettikleri yerdi. Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen Börklüce ve Torlak Kemal isyanlarının çıkacağı yer olan Aydın ilinde birçok kimse Bedrededin'e mürid olmuştu. Bedreddinburadan Aydınogulları'ndan Cüneyd'in daveti üzerine Aydın iline geldi. Cüneyd Bey aslen Aydınogulları'ndandı. Aydınoglu Mehmed Bey'in torunu olup, İbrahim Bahadır Bey'in oğluydu. Fetret Devri'nde İzmir, Aydın sahilleriyle civarını ele geçirmiş bazen Osmanlı hâkimiyetini tanımış bazen de Aydınoglu Devleti'nin devamı için mücadele etmişti.

Çelebi Mehmet'in ölümü ve Sultan II. Murad'ın tahta çıkışı sonrasında baş gösteren Çelebi Mustafa olayında, Çelebi Mustafa'nın yanında yer almıştı.

Cüneyd de kendisine mürid olmuştu. Aydın ili topraklarında Bedreddin'in düşüncelerinin yayılmasında Bedreddin ile Cüneyd arasındaki yakınlığın ve manevi ilişki (şeyh-mürid ilişkisi)'nin etkisi büyüktü. Bu ilişki, Cüneyd'in Aydınogulları'nın Osmanlı'ya tekrar bağlanmaması için gösterdiği aşırı direnç göz önüne alındığında, ileride Bedreddin'in durumunu zora sokan önemli gelişmelerden biri olacaktı. Yine Şeyh'in İzmir'de ikameti esnasında Sakız Adası'ndan gelen birtakım Rumlar da onun manevi kişiliğinden etkilenerek Bedreddin'in müridi olmuşlardı. Sakız Adası Beyi ve bir takım ruhbanlar tarafından Ada'ya davet olunan Bedreddin burada bulunan Rumlarla ve ruhbanlarla, Arapça'yı bilen yedi ruhban vasıtasıyla diyaloga girerek Tasköprülüzâde, Sakız Adası Beyi'nin de Müslüman olarak onun müridleri arasına girmesini sağlamıştı. Sakız Beyi'nin Müslüman olmasına karşın beyliğini kaybetmemek için bunu gizlemiş ve görünürde Hristiyan olmakla birlikte aslında Müslüman kimliğini saklamaya çalışmıştı. Bu sırada yine adada bulunan beş kişiyle birlikte Enez'den gelen iki papaz da Bedreddin' in müridliğine geçmişti. Bedreddin bunların tümüyle Edirne'de buluşmak üzere sözleşmişti. Daha sonra Edirne'ye yerleşmiş ve kendisini ziyarete gelenlerle görüşerek yavaş yavaş faaliyetlerini genişletmişti.

Şeyh Bedreddin'in bu faaliyeti Osmanlı Devleti'nin parçalanıp şehzadelerin birbirleriyle mücadele ettikleri zamana tesadüf etmişti. İlim ve fazileti, irfan ve kudreti etraftan duyulmuştu. Bundan dolayı Edirne'de hükümdarlığını ilan

etmiş olan Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'i kazasker tayin etmek suretiyle yanına almıştı. Bu Şeyh Bedreddin için inanılmaz bir fırsattı. Şanı her yere yayılmıştı. Ama bu günler uzun sürmemişti.

Musa Çelebi, Ankara Meydan Savaşı'na Osmanlı komutanlarından biri olarak katılmıştı. Savaşın sonunda babası Yıldırım, kardeşi Mustafa Çelebi ile birlikte Timur'a esir düşerken, kardeşleri Süleyman, İsa ve Mehmet Çelebi kaçmışlardı. Timur, Musa Çelebi'ye karşı iyi davranarak onu serbest bırakmıştı. Çelebi, Timur'un ordugâhından, yeraltından yol kazdırarak babasını kaçırıp kurtarmak isteyince, Timur bu duruma çok öfkelenmiş, Yıldırım ölünce de Timur, padişahın cenazesini Musa Çelebi'ye vermişti. Çelebi, babasını Bursa'ya getirip gömmüştü. Sonra Anadolu beyliklerine misafir olup, Rumeli'ye geçmiş, buradayken kardeşi Mehmed Çelebi ile Edirne' de saltanatta olan en büyük kardeşini tahttan düşürmek için Süleyman Çelebi'ye karşı anlaşmıştı. Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yardımı ile Eflak'a geçip, Eflak, Sırp ve Bulgar kuvvetlerinin yardımlarını alarak Rumeli Beylerbeyini Yanbolu'da yenmişti. Bu olay üzerine kardeşi Musa Çelebi'nin üzerine yürüyen Süleyman Çelebi, onu Haliç'te Hasköy yakınlarında yenince, Musa Çelebi Eflak'a çekilmek zorunda kalmıştı Bir süre burada kalan Musa Çelebi, Sırp Kralı Lazar'ı yenerek Edirne'ye girmeyi başarmış ve İstanbul'a kaçmaya çalışan kardeşi Süleyman Çelebi'yi öldürtmüştü. Rumeli'deki Osmanlı eyaletlerinin tek hakimi olarak Edirne'de tahta geçen Musa Çelebi kendi adına para bastırmış ve mahiyetine de Çandarlızade İbrahim Paşa'yı vezir, Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'u kazasker, Mihail oğlu Mehmed Bey'ide beylerbeyi yaparak, Rumeli'nin yönetimini eline almıştı. Venedik ile yapılan eski

bir antlaşmayı yenileyerek. Sırp Despotu Stefan Lazaroeviç'in üstüne yürüyerek Nova Brado'yu almış, Vidin'de isyan eden Bulgar prensini yenerek Selanik'i kuşatmıştı.

Kardeşi Musa Çelebinin bu savaşçı kişiliğinden dolayı, tahtın tamamen elinden gideceğinden korkan Mehmet Çelebi, Çandarlı İbrahim Paşa'yla birlik ederek Bizans imparatoru Manuel'i Musa Çelebi aleyhine kışkırtmıştı. İstanbul'u karadan ve denizden kuşatan Musa Çelebi, Çatalca ve İstanbul önlerinde kardeşi Mehmed Çelebi ile yaptığı savaşı kaybetmişti. Meriç Irmağı boyunca geri çekilmeye başlamış, Sofya'nın güneyinde yapılan savaşı da kaybedince, yakalanarak, kardeşi Mehmed Çelebi tarafından öldürülmesine karar verilmişti.

Çelebi Sultan Mehmet, kardeşi Musa Çelebi'yi yenip, öldürttükten sonra hükümdar olunca Musa Çelebi'nin tüm çalışanlarıyla birlikte Şeyh Bedreddin'i de kazaskerlikten azlederek ilim ve faziletine hürmeten iki oğlu ve kızıyla birlikte İznik'te ikamet etmesine izin vermiş ve kendisine ayda bin akça da maaş bağlamıştı.

Şeyh Bedreddin, İznik'te serbest olarak yaşıyor, eserlerini yazıyor ve kendisini ziyarete gelenlerle görüşüyordu artık. Çok bilgiliydi. Bu bilgi okyanusu içine dalan müritleriyse, arı misali her yere yayılmaya başlamıştı. Onun anlattığı şeyler arasında en önemlileri Hıristiyanlığı ve Yahudiliği İslam diniyle eşit sayması, mal ve arazide ortak mülkiyet tanımasıydı. Bu yüzden Yahudiler, Hıristiyanlar arasında bu düşünceleri de etkili oluyordu. Zamanın âalimleri arasında pek müstesna bir mevkii olan ve fıkıhta da yetkili bir insan sayılan Şeyh Bedreddin'e göre Allah'ın zatı mahlûklardan ayrı

değildi. Allah ezeli ve ebediydi, kadimdi. Tanrının iradesi bir şeyin istidadında mevcut olanı istemesiydi; yoksa istidada olmayanı istemeye Allah'ın yetkisi yoktu. Şeyh Bedreddin, kıyamet hakkındaki ayetleri kendine göre tercüme ettiği gibi cennet ve cehennemin, iyi ve kötü hareketlerin vicdanda hasıl ettiği haz ve elemlerden ibaret olduğunu gene Ehl-i Sünnet akidelerine aykırı olarak, İsa'nın cismani unsurları itibarıyla öldüğünü ancak ruhunun diri olduğunu kabul ve böyle düşüncelerinin sonucu olarak dadin bakımından haram edilmiş olan şeylerin helal olduğunu iddia ediyor ve fikirleri ile müritleri yardımıyla geniş bir propağandanın içine giriyordu. Bu fikirler sayesinde Osmanlı Devleti'ndeki çoğu Hıristiyan ve bir kısmı Yahudi olan şehir halkını kazanmıştı. Yine fakir zümrelere eşit haklarının olduğunu anlatarak onları da yanına çekmişti. Kim isterdi yoksul hayatı? İznik'teki hayat onu daha ileriye sürüklüyordu. Sadece fikirlerin yayılması yetmezdi. Bu fikirlerini hayata geçirebilmesi için iktidarı ele geçirmeleri lazımdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ele geçirilmesi söz sahibi olma hülyasıyla tüm zekâsını kullanması gerekecekti.

Etraftaki söylentiler ve yapılan propagandalar Sultan'ın kulağına kadar gitmişti. Tahtın elinden gideceği korkusuyla Hünkâr Çelebi Mehmet Bedreddin'i ortadan kaldırmaya karar vermişti. Aslında o sadece söylüyordu. Onun fikirlerini uygulayanlar, ondan daha tehlikeliydi Osmanlı toprakları için ama Sultan bunun baş sorumlusu olarak Şeyh Bedreddin'i görüyor ve onun öldürülmesi gerektiğini düşünüyordu.

Şeyh Bedreddin, Karaburun taraflarında kazaskerliği döneminden tanıdığı ve yakın ilişkide olduğu halifesi Börk-

lüce Mustafa'nın isyan faaliyetlerini ilerlettiğini haber alınca Hac'ca gitmek bahanesiyle çocuklarını İznik'te bırakarak Kastamonu'ya, oradan da Sinop'a giderek bir gemi ile Kefe'ye ve sonra Eflak Voyvodasının yanına gelmişti.

Şeyh Bedreddin'inKazaskerliğinde kethüdası bulunan Börklüce Mustafa ile buluşması gerekiyordu. O bu çevrenin en sayılı adamlarından biriydi. Onun bulunduğu yöreye geldiğinde; köye uzun uzun baktı bir tepeden. Burada her şey ayakta kıpır kıpırdı. Herkes çalışıyordu. Sırtını bir ağaca dayamış, insanları seyrediyordu. Hava neredeyse akşamı vuracaktı. Gökyüzü kızıllığını griye döndürmeye başlamıştı. Tepeden aşağı inme ve köye girme saatini hesapladı. Yokuş aşağı hızla inerse yarım saate orada olurdu. Ayağa kalktı. Bir yudum su içti ve kendini yokuş aşağı bırakarak köye indi.

Akşam olmuş karanlık çökmüştü. Köyün meydanında birkaç yaşlı oturmuş, sohbet ediyorlardı. Kendilerine doğru gelen bu yabancıyı görünce, merakla başlarını o yöne doğru çevirmişlerdi. Konuştukları kelime dudaklarına asılı kalmış vaziyette gelene doğru bakmaya, kim olduğunu bulmaya çalışıyorlardı. Tanımıyorlardı. Bu bir yabancıydı. Ne işi vardı gecenin bu saatinde köylerinde? İçlerinden en genci ayağa kalkarak geleni karşıladı.

- Buyur beyim. Hoş geldin.

Bedreddin yorulmuştu. Koca çınarın altında oturan diğer yaşlıların yanına çömelerek:

-Hoşgördüm.

Derin bir nefes alarak soluklandıktan sonra, ona meraklı gözlerle bakan insanlara:

-Börklüceli' yi arıyorum. Evini bana gösterir misiniz?

-Dede Sultan'ı mı?

-He .. Dede Sultan'ı.

Demek burada Mustafa'ya Dede Sultan diyorlardı.

Onu karşılayan orta yaşlı adam onun önüne düşerek Bedreddin'i köyün içine doğru sürükledi arkasından. Epeyi yürüdükten sonra köyün evlerinden daha büyükçe geniş bir bahçesi olan bir evin önüne gelmişlerdi. Bir iki kişi bahçede dolaşıyorlar son kalan işleri yapıyorlardı. Gelenleri görünce kapıya doğru koşuşturdular. Bedreddin onlara Dede Sultan'ı görmek istediğini söyleyince de onu içeriye aldılar. İçlerinden biri Dede Sultan'a haber verdi. Börklüceli gecenin bir vakti kapısına gelen yabancı hakkında adamına bir iki soru sordu. O yörenin adamları daha çok koyu renkliydi. Esmer, bıçkınlardı. Gelenin tipinden içine bir anda saray günlerinde kazaskeri olduğu Bedreddin geldiyse de ihtimal vermedi.

-Buyur edin. Dedi.

Ev işlerine bakan adam Bedreddin'i sade döşenmiş bir odaya buyur etti. Kısık gözlerle gelen adamı süzdü önce Börklüceli. Karşısındakinin Bedreddin olduğunu anlayınca, sevinçle yerinden fırlıyarak onun boynuna, eteğine sarıldı. Yıllar olmuştu onu görmeyeli.

-Buyur otur Şeyh'im. Dedi büyük bir saygıyla. Yorulmuşsunuzdur.

Kendi minderini ona vererek, onun karşısına çömelerek oturdu. Çok sevdiği, fikirlerine yoldaş olan bu ulu adam onun ziyaretine gelmişti.

Minderine oturmuştu. Hemen tüm misafirperverliği ile sofra kurdurup ona izzeti ikramda bulundu. Yemeklerini yediler. O saate kadar sadece geçmişten konuşmuşlardı. Yemek sonrası Bedreddin'in dalgın ve düşünceli gözleri Börklüceli'ye çok derin işlerin konuşulacağını hissettirmişti. Çaylarını içerken Bedreddin geliş sebebini anlatmaya koyuldu. Bu kurulu düzene karşı bir isyan gerçekleştirmeleri gerektiğinden bahsediyordu. O anlattıkça Börklüceli yerinde duramıyor, gözleri bir büyüyüp, bir küçülüyordu heyecandan. Ülke almış başını gidiyordu. O da kendi insanlarından, ülkede gelişen olaylardan bahsetti uzun uzun. İsyan hazırlıkları içinde olduğundan dem vurdu.

-Dün gelseydiniz keşke Şeyh'im.

-Neden?

-İki gün kaldı burada; bu gün gitti. Hem fikir olduğum biri var. Adı Torlak Kemal. Bıçkın gibi bir delikanlı ve o da bu düzenden muzdarip. Siz gelmeden de bu konuları onunla konuşmamız ne büyük bir tesadüfdür. Onunla da bazı planlar yapmıştık. O birtakım işleri düzenlemek için memleketine gitti. Bir kaç güne döner. Bekleyip ortak bir plan yapalım Şeyhim.

Elindeki bardağa çaydanlıktan çay doldurup uzattı. Sıcak çayın nefis kokusu odaya yayılmıştı. Gelişen düşüncelerin kokusuyla birleşip buram buram tütmüştü odanın içinde çayın kokusu.

-Çok iyi ayarlamalıyız bu ayaklanmayı. Dağlar şehirler sıkı bir kontrol altında. Her ne kadar Sultanlıkta gizli bir tedbirsizlik varsa da yine de iyi çalışmalıyız. Kendi bölgelerimiz emniyetli ama dışa da açılmamız gerekecek. Bölge dışını da hazırlamamız gerekecek ayaklanmaya.

Bir yandan çaylarını içiyorlar bir yandan planlar yapmaya çalışıyorlardı. Bedreddin Torlak Kemal'i takmıştı kafasına. Dede Sultan'dan kuşkusu yoktu. Görmüştü ki bu çevreye hükmedebilecek saygınlığı taşıyordu. Torlak ta kendi bölgesinde böyle biri ise sorun çözülmüş demekti. Ondaki tedirginliği gören Börklüceli ona Kemal'i iyice anlatmaya koyuldu. Onun gayrimüslümlerle arası çok iyiydi. Onları bu ayaklanmaya çekme işini başarıyla yürüteceğinden emindi. Onların dillerini çok iyi konuşuyordu Torlak Kemal.

-Düşünmenize gerek yok Şeyhim. Bana nasıl güveniyorsanız Kemal'e de öyle güvenin.

-Sana da senin inandığın insanlara da güveniyorum Börklüceli.

-Sağolun Şeyhim. Yerinizi hazırlatayım. Neredeyse sabah olacak. Dinlenin biraz.

Tan yeri ağarıyordu. Sisli bir hava ormanlık alandan yayılarak köyün üzerine doğru yayılmaya başlamıştı. Gözleri

kapanmaya başladığında içindeki ümit kabarmıştı. Birlikten kuvvet doğacaktı. Onun orada olduğunu duyan insanlar Börklüce'linin evine gelip gitmeye başlamışlardı sonraki günlerde. İki gün süreyle evin içi dolmuş taşmıştı. Şeyh Bedreddin hakkında çok şey duymuşlardı. Çevrelerindeki insanlar büyük bir huşû içinde onu dinliyorlar ve çizilen yolda ilerlemeye can atar hale geliyorlardı. İki gün geçmeden Torlak ta aralarına katılmıştı. Tez zamanda o da Bedreddin'in çok sadık bir müridi olmuş, canını onun fikirleri uğruna feda edebilecek duruma gelmişti. Hatta bazı konularda O'nun fikirlerinin bile üstünde düşüncelere sahip olmuştu. Aslında bu fikirler O olmadan önce Dede Sultan'la baş başa vererek konuştukları konulardı. Şimdi Şeyh de gelmişti. Artık planlamalar hazırdı. Dede SultanİzmirŞde Urla yarımadasının kuzey tarafındaki KaraburunŞda ve müridi Yahudi dönmesi Torlak Kemal de kendi bölgesinde harekete geçerek isyan hazırlıklarını başlatacaklardı. Börklüceli Mustafa İzmir yöresinde, Torlak Kemal Manisa bölgesinde, Şeyh Bedreddin 'de RumeliŞde çalışmalarını hızlandırmaya çalışacaklardı.

Börklüceli ve Torlak Kemal, onlara bağlı insanlarla köy köy gezmeye ve fikirlerini hızla yaymaya başladılar. İsyan ateşini körükleyecek kıvılcım yakılmıştı. İş bunun büyütülmesiydi. Gezdikleri yerlerde yoksulluktan yetişenleri ve yoksulları, dünyadaki mutlu insanların zenginlikleriyle adaletsiz davranmaları sonucu onları ezdiklerine ve bu eşitsizliğe karşı öç alınması gerektiğine inandırıyorlardı. Onları dinleyenlerin kafalarında kendi imparatorluklarını kurma aşısı aşılanıyordu her geçen günün ardından. Hayale dayalı doktrinler sınır tanımıyor, çadırdan çadıra, köyden köye, köyden şehirlere aşarak dalga dalga yayılıyordu. Üç dinin birleşme fikri

kabul edilerek onlara gayri müslümlerin de katılması sağlanmıştı. Sakız adasında yaşayan keşişler denizden aştığı söylenen Dede Sultan'ın bir mucüzevi insan olduğuna inanmış ve kendi adalarında da bu doktrini yaymaya başlamışlardı. Kısa zamanda etrafları on binleri geçen bir insan topluluğu ile dolmuştu.

Şeyh Bedreddin Eflak'tan Osmanlı topraklarına geçmiş; Silistre, Dobruca ve Deliorman taraflarında propaganda yaparak epey taraftar bulup, bunları başına toplamıştı. Ayaklanma mıntıkası olarak Deliorman'ı seçmişti. Beklemeye koyuldu. İlk isyan Börklüceli tarafından başlatılacaktı.

Halka her şeyi anlatıyordu. İnandığı şekilde çarpıtmadan dökülüyordu ağzından sözleri. Bazen bir dua âleminde geziyordu. Yüreğindeki ateşe eş bir değerle yakmaktaydı gökyüzünün ateşini. Yaşlı gözlerle gamlı gönüllerde yanacak ışığı bekliyordu. Öne düşen başını bir pîr-i fâni okşuyor gibi sızlıyordu saç dipleri. Anlatıyordu hem kendine hem çevresindekilere hak'kı, adaletli bir yaşamı. Gönül sofrasından sözcükler ikram ediyordu. Allah insanları zengin, fakir diye ayırarak yollamamıştı bu Dünya'ya. Mana ehli, evliyânın yüreğinde, beyninde hep fikirler üretiyordu.

Osmanlı Sultanlığı Zeyidan adında bir tarikata mensup olmuştu. Bu tarikatta dini hutbeler hep Sunni yönlüydü. Azınlıkların fikirleri, malları, açlıkları, toklukları pek göz önünde tutulmuyor, Alevilik -Sunnilik karmaşası halkın arasına koca bir kaya gibi yuvarlanarak, onları birbirinden ayırıyordu. Zenginlikten nasibini alanlar mallarını kaybedecekleri korkusuyla zülme başlamışlardı. Her şeye kuşkuyla bakıyorlar canlarını ve mallarını emniyet altına almaya çalı-

şıyorlardı. Şeyh Bedreddin Mahmud önce kendi yüreğine, sonra haksızlığa uğrayanların yüreklerine ulaşmış, prangaların zincirlerini açmaya başlamıştı. O anahtar halktı, halkın isyanıydı. Müridler hakikatı öğrenmek için destur alıp şeyhinin huzuruna varıyor, şeyhlerinin ağzından çıkacak her sözü pür dikkat dinliyorlardı. Onun her konuşmasında müridler inandıkları davaya daha sıkı sarılıyor ve daha çok örgütleniyorlardı. Ne günlerden ne günlere gelmişti. Geldiği gün hak ve özgürlük yoluydu. Geçmişini düşündüğünde aştığı yolların her biri ona bir merdiven olmuştu.

Şeyh'in büyük babası Abdülaziz, Gazi Süleyman Paşa'nın ilk zamanlarında Dimetoka'da şehit olmuştu. Onun oğlu ve şeyhin babası İsrail, Dimetoka Bizans kumandanın kızı ile evlenmiş, bu izdivaçtan Şeyh Bedreddin doğmuştu. Şeyhin doğum yeri Dimetoka'nın kuzeyinde Samano denen yerdi. Şeyh Bedreddin, tahsil çağına gelince Bursa'ya gelerek ders arkadaşı Kadızade-i Rumi diye tanınmış olan Musa ile beraber onun babası Bursa kadısı Koca Mahmut Efendi'den ve daha sonra da Konya'da Allame Feyzullah'tan ders görmüş ve oradan da Suriye'ye gitmiş ve oradaki âlimleri bilgi yönünden yetersiz görmüş ve sonra Kahire'ye hareket etmişti. Kahire'de arkadaşları meşhur alim Seyyid Şerif-i Cürcani ve maruf tabip Aydınlı Hacı Paşa ile beraber Mübarekşah Mantıki'den ilahiyat, felsefe ve mantık okuyarak yüksek tahsilini tamamlamış ve bu arada Kahire'de inziva halinde yaşayan Hüseyin Ahlati'den de tasavvuf okumuştu. Ne çok şey öğrenmişti ondan ama yetmemişti. Şeyhinin emriyle Tebriz'e gitmiş, Timur'un huzuruyla ulema arasında yapılan ilmi mübahaselerde yüksek vukufunu göstermişti. Bu seyahat esnasında asıl ziyaret edilmesi lazım gelen Kazvin'e de gitmiş ve Şeyh Bedreddin oradan Batıni bilgilerle donanmış olarak

dönmüştü. Artık dergâhındaki çilehanesine çekilip düşündüğü, beynindeki o perdenin kalktığı dönemleri geride bırakmış hak ve adaletin yoluna düşmüştü. Kendisine ün sağladığı eserlerinin çoğunu Mısır'da yazmıştı. O eserlerinin çoğunda düşünce evreninde tasavvufla bağdaşmayan dini konulara yer vermişti. Daha sonra yazdığı eserlerde, ilk yazdıklarının esintisi olmasına rağmen arada bir ayrılığın olduğunu biliyordu. Ama yine de din ağırlıklıydı eserleri ama din anlayışının boyutu değişmişti. Mısır'da kaldığı dönemlerde dört İslam mezhebinin insanlarıyla dostluklar kurmuş ve her mezhebin inceliklerini öğrenmişti. Kendisini tasavvufa verdiği dönemlerde yeni düşünce yapısıyla tüm şeriat kanunlarına karşı çıkmaya başlamışsa da yine de ilk aldığı bilgiler yazmasında etkisini sürdürmüştü. Bu çelişki beynindeki sis perdesinin bir yerinin hâlâ kapalı olduğunu gösteriyordu. Bu zamana kadar prangalarının kilidini açmakta zorlanmasının belkide sebebi buydu. Her şeyi geride bırakmıştı. Artık yolu açılmış ve ne istediğini bilir hale gelmişti. Birlikten kuvvet doğardı. Onlarda üç bölgede birleşmişler ve birleşen halkı da arkalarına alarak sömürüye, zulme ve ezilmeye son vermek amacıyla bayraklarını açmışlar ve isyanı başlatmışlardı.

İsyan çalışmaları bitmek üzereydi. Sakız adası çevresinde de müridleri Hristiyanlarla ilişkilerini iyice geliştirmişlerdi. Burada yaşayan halk bilinçli insanlardı. Onlara körü körüne inanan insanlar değillerdi. Bilgilerine de güveniyorlardı. Şeyhin doğru söylediğine inanarak bu yola çıkmışlardı. Din inanç farklılığı olmadan tüm insanları bir düşünce sisteminde bir araya getirmek için tüm gayretleriyle çalışıyorlardı. Şeyh Bedreddin Mahmut bin Kadı Simavna, kendi takipçileri arasında bir eylemci ama Osmanlı şeriat taraftarları arasında ise bir fitne olarak görülüyordu ve potansiyel bir tehli-

keydi. O ise kendisini ne eylemci ne de fitne olarak görüyordu. O hakkın hakça dağılımı için savaşıyordu. Kimsenin kimseden üstün olmaması gerektiğini savunuyordu. Yükseklere çıkmalıydı. Çok yükseklere. Buna gücü ve bilgisi yeterliydi. Emir alan değil, emir veren olacaktı. Onun istekleri halkın istekleriydi ve bu düşünceler eşliğinde yapılacaktı tüm düşüncelerinin eyleme dönüşmesi.. Onun için öncelikle Osmanlı'yı alt etmek gerekti. Bunun başka yolu yoktu. Vakit eylem vaktiydi. Durmadan çalışmışlardı. Her yerde seslerini duyurmuşlardı.

Müridleriyle yaptığı toplantıları sıklaştırmaya başlamıştı. Kaldığı bölgeyi bu işte kendisine yardımcı olacak ve o bölgenin sayılı adamlarından olan müridleri arasında paylaştırması ve fikrin yayılması tamamlanmıştı. Büyük bir toplantı yaparak yeni bir görev dağılımında bulundu. O ve çevresindekiler büyük bir huşu içinde aldıkları görevi yerine getirme amaçlı çevreye yayılarak propağandalarına hızlandırmaya başlamışlardı. İş ciddiydi. Ölüm kalım meselesi ile inançları doğrultusunda savaşlarını verme hazırlıkları büyük bir hızla devam ediyordu. Vakit isyan vaktiydi. Henüz iç mücadelenin sarsıntılarını geçiren Osmanlı'nın bu zayıf anından faydalanarak onu devirmek ve Şeyhlikten Şahlığa geçme vaktiydi.

BÖRKLÜCE MUSTAFA VE TORLAK KEMÂL İSYANLARI

Kendi cemiyetine başka din ve mezheplerden de adam alıyordu Şeyh Bedreddin Mahmud. Karaburun da öyle bir müridi vardı ki en büyük desteği bu adamdı. Saray'a Kazasker olmadan önce, köyleri dolaşıp onlarla kaynaştığı dönemlerde onunla tanışmış ve kendisinin kazaskerlik döneminde de yanına kekhüda olarak almış olduğu Burhaneddin oğlu Börklüceli Mustafa'dan başkası değildi bu. Ona çok güveniyordu. O dönemden beri aynı fikirleri onaylıyor ve taşıyorlardı. Börklüceli Mustafa"Tasvîrü'l- Kulûb" adlı kitabı olan bir mutasavvıftı. Ezene karşı ezenin, yanlışlığa karşı hep doğrunun olması gerektiğini savunuyordu o da Şeyhi Bedreddin Mahmud gibi.

Şeyhiyle konuştuktan ve müridlerin önde gelenleriyle isyan kararı alındıktan sonra Ege'ye dönen Börklüceli, bir yandan örgütlenip askeri anlamda güçlenmeye çalışırken diğer yandan da bu hareketi benimseyen halk ile birlikte 'komünler' kurmaya girişmişti. Komünler sayesinde toprak üzerindeki özel mülkiyet ortadan kaldırılmış, kasabalarda yaşayan 'ahi'lerin katkısıyla yeni ve daha modern üretim araçları elde edilmişti. Komün esasına dayalı bir üretim ve yaşam örgütlendirilmişti çalışma yapılan köylerde. Bölgenin toprak beylerine karşı tavırları netleşmiş, önceden kendilerinden alınan vergileri ödemeyi reddetmeye başlamışlardı. Bunun bir sonucu olarak ta toprak beyleri ve onların memurlarıyla çeşitli çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Diğer yandan yakın noktalardan geçen ve beylere ait olduğunu bildikleri kervanlara baskın eylemleri düzenliyorlardı. Yoksul halk kitlesi, eli silah tutanlar giderek bu düşük yoğunluk-

lu çatışmalarda savaş geleneği kazanmış oluyorlar ellerine geçen ganimetlerle de moralleri ni yükseltiyorlardı. Halk iyice fakir düşürülmüştü. Bu ganimetler onlara servet niteliğinde geliyordu. Bir yandan da silah kullanmayı öğreniyor hak elde etmenin sevincini yaşıyorlardı. Onlardan yıllarca sömürülen mallarını geri alıyorlardı.

Anadolu toprakları üzerinde kılıçla kurulu bir zulüm düzeni vardı o zamanlar. Osmanlı'lar taht kavgasıyla birbirlerine girmiş, Şehzadeler arası yapılan savaşlarda baş üstünde baş, taş üstünde taş koymayan, halkların akan kanlarıyla zenginliğine zenginlik katan bir iktidar düzeninin içindeydiler. Ama değişmeliydi bu düzen. Halktan yana, kardeşliğin, namusun, adaletin hüküm sürdüğü bir düzen kurulmalıydı. "Biz, bilim gücümüzleevrenin birliğinin gizini bilişimizle, dinlerin ve halkların sahte yasalarını değiştireceğiz, boş yasakları kaldıracağız, dünyayı yalanın utancından temizleyeceğiz. Toprağı olmayanlar toprak sahibi, iktidarı olmayanlar iktidar sahibi olacaklar. Hakikat bayrağının altında toplanın, saflarımızda yer tutun." Diyerek etrafına büyük bir kalabalık, inançlı bir grup toplamayı başarmıştı Börklüceli Mustafa. Sadece Börklüceli değil Torlak Kemal'de aynı sologanlarla etrafındaki kalabalığı her gün arttırıyordu. Şeyh Bedreddin'in çağrısıyla Ege'nin, Balkanların Türk'ü, Rum'u, Ermeni'si, Yahudi'si, Bulgar'ıyla çeşitli milliyetlerden ve dinlerden halkları, isyan ateşini zulmü çevreleyen bir yangına dönüştürmek için ayaklanma hazırlıkları içindeydiler. Börklüceli Mustafa, Anadolu örgütlenmesinin başındaki isimdi. Ayaklanmanın önderiydi.

Börklüce Mustafa, adından çok "Dede Sultan" diye anılırdı. ‘’Yârin yanağından gayri her yerde, her şeyde, hep be-

raber eşit hak;" diyordu ve bu arzuda olan yaklaşık yirmi bin insana hükmediyordu. Torlak Kemal'inde çevresi isyana hazırlanınca büyük isyanın meşalesi de yakılmıştı.Kervanları soyulan beyler telaşa kapılmışlar olayı Saray'a duyurmuşlardı.. Dede Sultan ve çevresindekilerin devleti yıkmaya dair ayaklanması Osmanlı'ya ulaşmıştı. Bu isyan bastırılmazsa bu dalganın tüm Anadolu'yu saracağını düşünen Osmanlı, Dede Sultan diye anılan Börklüceli Mustafa'nın üzerine mühim bir kuvvet yolladı. Börklüceli üzerine mühim bir ordunun gönderildiğini duyunca toplantıları sıklaştırarak görev dağılımı yaptı. Yüzündeki heyecan dalgası müridlerinin yüzünde yanıp ışıldamaya başlamıştı. Herkes büyük bir gayret içerisinde gelen orduya karşı savaş taktiklerini hafızalarına alıyorlar ve direnişi başarıyla tamamlayabilmek için var güçleri ile çalışıyorlardı.

Bulundukları bölgedeki ormanlık alan onların sığınma merkezleri olacaktı. Bu çevreyi çok iyi bildiklerinden bir kısım asi bu noktada mevzilenmeye başladılar. Dalların arasına, açtıkları hendeklere pusuya yatarak gelecek orduyu beklemeye başladılar. Yüreklerinde dayanılmaz bir heyecan vardı. Yenmek ve kendi düzenlerini kurmaya yönelik bu davranışlar onları korkunun esaretinden kurtarmaya yetiyordu. Nihayet öncü birliğin at sesleri ağaçlığın ötesinden beri yankılanarak kulaklarına kadar gelmeye başlamıştı. Yürekler deli gibi çarpmaya, eller silahları daha bir sıkı kavramaya başlamıştı. Çıt yoktu hiçbir yerde. Herkes pür dikkat gözünü kulağını at nallarının seslerine vermiş ve gelenleri beklemeye başlamışlardı.

Sis bulutuna benzer bir hareketlenme gördüklerinde askerlerin çok yakınlarına geldiklerini sezdiler. Atların ayak-

larının savurduğu tozlar yükselerek ortalığı toz bulutuna bulamıştı. Hiçbir şeyden haberi olmayan öncü grup ormanlık alana girip bir tehlike olmadığı işaretini verince birliğin diğer kalanları da ormanın içine girmişlerdi. Girmeleriyle nereden geldiğini bilmeye fırsat bulamadıkları yüzlerce insan ağaçların üzerlerinden, hendeklerden fırlayarak bir çatışma başlatmışlar ve büyük şaşkınlığa uğrayan askerler arasında paniğin yaşanmasına yol açmışlardı.. Onların büyük gücüne karşı saldıranların inançlı saldırışları karşısında çok askerini kaybeden Osmanlı'nın yolladığı İzmir Sancak Beyi Aleksandr, Börklüce'nin adamlarına mağlup olmaktan kurtulamamıştı. O gün sevinç bayrakları nida nida yükselmişti gökyüzünde.

İşin boyutu büyümüştü. Aleksandr'ın yenilgisi Osmanlı'yı iyice sinirlendirmişti. İşe el atan Saruhan Sancak Beyi olan Timutaş Paşazade Ali Bey ordusunu toplayarak asilerin toplandığı bölgeye doğru yola çıktı. İçlerinde taşıdıkları büyük bir hırsla atlarını sürmeye başladılar. Başlamışlardı ama önceki orduya karşı zafer kazandıkları için zafer sarhoşluğuna düşmeyip tedbirini ön saflara çeken Börklüceli taraftarlarının tuzağına düşmekten de kendilerini kurtaramamışlardı. Onları ummadıkları bir yerde pusuya düşürerek savaşmaya başlamışlardı. Asilerin kıskacı arasında kalan Osmanlı'nın bazı askerleri kaçmaya başlamışlardı. Timutaş Paşazade Ali Beybile canını zor kurtararak Manisa'ya kaçınca durum Osmanlı tarafında iyice ciddileşmeye başlamıştı.

Her zafer, isyana katılanların sayısının çoğalmasına daha fazla adamın katılmasına ve kuvvetlerinin güçlenmesine sebep oluyordu. Börklüce Mustafa (Dede Sultan) ve Torlak Kemâl'in güçleri çoğunlukla; bulundukları toplum itibari ile

devlet ve iktidar uygulamalarından rahatsız olan Sünni yoksul kesimden ya da tarih boyunca mevcut iktidarla sorunları olmuş Kalenderi dervişlerinden oluşuyordu. Bu dervişler kendi çilehanelerinde yaşayan yoksul dervişlerdi. Saçlarını, bıyık, kaş ve sakallarını uzatır ve üzerlerinde abadan bir elbiseyle dolaşırlardı. Onların bu durumu derviş olduklarının simgesiydi. Anadolu topraklarında dilden dile aktarılıp destansı bir biçime dönüşmüş Baba İshak ayaklanmasının etkisini sürdürdüğü bir dönemde, yitirilen onca canın anılarının canlı tutulduğugünlere bir de yoğun bir devlet baskısının eklendiği düşünüldüğünde katılanların sayısının çok olmasına şaşmamak gerekirdi. İnsanlar çoğaldıkça çoğalıyorlardı. Baba İshak olayında alınmamış öç şimdi devredeydi. 1240 yılı başlarında, Baba İshak adı verilen bir derviş önderliğinde göçebe Türkmenler, Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı dev bir ayaklanma başlatmışlardı. Anadolu halklarının, özellikle göçebe Türkmenler'in ekonomik ve toplumsal durumu oldukça kötüydü. Anadolu Selçuklu Devleti'nin resmi dini Sünni İslam' olduğundan devletin çıkarları ve dinin çıkarları aynıdır anlayışı hâkimdi. Bu anlayış çerçevesinde din adamları ile devlet arasında bir işbirliği vardı. Selçuklu sultanlarının halka karşı zalim tutumları ve işkenceci uygulamaları halkta merkezi otoriteye karşı güçlü bir tavır geliştirmişti. Baba İlyas bu tepkinin simgesiydi. Ekonomik yapıdaki bozulmalar ve yarı feodal yapı içerisinde yeni zengin kitlelerin ortaya çıkması, diğer yanda halkın gitgide yoksullaşması büyük çelişkiler yaratıyor bir isyanın koşulları her geçen gün hazırlanıyordu. Bütün bu nedenlerin yanında, Selçuklu'nun İran Bizans karışımı yönetim geleneğini İslam ilkeleriyle yaşatma çabasına karşılık, Heterodoks dervişlerin etkilediği halkların daha farklı bir İslam anlayışı vardı. Bu farklı görüş

ve yaşam biçimi her geçen gün göçebeleri, köylüleri, zanaatçıları ve hıristiyan kitleleri etkiliyor ve bu durum saraydakilerin hoşuna gitmiyordu. Baba İlyas'ın üzerine Selçuklu Sultanı tarafından asker gönderilmesi ve sığındığı Amasya Kalesi'nde öldürülmesi bardağı taşıran son damla idi. Anadolu ayağa kalkmıştı. Sırasıyla Adıyaman, Gerger, Kâhta ve Malatya'ya ulaşmıştı ayaklanan topluluk. Her ulaşılan yerde kalabalıklar kadın, erkek, çocuk hep birlikte ilerliyorlardı. Baba İshak önderliğinde Malatya'da, Elbistan'da, Sivas'ta, Amasya'da, Kayseri'de Selçuklu orduları bozguna uğratıldı. Babailerin Konya'ya gireceğinden korkan sultan, sarayını terk edip kaçtı ama tüm mal varlığı ile seferber ettiği Selçuklu orduları Kırşehir-Malatya'da 4.000 Babai'yi kılıçtan geçirerek ayaklanmaya son verdi. Babai ayaklanmasını bastıran Anadolu Selçuklu Devleti, kendi halkı ile yaptığı bu savaştan sonunda galip çıkmıştı ama bu yıpratıcı dönem devletin çöküşüne neden olmuştu. Köylüler, zanaatçılar, göçebe Türkmenler ile devletin bağları tamamen kopmuştu. Heterodoks dervişler halka devletin inanç ve düşünce sisteminden daha farklı bir yaşam biçimini kabul ettirmişler ancak sınıfsal bir kopuş başlamıştı. Devlet Moğol saldırıları karşısında güçsüz kalmış, fazla bir direniş gösterememişti. Anadolu halkları da Moğollar'a direnmişler ama bu direniş Selçuklu ile birlikte olmamıştı. Ayaklanmanın oluşturduğu kararsız ortam Osmanlı Beyliği'ne yaramış, Heterodoks dervişlerle uzlaşmacı ilişkiler geliştirerek Anadolu toprakları üzerinde kararlı bir devlet yapısı oluşturmuşlardı.

Baba İshak ayaklanmasına eş değer bir ayaklanmaydı bu isyan. Bu ayaklanmaların sonucunda Şeyh Bedreddin'in kurmayı planladığı toplumsal düzen; kulun kula kulluk etmediği, paranın, mülkiyetin ve iktidarın ortadan kaldırıldığı,

geçim sorunlarının ortaklaşa bir biçimde halledileceği toplumsal bir düzendi. Bu düzen O'na göre yeryüzünde cenneti kurmak, Allah'ın sevgisini egemen kılmaktı. Çünkü Şeyh Bedreddin'e göre insanların Allah'tan uzaklaşmalarının en büyük nedeni para ve iktidarın varlığıydı. Şeyh, ideolojisi İslamiyet'e, işleyişi ortakçılığa dayanan bu toplumsal düzen sayesinde Anadolu'da ve Trakya'da yaşamakta olan ezilen ve yoksul Hristiyan, Müslüman. Alevi ve Yahudi'leri de tek birliğe, tek inanca katacağına inanıyordu.

Mehmet Çelebi'nin iktidara gelmesinden sonra İzmir Sancakbeyliği'ne Bulgar Sisma atanmıştı. Börklüce'nin kurduğu istihbarat ağı ve askeri niteliğin artmış olmasından kaynaklı olarak İzmir Sancakbeyliği'nin askeri güçleri her defasında İzmir çıkışında imha ediliyordu. Son seferinde ise yine Bulgar Sisma'nın hazırladığı altmışbin kişilik ordu yolun yarısında yirmibin kişiye düşüp, harekât yine yenilgiye uğrayınca İzmir Sancakbeyi çareyi gemiye binip kaçmakta bulmuştu.

Çelebi Mehmet, durumun önemini kavrayarak ciddi bir tedbir almaya mecbur oldu. Bu sefer onların üzerine yollayacağı ordu, beylik orduları değil Osmanlı Devleti'nin savaş ordusuydu ve savaş taktiklerini geliştirmiş usta birliklerden oluşuyordu. Orduya Beyazid Paşa komuta edecekti. Veziriazam ve Beylerbeyi olan Bayezid Paşa ile beraber oğlu Şehzade Murat'ı daha büyük bir kuvvetle Börklüce kuvvetleri üzerine gönderdi. Şehzade Murat henüz oniki yaşlarındaydı ve bu savaş onun ilk deneyimi olacaktı. Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa güçlerini ayaklanmanın ötesine taşıyarak savaş düzenine geçirmişlerdi. Herşeye karşı hazırlıklıydılar. Gerilla taktikleri ile düşmana karşılık verilmesi tasarlanmıştı.

Bayezid Paşa ile beraber Şehzade Murat İzmir'e doğru yöneldiler. İzmir'e gelmeden Ayastuğ bölgesindeki bir ucu Manisa-Saruhan, diğer ucu Aydın Ortaklar'a uzanan ve çok büyük bir alanı kapsayan ormanlık bölgeyi yakarlarsa bu alan içine saklanma ihtimali çok olan asilere büyük bir kayıp verdirebileceklerini düşündüler. Gerçektende asi gruplarının bir çoğu ormanlık alana gizlenmişler ve gelecek olan askeri orduyu bekliyorlardı. Osmanlı bu kuvvetleri imha edebileceklerini düşünerek, ormanı ateşe verdiler. Dumanlar arasından alevler yükselmeye başlamıştı. Her yer yanıyordu. İnsan çığlıkları her yerdeydi. Pusuya yatmış Börklüce yandaşlarının bir bölümübu ateş karşısında feci şekildeyanarak yaşamlarını yitirdiler. Etrafa et kokuları yayılmıştı. Yangın yayılarak çevrede bulunan köyleri, hayvanları, tarlaları yutuyordu. Felaket karşısında ordan oraya kaçışan suçlu suçsuz insanlar bu defa da askerlerin atlarının nalları altında ezilmekten kurtulamıyorlardı.

Beyazit Paşa çok zekiydi. Onlara engel olabilecek en küçük ayrıntıyı bile hesaplıyordu. Yangının etkisi geçince, Bayezid Paşa ve Şehzade Murad'ın ordusu açılan yoldan ilerlemeye başlamışlardı. Yanmış otlar ağaç kütükleri atların nallarını ısıtıyor, yakıyor ve hayvanların hızını arttırarak bir an önce o alandan çıkmalarına sebep oluyordu. Bir süre dinlenen ordu hedefe doğru yola devam ettiklerinde yine irili ufaklı asi guruplarla karşılaşıyorlardı vebu grupları temizlemeleri de zor olmuyordu. Büyük grup dağlardaydı ve nihayet onların mevzi aldıkları dağın eteklerine varmışlardı. Hepsinin beyinlerine kan yürümüş gibiydi. Hırsla ve zafer andıyla dolmuşlardı. Bu çapulcu ordusu mu yenecekti koskoca Osmanlı'nın ordusunu? Bilmedikleri bir şey vardı. O da asi grubu kadını, çoluğu çocuğu bu yola baş koymuşlar ve

kazanmaktan da başka bir düşünceleri olmayan insanlardı. Hak istiyorlardı, insanca yaşamak istiyorlardı ve onların da içi geçmişin izleriyle ve atalarının uğradıkları vahşetin kiniyle doluydu.

Koca bir ordu tırmanıyordu onlara doğru. Süngülerin pırıltıları yansıyordu yeni doğan güne doğru. Börklüceli ve yandaşları hazırdı. Ya ölüm ya kalım savaşıydı bu. Daha önce üzerlerine gelen orduları bertaraf etmişlerdi, yine edeceklerdi. Ölüm onları korkutmuyordu. Bu mücadele için kan dökmüşlerdi ve dökmektende kaçmayacaklardı. Börklüceli'nin birlik komutasında ki adamları Dede'lerinden son emirleri almışlar, adamlarının başlarına dönmüşler, aldıkları emirleri uygulamaya başlamışlardı. Nefesler kesilmişti. Kayaların arkalarına siper almış insanların beyinleri dağa tırmanan ordunun üzerine kilitlenmişti. Allah'ın isteğiyle muradlarına erişene kadar bu orduya direneceklerdi. Dağın eteğine kurulan çadırlar kara tepeleri andırıyorlardı yukarıdan bakıldığında. Öncü birlik tırmanıştaydı. Kafile kafile onlara doğru yaklaşmaktaydılar.

Güneş batmak üzereydi. Gece yapılacak bir saldırıya karşı tedbirlerini almışlardı. Havanın ayazına rağmen ateş yakmamışlardı ama aşağıda ateş yakılmış, askerler ısınıyordu. Rahat hareketlerle günün doğmasını bekliyorlardı. Onlar kendi çoğunluklarına güveniyorlardı; asiler ise Şeyhlerinin onlara verdiği iman gücüyle dolu bedenlerini bu yola kurban etmek üzere mevzilerine gizlenmiş bekliyorlar, en ufak sese dikkatlerini yoğunlaştırıyorlardı. Ufkun kızıl rengi tül gibi üzerlerine inmişti. Birazdan zifiri bir karanlığın içine gireceklerdi. Kış başlangıcıydı ve doğa olaylarına karşı korunmasız vaziyetteydiler. Çadırların içinde bekleyenler sıraları gel-

dikçe dışarıda nöbet tutan arkadaşlarıyla yer değiştiriyorlar mangal ateşinin ısısıyla ellerini ayaklarını ısıtmaya çalışıyorlardı. Bu ordu büyüktü. Gözleri az da olsa korkmuştu ama içlerindeki yenme hırsını elden bırakmamışlardı. Gece iyice çökmüştü. Yağmur, kar yoktu ama kuru ayaz ciğerlerini deliyordu. Karanlığın içinden yıldızlar parlıyor ay geceyi az da olsa aydınlatıyordu.

Dede Sultan çadırının içinde dolanıp duruyordu. O'da biliyordu bu çokluğa karşı sayıları azdı. Yenilme ihtimalleri çok yüksekti ama bunu adamlarına hissettirmemesi gerekiyordu. Çadırın kapısının arkasında birinin varlığını hissederek elini hançerine doğru götürdü. Her an için, her şey olabilirdi. Çevresi adamlarıyla çember halinde sarılmıştı ama yine de içinden gelen o korkuya engel olamamıştı. Birliğine başkomutan olarak atadığı Hüseyin ''destur ''diyerek çadırın kapısının ucunu aralayarak içeriye girdi. Dede onun yüzüne bakınca endişesini anlamıştı. Kendi yüzündeki biraz önce duyduklarından dolayı gerçekleşen endişe duygusunu hemen silmezse onun da tedirgin olduğu anlaşılacaktı. Bir süre birbirlerine bakmadan durdular. Sonra Börklüceli, Hüseyin'in yüzüne dalarak neden geldiğini sorarcasına baktı. Dede Sultan'ın dik duruşu ve yüzündeki durgunluk Hüseyin'i rahatlatmış gibiydi. Usulca sordu.

-Gece saldırırlar mı Dede Sultan?

-Sanmam Hüseyin. Savaş alanında çarpışma sabah gün ışımasıyla başlar, gün batımı sona erer. Ama yine de belli olmaz. Kalleşçe saldırabilirler. Dikkatli olmakta fayda var.

-Biz saldırsak onlara? Dedi Hüseyin.

-İlk hareketin onlardan gelmesini beklemeliyiz. Adamların durumu nasıl?

-Hepisi korku içinde ama yılgın değiller. Bu bilinmezliğin korkusu sanırım. Başlarına geleceklerin ne olduğunu bilmedikleri için endişeliler ama dervişler onları motive etmeye devam ediyorlar.

-Moralleri yüksek yani?

-Evet, yüksek Dede Sultan.

-Mesele yok o zaman. Zayıf gönüllü insanlar varsa geri saflara çekin onları. Çünkü bu durumda olanlar zarar verir her zaman.

Bir süre daha konuştuktan sonra Hüseyin çadırdan çıkarak birliklere komuta eden arkadaşlarını teftiş etti. Durumlarında kaygı edici bir mevzu olmadığına karar kılınca kendi çadırına geçti. Gece uzadıkça uzuyordu. Ayaz burun direklerini sızlatıyordu. Bu karanlık, bu soğuk hiç bitmeyecek gibiydi.

Tan yeri ağarmaya başladığında ön sıralarda mevzilenen gruplardan Osmanlı'nın at bindikleri ve dağa tırmanışa geçtikleri haberiyle herkes yerinden fırlamıştı. Akşamdan beri soğuktan uyuşan bedenlerine kan hucüm etmiş ve birden bire terlemeye başlamışlardı. Vakit gelmişti. Birazdan karşı karşıya geleceklerdi. Öncü birliklerle savaş başlamıştı bile ama kayıp verdikleri aşikârdı ki ordu çok yakınlarına kadar gelmişti. Dede Sultan son bir iman ve hak ediş konuşması yaparak onları güçlendirmeye çalıştı. Daha sonra

Hüseyin'in perde perde yükselen gür sesi ortalığı çınlatmaya başladı. İşaretiyle birlikler komutanlarının emriyle Osmanlı' nın üzerine hucum etmeye başladılar. Kimi atlı kimi yaya tüm güçleriyle gelen orduya karşı saldırı başladı. Börklüceli birlikleri ve Osmanlı arasında kanlı bir çarpışma yaşanıyordu. Yer gök zıngırdıyordu sanki. Kılıç sesleri semaya ulaşacak şekilde çakışıyordu ellerinde. Kafalar, kollar savruluyordu dört bir yana. Yerler kan içindeydi. Nefesler tutulmuş hayatla bağlantıları bir demir parçasının ışıltısındaki aydınlık ve keskinliğe odaklanmıştı her iki tarafında. Yirmibinden az bir kuvvete karşılık yüzbinlik bir kuvvet vardı karşılarında ve techizat olarakta onlardan çok üstünlerdi. Beyazit Paşa ve Şehzade Murat komutasındaki ordunun büyüklüğü karşısında Börklüceli ve asi kuvvetleri çok kan kaybetmişti. Çok isyancı dayanamayıp teslim olmaya başlamıştı. Durum kötüye gidiyordu.

Sonunda yenilmişlerdi. Bayezid Paşa ve ordusu asileri yenmeyi başarmışlardı ama bu başarı onlardan da birçok askerin ölümüyle elde edilmişti. Bayezid Paşa ve Şehzade Murat yönetimindeki ordu azalan sayılarıyla kazandıkları zaferin coşkusuyla teslim olanları ve yakaladıkları Dede Sultan'ı alarak Ayasaluğ'a doğru yola çıktılar. Onları gören halkın kimisi acıyla, kimisi de zaferle alkışlar tutuyorlardı. Bu alkışların hangi tarafa yapıldığını sadece halk biliyordu. Esirler elleri arkadan birbirlerine bağlanmış vaziyette yaya olarak yürütülüyorlardı. Yol uzun hava soğuktu. Kimisi yaralıydı. Üzerlerinde donan kanlar, kabuk olup yaralarını kapatmışlardı. Kan akmıyordu ama canlarının yandığı belliydi.

Bir gün bir gece yürütüldükten sonra Ayasaluğ'a getirilen Börklüceli ve kalan adamları hemen sorguya çekilmeye

başlandılar. Vakti fazla geçirmek istemiyorlardı. Bunlara verecekleri ders ibretlik bir ders olmalıydı ki geride kalan asi grupları tekrar isyan etme olayını gerçekleştirmeye cesaret edemesinler. Başlarındaki liderin Börklüceli'den başka birisi olduğunu seziyorlar hatta tahmin ediyorlardı ama ellerinde kesin delil olmadığından o yöne saldırı gerçekleştiremiyorlardı.

Her ne kadar işkenceden geçirdilerse de kimse konuşmuyordu. Herkes dilini yutmuş gibiydi. Gözleri isyanın sönen ateşinin son parıltıları ile parlıyordu. Hâlâ umutları vardı. Torlak Kemal'in, Şeyh Bedreddin'in birlikleri ayaktaydı ve Torlak Kemal'in kuvvetinin onları takip edeceklerini biliyorlardı. Susmakta kararlıydılar. Konuşmayacaklardı. Her türlü işkenceye cevap vereceklerdi. Beyazit Paşa onları konuşturamayacağını anlayınca daha şiddetli bir işkence yolu seçmeye karar verdi. Hepsinin ellerini, ayaklarını tahtalara çivileyerek daha çok işkence edilmesi emrini verdi. İsyanı başlatanın başkişisini öğrenmek istiyordu ama kimse kim olduğunu söylemiyordu. Dişler arasından acılı feryatlar bulundukları yeri inletiyordu. Dayanamayanlar ya ölüyor, ya bayılıyordu. Bayılanlar birer birer öldürüyorlar ve kalanlara elebaşlarını söylemeleri için zorluyorlardı. Can ezaya fazla dayanamayınca içlerinden biri Dede'nin adını verdi sadece. Onlar zaten Börklüceli'yi biliyorlardı. Dede'nin konuşmayacağını bildiklerinden adamlarını zorluyorlardı. Onların ölümünün Börklüceli'yi yumuşatacağı veya korkutacağı düşüncesiyle adamları Dede Sultan Börklüce'nin gözü önünde boğazlanıyordu. Kılıçlar boğazları keserken "Yetiş Dede Sultan Yetiş" diye bağırışları yeri göğü inletiyor, duyanların tüylerinin ürpermesine, korkudan canlarının çekildiğini hissetmelerine sebep oluyordu. Emir uygulanmış ve

müridler ellerinden, ayaklarından uzun tahtalara çivilenmişlerdi. Dişler arasından acılı feryatlar bulundukları yeri inletiyordu. Dayanamayanlar ya ölüyor, ya bayılıyordu. Bayılanlar birer birer öldürüyor ve onları başlarını söylemeleri için zorluyorlardı. Can ezaya fazla dayanamayınca içlerinden biri Dede'nin adını verdi. Onlar zaten Börklüceli'yi biliyorlardı. Dedenin konuşmayacağını bildiklerinden adamlarını zorluyorlardı. Onların ölümünün Börklüceli'yi yumuşatacağı veya korkutacağı düşüncesiyle asiler Dede Sultan Börklüce'nin gözü önünde birer birerboğazlanıyorlardı. Kılıçlar boğazları keserken "Yetiş Dede Sultan" diye bağıran adamlarının feryatları Börklüceli'nin kulaklarından aşıp beyninin içinde yankılanıyor tarifi imkânsız acılarla gözyaşlarına dönüp gözlerinden akıyordu. Yaşanılan görüntüler dayanılacak boyutta değildi ama O dayanmak zorundaydı. Baş eğmek yoktu, yalvarmak yoktu. O bir Dede'ydi ve bir atılımın önderiydi. Her ne olursa olsun dayanmalı ve Şeyh'ini, geride isyana devam edecek insanları ele vermemeliydi. Bu bir hainlik olurdu. Yiğitleri her ne kadar "Yetiş Dede Sultanım yetiş" diye bağırsalar da o biliyordu ki aslında onlar ; "Dede Sultan oyalanma bize yetiş, yine kafilemize serdar ol " anlamında bağırıyorlardı.

Ezene karşı ezilenin, haksıza karşı haklının, yanlışa karşı doğrunun savaşı tüm dünyada olduğu gibi Anadolu toprakları üzerinde de hiç eksik olmamıştı. Bir yanda kurulu düzenin yani zulmün sürmesinden yana olan egemenler, diğer yanda ise zulmün karanlığına meydan okuyan yiğitlerin amansız savaşlarına tanık olmuştu yüzyıllardır Anadolu toprakları. Bu savaşta zaferler olduğu gibi yenilgiler de yaşanmıştı. Anadolu toprakları üzerinde kılıçla kurulu öyle bir zulüm düzeni var ki; baş üstünde baş, taş üstünde taş koy-

mayan, halkların akan kanlarıyla zenginliğine zenginlik katan bir düzendi bu. Ama değişmeliydi bu düzen. Halktan yana, kardeşliğin, namusun, adaletin hüküm sürdüğü bir düzen kurulmalıydı. "Biz, bilim gücümüzle, evrenin birliğinin gizini bilişimizle, dinlerin ve halkların sahte yasalarını değiştireceğiz, boş yasakları kaldıracağız, dünyayı yalanın utancından temizleyeceğiz. Toprağı olmayanlar toprak sahibi, iktidarı olmayanlar iktidar sahibi olacaklar. Hakkiat bayrağının altında toplanın, saflarımızda yer tutun."diyerek bu ana kadar gelmişlerdi. Ama her şey daha bitmemişti. O ve müridleri her ne kadar bu dünyadan göç etseler de arkalarından gelecek olanlar o yaktıkları ateşin devamını getireceklerdi. Buna inancı müridlerinin onun gözlerinin içine acı içinde baktıkları anda bile böyle devam etmişti.

Dede'nin elleri de tahtaya bağlanmıştı. Gözlerinde ve yüreğinde büyüyen öfke tüm bedenini esir almıştı. İçindeki isyan onu sarmış cinnet noktasına getirmişti ama çaresizce adamlarının, kendisine inananların boğazlarından fışkıran kanların gölüne bakmak düşmüştü ona. Kahroluyordu, ölüyordu öldürülmeden. Adamlarının neredeyse hepsi gözü önünde öldürülmüştü. Sıra kendisine geliyordu. ''ÖnceTövbe et, inkâr et, düşüncelerini.'' Dedi Osmanlının paşası. Börklüceli acı ve öfkenin karıştığı sert bir sesle bağırdı paşaya.

-Paşa, paşa. Eğer bizim düşüncemiz yanlış olsaydı. Nice utanmaz sömürücü var ise, bizi yitirmeye sıvanabilir miydi? Eğer bizim inacımız, insanları mutluluğa kavuşturmasaydı sizin gibi yaratıklar buna düşman olur muydu? Bunca tanık var iken sen benden inancımı yadsımamı istersin, he mi?

Bizim canımızı sizinki gibi kutlu mu saymaktasınız? İşte canımız. İşte siz... Dilediğinizce harcayabilirsiniz.

Deliye dönmüştü Paşa. Rengi morarmaya yaklaşmıştı yüzüne hücum eden kandan ve onu ayaklarından da çarmıha germe kararını savurdu hiddetle."Çarmıha gerin ve ibreti âlem için dolaştırın şehrin heryerini." Börklücelinin beyni hızla çalışıp fikir üretiyordu durmadan. Sonunun geldiğini seziyordu ama yine de umudu elden bırakmak istemiyordu. Gerçi yaşasa da gözleri önünde çırpınan ve can veren arkadaşlarını, yoldaşlarını ömrü boyunca unutabilecek miydi? Onların akan kanlarını gözlerinin önünden silebilecek miydi? Umut insanın her şeyiydi. Ölenlerin intikamlarının alınması için kalanlara yaşayarak güç vermesi gerekliliğini düşünüyordu. Torlak Kemâl artçı grup olarak arkalarından geliyordu ama şimdiye değin ortalarda görünmemişti, Yeni bir isyan haberi fısıldanmamıştı kulağına. Bu kadar arkadaşı telef olup gitmişti. Ortalık mezbahaya dönmüştü. Torlak Kemal'in de başına bir durum geldiğini düşünerek Şeyh Bedreddin'e olan güvenini yine yitirmeden öçlerini alacağına inandığını tekrarlayıp durdu kendi kendine.

Arkadaşlarının çoğu öldürülmüştü. Bu büyük kuvvetin karşısında o artık tek başınaydı. Ellerinin yanında ayakları da artık bir tahtaya çivilenmişti. Çektiği acı dayanılır cinsten değildi ama güçlü görünmek zorundaydı. Çivilenmiş, kanlar içindeki bedenini yerden kaldırmaya çalışıyordu. İnancı uğruna yaptığı hiçbir şeyden pişman değildi. Elleri kurtulmuş olsaydı bağlandığı tahtadan yine hakkın, adaletin üzerine atlardı hiç düşünmeden. Etrafında birkaç muhafız vardı. Muhafızların arasında onlardan olmadığını sezdiği birisi yanına yaklaşmıştı. Kendini tanıttı.

-Kolay durumlar değil yaşadıklarınız ama ben bir tarihçiyim. Bana ne olduğunu anlatırsanız sizlerin öyküsünü yazarak tarih boyunca sürdürürüm; gelecekteki insanlar neler yaşadıklarınızı öğrenir ve bu akan kanların ne amaçla aktığını herkes bilmiş olur.

-Sen tarihçi misin? Dedi. Sesi durgun ve soluktu.

-Evet. Adım Doukasa.

-Gayrimüslüm müsün?

-Evet . Bizanslı bir tarihçiyim.

-Peki o zaman şunları yaz yeter.

-" Benim adım Dede Sultan, bu gördüklerin benim yoldaşlarımdan sağ kalanlarıdır. Biz Karaburun taraflarındaki memleketi kendimize mülk edindik. Mülk sahibi olmakta hepimiz ortak idik. Kadınlarımız dışında herşeyimizle anca beraber kanca beraber idik. Bizde tımar sahibi yoktu, sahib-i arz yoktu, vüzera yoktu, ümera yoktu. Hepimizin malı ortak, mülkü ortak, keyfi ortak, tasası ortak Kararları ortak bir kardeşler topluluğuyduk. Bizim gibi olanlar, yahut olmak isteyipte gücü yetmeyenler, Huda'nın eseri ya da insan emeğinin eseri malı mülkü kendi uhdelerinde yığın etmiş ve bu yığını kendilerine hasretmiş mahlukat sevmez, onları gerçek nesilden saymaz. Öyleleri de insan neslini hiç sevmez. Hele bizim gibilerin güçlenmesinden ödleri patlar, bizi yok etmek isterler; Çünkü biliriz ki güçlenince onları zemin-i arz'dan yok ederiz ve elbette bir gün hepsini yok edeceğiz. Bu sebeble Osmanlı üstümüze ordu gönderdi "

Doukas'ın gözleri, aklı, bu korkusuz adama kilitlenmiş gibiydi. Önünde kesilen başlar onu ürkütüyordu ama bunları tarihe geçirmek adına bunları bir köşeden seyretmek zorunda kaldığı için kendine hayıflanıyordu. Bir köşeye siniyordu odaya her cellâdın geldiğinde. Müridlerin ''Yetiş Dede Sultan yetiş'' diye her can verişlerinde Börklüceli'nin kalbi yerinden sökülüyordu ama gel gör ki çaresizlik belini bükmüştü.

Dede Sultan'ın yetişecek durumu kalmamıştı. Dedenin elleri de tahtaya bağlanmıştı. Gözlerinde ve yüreğinde büyüyen öfke tüm bedenini esir almıştı. İçindeki isyan onu sarmış, cinnet noktasına getirmişti ama çaresizce adamlarının kendisine inananların boğazlarından fışkıran kanların gölüne haykırarak bakmak düşmüştü ona. Adamlarının neredeyse hepsi gözü önünde öldürülmüştü. Kahrı büyüdükçe büyüyordu. Sıra kendisine geliyordu..

Börklüceli'nin beyni daha hızlı çalışıp fikir üretiyordu o halde bile. Sonun geldiğini biliyordu; ama yine de umudu elden bırakmak istemiyordu. İçerisi dağlanmıştı. Ateş olup beyninin damarlarına kadar ulaşmış onu kavurup bırakmıştı adamlarının feryatlarının alevi. Dışarıda toplanan halk merak içindeydi. Asilerin öldürüldüğü haberi dilden dile yayılıyordu. Herkes Dede Sultan'ın akibetini merak ediyordu. Meydanlara toplanmışlardı.

Beyazıd'ın emriyle Sünni bir tarikat olan Zeyniye Tarikatı'nın Şeyhi, Şehabeddin Ahmet Sivasiyi çağırtılmış, Dede Sultan ile muhattap olması istenilmişti.

Şeyh Şehabeddin Ahmet Sivasi:

" Mustafa Efendi (Dede Sultan) Yalnız intisap eylemekle kalmayıp birde neşrine giriştiğin ilhad ve ibahiye itikadından, var rücü eyle. Ef'alin dolayisiyle Şeri-i şerife göre katlin vacip olmaklai akıbetin her hal ü karda i'damdır. Lakin ahireti düşün ve bari biraz önce vaki olacak vefatın sonrasında cehennem ehli arasına karışmakan hazer eyle; Kelime-i şahadet getir ve ruhunu cenabı hakka teslim et. Eğer tövbe edersen Beyazıd han seni serbest bırakacak.

-İslâm'a dönme çağrısıyla Beyazid sevaplara mı girecek? Böyle bir büyük sevaptan sonra Beyazid'inahirette daha fazla rahat edeceği ve onadaha fazla huri tahsis edileceğini sandığı için mi bana bu teklifle yaklaşıyor?

-Sus bre zındık.

- ''Eğnine al giyenler boynun vursan dönmez

Pir yolundan gidenler dönmez yolundan dönmez

Biz demişiz Enel-hak yarın bizim olacak

Kalkmıştır kızıl sancak dönmez yolundan dönmez.''

Bu dizeler dilinden dökülürken, yaşamları boyunca İslamiyet ibadetsel farklılık ve inançsal öğretileri bakımından hiç bir bağı olmayan ve son nefeslerinde de İkrarlarından dönmeyenlerin, insan sevgisini anlatmak istemişti Dede Sultan. Başı dikti hâlâ. Osmanlı'nın istediği gibi ağlamıyor, sızlamıyor af dilemiyordu; tam aksine ölmeyi ikrarlarından dönmeye tercih eden biri vardı karşılarında. Sonrasında Cellata dönüp şunları söyledi ;

"Yoksul yitirmek için kim ki celatlığa savunur, kim ki köpekliğini işler egemenin, bir gün dişleri dökülür, gözleri körelir, uyuzlaşır, kötüleşir ve dahi yaptığından bin pişman kıvrana kıvrana yiter. Neden dersen, insana insan gibi ölüm yaraşır. Bizimki gibi... Köpeğe köpeğinki gibi... Hadi öteki elimi sen çivile çarmıha. Ama, ağır ağır ki, efendinin keyfi iyice kızışsın ve dahi senin de kuyruğun keyifle sallansın."

Beyazıd paşa öfkeden deliye dönmüştü.

-Bre zındık ölmeyecek gibi hâlâ fetva veriyorsun. Cellatlar alın artık bu adamı karşımdan! Çarmıha gerin, asın! İbreti âlem için sallandırın ipte.

Güldü Dede Sultan.

"Ölür müyüz? Biz ki, insanlığın geleceği için çaba harcamışız. Ve dahi binlerin, milyonların kalbine girmeyi başarmışız, hiç ölür müyüz?"

Dede Sultan Börklüceli Mustafa elleri tahtaya mıhlanmış bir surette dışarıya çıkartıldığında halkın büyük uğultusu sardı her bir yanı. Üzerindeki kahırın ve gördüğü işkencenin etkisiyle ayakta duracak vaziyette değildi Börklüceli. Ayakları yerde sürükleniyordu. Onu kollarının asılı olduğu tahtayla birlikte bir devenin üzerine oturttular. Yüksekler-deydi. Aşağıdan halk onu izliyordu. Kiminin elleri ağızlarında kiminin gözlerinde akıtmaya korktukları yaşlar vardı. Kimi ise sevinçle alkışlıyordu bu görüntüyü. Şehrin her sokağını, her noktasını dolaştı deve ağır ağır. Bir şehir yetmedi ibret için yakın şehirleri de adımladı deve üzerindekinin acısını yüklenmiş halde. Börklüceli baygın vaziyete gelmişti.

Ruhunun yükseldiğini hissediyor kendini başka bir âlemin kucağında hissediyordu.

Şehirlerdeki teşhirlerden birindeydi Torlak Kemâl. Yanındaki öncü grupla birlikte Dede Sultan'ın durumuna şahit oluyordu. Gözlerinden akan yaşlar duyduğu öfkenin ateşiyle kuruyup gitmişti. Sıktığı elin ayası tırnaklarının batmasıyla kanamaya başlamıştı. Arkadaşlarını geriye göndererek yakınlardaki kendi birliğinin atağa hazır hale gelmesini istediğini söyledi. Dede Sultan için yapacakları bir şey yoktu bu ortamda. Etraf asker kaynıyordu. Kendi birliği ancak beşbin kadardı. Şuan yapacakları bir saldırıda hepsini kaybedeceğini biliyordu. Hem Börklüceli'yi hemde birliğini kaybedecekti. Akıllı bir karar vermesi gerekiyordu. Börklüceli için vakit çok geçti. Yetişememişlerdi ana birliğe. Yine de saldırmak ve Dede Sultan'ı kurtarmakla, saldırmamak arasındaki düşüncelerle uzun süre mücadele etti kendince. Geriden saldırmaya karar verdi sonunda. Şu an saldırı başarısızlıkla sonuçlanırdı. Sinsice bir plan yapmalıydı. Çoğaltmalıydı birliklerindeki adamları. Korkup onlara katılmayanlar Dede'lerinin katlinin acısıyla onlara katılacak ve intikam için elbirliği yapmaya karar vereceklerdi. Devenin arkasındaki kafilenin içine dalarak Son'u görmek için yürümeye başladı.

Dede Sultan artık düşünemiyordu. Vücudundan akan kan canının son şuasını da almak üzereydi. Gözlerini aralayarak kendisini seyreden halka baktı son kez. İşkence altındaki, ölümün eşiğindeki inançlarını savunmaya devam ediyordu zor açılan kurumuş dudakları.

- "Ölür müyüz? Biz ki, insanlığın geleceği için çaba harcamışız. Ve dahi binlerin, milyonların kalbine girmeyi ba-

şarmışız, hiç ölür müyüz?" Ölüm bizi korkutamaz. Ataları-mızdan kim ölümden korktu ki biz korkalım. Hak ve adalet bir gün mutlaka tecelli edecektir.

Meydana gelmişlerdi. Sözlerini mırıldanırkensarsılan bedenidevenin üzerinden yere düştü. Halk etrafa sıçradı. Meydandaki askerler onu yerden kaldırarak kurdukları çar-mıhın üzerine bağladılar. Uzun süre orda kaldıktan sonra onu çözüp darağacına doğru götürdüler. Cellad ipi boynuna taktığında, son kez gökyüzüne bakarak duasını yaptı. O ölür-ken güneş batıyordu ve derin bir sessizlik yayılmıştı ortalığa. Bir kuş hafifliğinde kanat gerdi bulut onların üzerine. Dara-ğacında sallanan gövdesi rüzgârla savrulurken her yer ka-rarmaya başlamıştı. Gece askerler nöbet tutmaya başlamış-lardı cesetin başında. Sabaha kadar burada tutacaklardı. Son-ra onu ailesine bırakarak çekip gideceklerdi.

Gözyaşları ırmak olup akıyordu Torlak Kemal'in gözle-rinden artık. Pınar kayayı delmiş ve akan su her yere yayıl-mıştı. Gözlerindeki yaşı durdurmanın imkânı yoktu ama zaman durmak zamanı değildi. Sabah ezanına kadar Dede Sultan'ın asılı bedenine bakıp durdu meydanda kalanlarla beraber. Sabahın ilk ışıklarıyla askerler gidince onun ailesiyle birlikte asılı bedeni indirerek, ona son kez dokundu. Son andını içti. İçi elvermiyordu bu acıya daha fazla. Bir an önce teşkilatlanmalarını bitirip, kayıpların öçlerini almaları gere-kiyordu. Atına atladığı gibi kendini yola vurdu. Avazı isya-nıyla bütünleşerek dağları, ovaları inletti. Birliğinin yanına geldiğinde elleri yuların kesip bıraktığı kanla doluydu. İşte dedi böyleydi elleri.. Böyleydi. Avazı çıktığı kadar bağırarak söylüyordu bunları. Ona bakanların yüreğindeki bıçak kılıç olmuş, kılıçtan mızrağa dönerek bağırlarından fırlayarak

çıkmıştı. Torlak Kemal'inkanlı ellerini açarak, bağırarak sonu anlatması, arkadaşlarının öldürülmesi ve Dede Sultan'ın şehirde ibreti âlem adına dolaştırılmasına ve öldürülmesine öfkelenip deliye dönen müridler hırsla dolmuşlardı.

Dede Sultan'ın asılması bile halkın direncini kırmamıştı. Ona inananlar onun tekrar dirileceğine ve aralarına katılacağını düşünecek durumdaydılar. Onu bir peygamber olarak görmüşler ve İsa gibi tekrar dirileceğine inanmışlardı. Onun ölümsüzlüğe kavuştuğu söylentisi, Sisam adası ormanlarında gizlendiği söylentileri yayılmıştı her tarafa. Hayal ve gerçek birbirine karışmıştı kafalarda.

Şehzade Murat ordusuyla Manisa'dan ayrılır ayrılmaz üç bin kadar mürid Dede'nin cesedini gömülü olduğu çınar ağacının altındaki mezarından çıkarmışlardı. Haber henüz yola yeni çıkmış şehzadeye ulaştığında Şehzade tekrar Manisa'ya dönerek bu yeni ayaklanma hareketini bastırdı ve ayaklanan üç bin müridiçınar ağacı ormanlarında astırarak memleketten ayrıldı. Her dalda bir can sallanıyordu.

Torlak Kemâl etrafına topladığı adamlarıyla intikam yeminleri içerek isyanın devamını başlattı. Yanında gayrimüslümlerden de oluşan geniş bir kitle bulunmaktaydı. Kemâl'in ailesininYahudi kökenli oluşu ve onların dillerini bilmesi bu cemaatlerle iletişimini kolaylaştırmış ve devletin gayrimüslümlere uyguladıkları zülme karşı gelmek isteyen bu topluluklarda onlara katılmışlardı. Kervanlar soyuluyor, zengin bilinen insanların mallarına el konuyor karşı gelenler kılıçtan geçiriliyordu. Kendilerine katılmayan halkı, onlara yardım etmeye mecbur bırakılıyorlardı.

Karaburunda ki isyana benzer bir ayaklanma olduğunu haber alan Şehzade Murat ile Bayezid bu defa da Torlak Kemal'in üzerine gitmeye karar verdiler. Ayaklananların sayısı azdı onların sayısına göre veTorlak Kemâl ve birliği gelen gücün karşısında üç binlik adamıyla ezildiler ve isyan kanlı bir şekilde bastırıldı. Torlak ile arkadaşlarının asılmış bedenleri esen rüzgârla sallanıp durdu günlerce meydanda. Dede Sultan, Torlak Kemâl ve adamlarının ardından ağıtlar yakıldı, yürekler dağlandı. Anneler ninni yapıp bebeklerinin kulaklarına fısıldadılar dağ eteklerinde, yaşananları, yaşadıklarını.

Aydın ellerinde ceren gezerdi

analar al yeşil tuğra bezerdi,

bacılar tuğraya sedef dizerdi,

sedef'in üstüne ayet yazardı

iriş pirim iriş, gör ki olanı,

kurtar muhannetten elde kalanı,

baş parmak üstünden bir bulut ağdı,

bulut değildi bir koca dağdı,

Alazlanıp gelen billâh çerağdı

rahmet çekildi, ok, cıda yağdı,

iriş koç yiğidim uğrular geldi,

uğrunun soluğu bağrımı deldi…

Kılış üşüşürdü, beyi, sultanı,

atını koşturdu veziri, hanı,

biz de helal ettik bu kuşça canı,

and verdik yoluna, dökeriz kanı,

İriş dede sultan, kavgaya iriş,

imdi can günüdür, gazaya giriş…

Aydın'da ortaklar, Karaburun'da,

kılıç ceren oldu, oynuyor kında,

Bir elim harmanda, bir elim kanda,

kenara kurarız biz de yakında,

iriş koç yiğidim er meydanına,

sultanın ettiğin koma yanına…

Sultanoğlu, leşkerine başvurdu,

buyruğunu dört bir yana duyurdu,

kılıç çaldı, ana, bebe savurdu,

yalım esti her yanları kavurdu,

Vur yoldaş vuralım, kavga günüdür,

ahiri evveli, yine ölümlüdür…

Sultana paşadan muştu salındı,

leşker ortasında ziller çalındı,

Dedemin başına ferman kılındı,

bir seher vaktiydi kaddi alındı,

sesimi banlasam varabilmez.

Gayri benim yüzüm gülebilmez.

Beyazid Paşa ve Şehzade Murat ikinci kıyımı da böylece bitirmişlerdi. İsyan edenler; devletin istedikleri mevcut sisteme, fikirleri ve davranışlarıyla ters düşmüşler ve sonları çok kötü şekilde bitmişti. İsyan bastırılmıştı ama halkın galeyanı ise henüz bitmemişti. Gizliden gizliye içten içe ayaklanma çalışmaları devam ediyordu hâlâ. Osmanlı toprağında yaşayan halklar arasında, din farkının kaldırılmasını ve Müslüman olmayanların da ülke topraklarından yararlanması gerektiğini ileri sürmüştü Şeyh Bedreddin Mahmut ve etrafındakiler. Bu çerçevede "bir toprak reformu ve buna koşut olarak dinsel bir reform" yapılmasını savunmuşlardı.

Bedreddin her ne kadar dini bilimler okumuş olsa da, kendisi daha çok toplumun ekonomik ve sosyal yönüyle ilgilenmişti. Öbür dünya yerine bu dünyadaki refah düzeyine yönlenmişlerdi. Her şeyin insanda bulunduğunu, doğa ile

insanın bütünlüğünü vurgularken, emeğin doğayla ilişkilerini açıklamaya çalışmıştı. Bu nedenle üretim-tüketim sorunlarıyla da yakından ilgilenmişti. "Tanrı malı, Padişah malı" düşüncesine de karşı çıkılmıştı. "Yârin yanağından gayrı her şey ortak" diyordu o da Dede Sultan gibi artık. Şeyh Bedreddin'in de, arkadaşlarının da, çevresinde bulunanların da savundukları ortak fikir buydu. Üretim araçlarının mülkiyeti açısından, çok ciddi bir yenilikçi düşünce anlayışı ortaya çıkarmışlardı. Bedreddin'e göre, dünyanın toprağı ve bu toprağın bütün ürünleri insanların ortak malıydı. Bedreddin ve arkadaşlarının bu bağlamda her zaman söyledikleri şuydu"Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim, sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Çünkü bütün bunlar hepimiz içindir ve hepimizin malıdır."Bilginin önemi açısından bilgisiz kişilerde sezginin de olmayacağını öne sürüyordu Bedreddin. Yanılmanın esasen bilgisizlikten kaynaklandığını, oysa bilgi ve akıl ile yanlışa düşmenin mümkün olamayacağını söylüyordu. Bedreddin, varlık birliği denilen "Vahdet-i vücut"ta insanın tanrıyla birliği düşüncesine inanıyordu. Bunun dışında Tanrı'nın kavranmasının güçlüğünü de anlatıyordu. Ona göre insan, özellikleri bakımından Tanrıdan bir parçaydı. İnsanların yaradılışında tanrı bir yönüyle kendisini örneklemişti. İnsanların tanrının güzelliklerini, iyiliklerini taşımaları gayet doğaldı. İnsan yaradılışında, diğer varlıklardan üstün tutulmuştu. Bu nedenle insanoğlu düşünce gücü ve yetenekleri bakımından Tanrı'nın kendisine aktardığı üstün niteliklerin değerini bilmeli, ona göre davranmalıydı. Bedreddin akıl konusunda ise aklın tanrıyı kavrayamayacağını da ileri sürüyordu. "Tanrı'nın kavranması aklın sınırlarını aşar. İnsanın akıl gücü Tanrının büyüklüğünü, kudretini kavramak için yeterli değildir. "

“Tanrı’nın varlığı tüm evreni tamamlar. Evrenin varlığı yine Tanrı ile varoluşundandır. İbadetin koşulu ve kuralı yoktur. Tanrı her türlü ibadeti kabul eder.” düşüncesindeydi.

Bedreddin'in öğretisinin temelinde eşitlik yatıyordu. Bedredddin'e göre herkes hakikat (tanrı) katında eşitti. Hristiyan'ın Yahudi'ye, Yahudi'nin Müslüman'a, Arap'ın Acem'e, Acem'in Türk'e bir üstünlüğü yoktu. Halkların hepsi kardeşti ve bu kardeşlerin tek düşmanı onları boyunduruk altında tutan beyler, padişahlar, çarlardı; kısacası yönetimdeki imtiyaz sahipleriydi. Bedreddin’in en büyük ideali şu idi: mülkiyeti insanların üzeriden alıp nesnelerin üzerine taşımak, insan üzerindeki bir diğer insanın hâkimiyetini sona erdirip, insanı kendisinin maliki, efendisi haline getirmek ve yine insanı, her bir üyesiyle, ayırmadan, seçmeden, maddi olanın tek maliki kılmak. Kulluk sistemini kaldırıp beylerin elindeki toprağı gerçek sahibi olan köylülere vermek ve üretimin ve tüketimin ortak olduğu bir yaşam stili elde etmekti. Arkadaşları ona inananların çoğu da bu felsefe doğrultusunda can vermişlerdi. Onun acısı büyüktü ama kendisine inanan bu topluluğun bir öğreticisi olarak açtıkları yola devam edeceklerdi. Biliyordu ki artık sıra kendisindeydi. Ölüm bana bu yolda gelecekse ”hoş geldi sefa geldi;” diyordu.

Ani bir ayaklanmanın iyi olmayacağını düşünerek kısa bir süreliğine inzivaya çekildi. Kafasını toplaması gerekiyordu. Bu iç sessizlikte yeni planlar kurması ve başlattığı mücadelenin devamlılığı için fikirler üretmesi gerekiyordu. Bu içe kapanış daha önceki kapanışlarından çok farklıydı. Başlattığı bu mücadelede çok can kaybolmuştu. Zülüm kazanmıştı. Ama o daha yaşıyordu. Zülme dur diyebilirdi. Yanlış hesap mutlaka doğruyu bulurdu. Onlar yanlış yapmamışlardı.

Emeğe, ekmeğe hak istemişlerdi. Gün gece yarısını bulmuştu. Gözleri hırsla, acıyla ve arkadaşlarının uğradıkları vahşete müdahale edememenin verdiği çaresizlikle kan çanağına dönmüştü. Bir yol bulacak ve onların intikamını halka hakkını vererek alacaktı.

Sabahın ezan sesiyle, onun andı birleşerek göklere yükseldi. Bu kadar acı yaşayacağını bilseydi yine eski fikirlerine dönebilir miydi? Kahire dönüşü yazdığı bütün kitapları Nil nehrine fırlattığı gün geldi aklına. O dönemden önceki fikirlerine sadık kalmış olsaydı bu gün bu durumları yaşayamayacak belki de Sultanlığın başköşesinde rahat yaşayacaktı. Ama çok şey öğrenmiş ve beyni onu başka bir boyuta çekmiş hayatı bu yönüyle idrak ettirmişti. Çekilen acı her ne kadar çok olur ise başarıya ulaşma, amaca yönelip o amaç uğruna mücadele etme de bir başka güzellik taşıyordu. O yolunu yıllar önce çizmişti ve belki de artık sona yaklaşmıştı. Hüsran dalgası yüreğinde dalgalanırken gözlerinin önünden arkadaşları, müridleri geçtiler birer birer. Boyunları etlerinden ayrılıp damara yapışmış, kanlar içindeydiler ama yüzlerinde acıdan çok garip bir gülümsemeyle ona bakıyorlardı. ''Gel! Diyorlardı. Bu yolda bizi başsız bırakma; Gel!''

Kim haklı çıkacaktı bu isyanın sonunda? Bunun analizini yaptı bir anda düşünceleri. Medeniyetleri oluşturan o yerin iklim, kültür olgusu muydu? "Medeniyet kimin eseri?" sorusunun cevabında insanlık ve insanlar akla gelmiyor muydu? İnsan akıllıydı. Aklının gücüyle tüm kâinata hükmünü geçirmeye çalışmıyor muydu? Doğanın oluşumu, çiçeği, böceği ya da dağın oluşumunda İlâhî bir gücün işleyişi herkes tarafından kabul edilmiyor muydu? Neydi bu insanı cani yapan, hırsa düşüren olgu? İnsanlığın değişkenlik şuuru

yine insanlığın ürünü değil miydi? İnsana ne olmuştu da oİlâhî kudret ile insanlığın gücü mukayese edilmeye başlanmıştı? Kudret-i İlâhiyeye İsyan değildi hakkı istemek..Allah'ın iradesi vehmîne itiraz değildi..Onların fikri Yaratıcıyı inkar değildi. Ama öyle düşünmüyorlardı din yoldaşları. Sözleri dehşetle karşılanıyordu. Ehl-i İman çevresinde neden dinsizlikle suçlanıyorlardı? Onlar ki onların iradelerinin sadece cüz'î bir miktarını gözler önüne serip, zülüm gören halkın garazî ve itibarî oluşunu göz ardı ediyorlardı. İradenin sadece "cüz'î" oluşu dikkate alınıp diğer özellikleri göz ardı ettikleri içinde üstün duruma geçiyorlardı. İnsan büyük olduğu kadar aslında ne kadar da küçüktü. Yine de bütün dünyayı, hatta kâinatı etkilediğini düşünebilmekte sınırsızca, futürsuzca, canice davranmayı becerebiliyordu. İnsan, mükemmel işleyen bir silsilenin sonucu olan kâinatın geçirdiği bütün safhalarla bağlantılı ve her safhada oluşumuna yönelik hazırlıklar yapılmış, tek hücrenin bölünüp, çoğalıp, değişerek trilyonlarca hücre haline dönüşmesiyle şekillenmiş bir varlık değil miydi ki o kutsallığına kan bulaştırıyordu? Düşünceleri ben duygusuna yönlenmemiş olsaydı biz diyebilseydi kan akar mıydı? Ama o ne yaptığını bilmezdi bazen. Belki de beyninde o planlayıcı körelmişti. Körelen duygularla seni, onu görmüyordu belki de insan denilen varlık. Gördüğü tek şey aynadaki kendi görüntüsüydü. Zannediyordu ki o tahıl yığını bereket ve etrafında ki oluşumlar ise beygir. Hep etrafımda dönsün istiyordu. Oysa gözleri bağlı olan o değil miydi? Birlik kuvveti getirirken tek elne kadar çare olurdu bedene? Farklı alanlar ve farklı bölgelerdeki kişilerin ayrı ayrı iradelerinin, bir uyum içinde birleştirilip, bir araya getirilmesi ve bir üst tanzimle başarıya ulaşması mümkünken ve tek kaynaklı olmayanfarklı oluşumlar ya da

gelişimlerin birbiriyle uyumlu olabilmesinin mümkün olmadığı düşünülürken, kâinat gibi mükemmel bir organizasyonun ayrı alanlardaki farklı gelişimlerin birleşimiyle oluşabilmesi de mümkün olur muydu? Yaratıcının o muhteşem ahengini inkâr etmek doğrumuydu? O halde hiçbir savaş, istek, mücadele ve hak isteme, tek insanın bilgi ve iradesinin kullanılmasından kaynaklanan bir durum değildi. Tüm bağlantılarına rağmen yine bir ele muhtaçtı insanoğlu. Her şeyin gerisinde işleyen gizli bir el varmış gibi, bütünü tamamlayan, ayrı ayrı parçaları bir araya getiren bir el. O el, Şeyh Bedreddin'e verilmişti. Şeyh Bedreddin'le birlikte halkın arasına yayılmış ve hep birlikte zülme karşı bayrak açmışlardı. Tanrı malı, padişah malı değildi onlar için. Tanrı herkese eşit dağıtmıştı malı.

Varlık neydi? Sırr-ı vahdetle kâinatın olgunlaşması oluşurken, mevcudatın ulvî vazifeleri anlaşılmaz mıydı? Ve bu âlemdeki maksad-ı İlâhiye nin vücud bulması buna bağlı değil miydi? Ama zevalde birleşenler mevcudiyetin sonunun bir karış toprakta olduğunu bilemediler. Topraktaki minerallerin bir araya getirilerek harika yapraklarla, ağaçları süslemesi bir ilahi kuvvetin emriyle olurken, insanlar da ayrı işleyişin ürünü olarak tek hücreden trilyonlarca hücre haline dönüştürülmüştü ve hayatı kâinatın genel işleyişi içinde dönen çarklara bağlı olarak yürütülen bir varlıkken, beyninin ve bedeninin işleyişi tamamen kendi kontrolünün dışında, istekleri ve talepleri bir irade tarafından değerlendirilirken, neden fikirleri şekillendikten sonra bambaşka yaratıklar halinde hareket ediyorlardı? Din olgusu bu şekillenmelerin sonucu muydu, yoksa İlahi ' den gelen emirlerin insanlar tarafından istenildiği gibi uygulanması mıydı? Dinde insan öldürmek yoktu. Oysa insanlar kendi zenginlikleri ve şanları,

iktidarları için canlara kıymıyorlar mıydı? Öyleyse nerede bu medeniyetlerin insanları ve nerede bunların etkin ilmî ve kültürel faaliyetleri?

İnsanlığın düşünce tarihi, devamlı bir değişme halindeyken bu değişme, hiçbir zaman belli bir noktada da durmayacaktı. Toplumlaşma sürecine girmiş olan her medeniyet büyür, gelişir, olgunlaşır ve ölebilir. Din olayı iki ayrı olgu ile anlaşılmakta ve bunlardan biri: Hayatın her yönü ile ilgili genel ve mutlak ilkeler bütünlüğü ki bunlar vahiy ile verildiğinden bu olgu, tamamen İlâhîydi. İkincisi; bu ilkeler bütünlüğünün, çeşitli durumlarda yorumlanıp uygulanmasıdır ki bu da âlimler tarafından yapıldığından tamamen ilâhî temele oturtulan beşerî olgular bütünlüğüydü. Yani İslami ve Batını. Vahiyle olduğu gibi âlimlerce yorumlanarak sunulan bu olgularda gerçeği aramaktan başka ne gibi bir zarar vardı? İnsanın tanımlamaya çalıştığı benliği toplum içine girdiğindeneden değişiyor birden bire? Farklılaşma, yaşadığımız âlemin fıtrî bir sürecinde gerçekleşiyor. Vücut bulan her farklılaşmayla oluşum sürecine giriyor. Tüm insanlar bu yolda yürümeden kendi benliklerine kavuşamıyor. Sonra bütünleşiyor ve toplumsallaşıyor. Bu farklılaşma döneminden kimliğini oluşturarak çıkan insan, toplum içindeki statüye gelene kadar da mülk kavramı ediniyor ve bu onun en büyük düşmanı haline geliyor. Bir gün bakıyor ki onun esiri durumuna gelmiş. Aslında yeryüzünde yaşayan her ferdin aradığı şey huzur, mutluluk, barış ve refah içinde bir dünya olması gerekmez mi? Olmuyor ve bu refahı huzuru bulmak için mücadele gerekiyor. Zengin malını bölüşmek istemiyor ve daha fazlası için ezmeyi, zülmü seçiyor. Zülüm gören ise hakkını arıyor. Bu noktada başlıyor savaş, kan, ölüm. Hem kendine hem bütüne zarar verirken de diğer yandan ortak

kimlikte bozuluyor. O an da böyleydi. Toplumun dengesi bozulmuştu ve herkes hak alma hak vermeme durumunu yaşıyordu. Bu yolla canlar ölüme gidiyor ve denge kurulmaya çalışılıyordu.

Her şeye rağmen aylar ve günler akıp geçiyordu ve her olguda bir hak ve haksızlık kendini gösteriyordu. Kâinat denen İlâhî'de de Vahidiyet içinde Ehadiyet tecellîsi şeklinde ifade edilebilecek bir hayat akıp gitmekteydi. Cenâb-ı Hak bu âlemde icraatını hem öyle mükemmel bir tarzda, hem de öyle perdeli bir ortamda uygulamaktaydı ki, her an kendini gösteriyordu. Yenilenme olayı Allah'ın adlarında da vardı. Ehad ve Vahid, kâinattaki faaliyetlerini açıklamakta kullanılabilecek çok kapsamlı mânâlar ihtiva ediyor bu kelimeler. İnsan sahip olduğu veya daha doğrusu kendisine verilen hususiyetler gereği pek çok isme insanlık noktasında genel olarak Vahidiyet'i gösterirken; her insan kendi içinde farklı birer âlem ve ayrı bir ruh sahibi olduğu için, ferd bazında Ehadiyete işaret ediyor insanlarıdış görüntü itibariyle, yani organlarımızın aynı yerde olması noktasından bakınca birbirine benzemektedir ama hiçbir insan sima olarak birbirine benzemez. Hatta organlarda bile farklılıklar vardır, meselâ gözler ve gözlerin bakışı bile farklıdır. İşte bu ortak benzerliğe Vahidiyet, benzerlik içinde benzememezliğe de Ehadiyet tecellisi deniliyor. İşte Vahidiyet içinde Ehadiyet buydu. Aynı tecellî hadiseler-olaylar için de geçerliydi. Kâinattaki olaylarda da bu şekilde benzerlik ve farklılıklar vardı.

Bu âlemde bir eşya, bir de hadiseler vardı. Yani eşya ve eşyanın hakikati, bir de hadiseler ve hadiselerin hakikati vardı. Hadise dediğimiz şey eşyanın zaman içindeki halleriydi, geçirdiği değişimlerdi, yaşadıklarıydı. Eşya üç boyutlu

dünyayı anlatıyorsa, hâdiseler de dördüncü boyut olan zamanı tanımlamaktaydı. İmkân kelimesi ile bir varlığın varlık veya yokluğu tarif edilirken, hâdis kelimesi ile o imkân dairesinde olan varlığın yaşadıkları, hâl ve tavırları ifade edilmekteydi. Hâdiseler sürekli bir değişim ve gelişim gösteriyorsa zaman dediğimiz süreç düz bir hat gibi gitmemekte; bilakis sürekli deveran içinde dolanmaktaydı. Bu noktada bugün birilerine bayram ise, yarın ötekilerin bayramı oluyordu. Bugün yerlerde sürünenler, yarın zirveleri tutabiliyorlardı. Bu deveran içerisinde hâdiseler sürekli yenileniyor ve değişiyor ama bu değişim, benzerlikler içinde benzemezliklerle cereyan ediyordu. Senin tasın benim tabağımla aynı işi görebiliyor ama ben farklı eşyalar kullanmak istiyorum denildiğinde farklılaşma oluşuyor. İihtiyaçlar aynı olup, ihtiyaçların giderilmesi zamana ve zemine göre değişime uğrayabiliyor. Sürekli değişimin olması gelişmenin ve tekâmül etmenin bir sonucuydu ve bu durum, insanoğlunun ve mevcudatın en bariz alâmeti şeklinde tarif edilebilecek olan bir durumdu. Kişinin kendisini dünyaya bağlayan zevklerden kurtarması gerekliydi ve kendi benliğini yeniden kazanması için ruhunu açlıkla terbiye etmesi ve çile çekmesi gerekti."Ölmeden önce ölmek".İnsan bütün dünyevi zevklerden, hayvani hırs ve şehvetlerden sakınmalıydı. Bunu yapan insan hakiki varlığına kavuşmuş olacaktı. Bu mümkün müydü? İnsanlar dünyanın bin bir türlü çekici, aldatıcı zevklerinden ve yakıcı hırslarından kurtulamadıkları için bu yola giremezlerdi. İnsanı hakikat yoluna çekmenin önemini anlamak ve anlatmak gerekti. Bu aynı zamanda insanları gerçekten özgürleştirmenin de tek yoluydu. Dünyada hiç birşey insansız olamazdı. Ama bu insanların çoğu, küçük çıkarlar ya da anlık zevkler uğruna bütün insanlığın gerçek çıkarlarını göreme-

yecek derecede ruhlarını satmıyorlar mıydı? Onlara gerçeklerin anlatılması ve onların doğrunun ve adaletin safına çekilmesi gerekliydi. Bedreddin hem düşünüyor hem de aklına gelen düşündüklerini yazıyordu. Kalem kâğıda akıyordu bu sözlerle. Varidat adlı eserini yaratacaktı bu sözler.

ŞEYH BEDREDDİNİN YAKALANMASI

Kaç gündür buradaydı. Saklanmıştı ister istemez. Meydanda dolaşmak her yönden tehlike arz ediyordu. İçi her ne kadar acıyla kahrolsa da yine de başlattıkları mücadele için yola devam etmesi gerekiyordu. Gücünü kaybetmemeliydi. Ruhu düşünceleri aklanmıştı. Günlerdir yazmış ve düşünceleriyle bütünleşmişti. Yaptıkları eylem doğruydu ve onca insan boşa ölmemişti. Ölümden korkmuyordu. Haksızlığa karşı koymak üzere devlete isyan etmişlerdi, Düşüncelerinde ve eylemlerinde "ortak mülkiyet"i savunan ve öğretisiyle büyük halk ayaklanmasına yol açmışlardı. Belki yüzyıllar sonra bile anılacaklardı. Çizdiği yolu tutanlar onun açtığı bayrağı taşıyacak onun fikirleriyle yollarını bulacaklardı. O da okuduğu, aldığı eğitimlerle yolunu bulmamış mıydı? O bir tasavvufçuydu ve dünya gerçeklerini de öğrenmişti bu sayede. Yaptıkları bir reformdu. Hak, adalet eşitlik için kanlarını dökmüşlerdi ve bunu Tanrı'nın insan haklarına dayanarak yapmışlardı. Müridlerinin kılı bile kıpırdamamıştı onun çizgisinde canlarını verirken. Biliyordu sıra kendisindeydi. Ölümü onurluca karşılamalıydı. Ölüm hiçbir şeydi. Ondan sonra elbet yere düşen bayrağı birileri alıp yürüyecekti. Bu yolda ölmek şerefti.

Etrafına haber salıp toplanma emrini verdi. Dağlardan, evlerden binleri aşkın kişi yavaş yavaş Deli Orman Bölgesi'ne sessizce gelmeye başlamışlardı. Osmanlı yaptığı katliamdan sonra yeni bir ayaklanmanın olacağına pek ihtimal vermiyordu ama Şeyh Bedreddin'in bulunması için de her yana adamlarını salmış ve gizli bir istihbarat içine girmişti. O Torlakların Şeyhiydi ve Torlak Bölgesi'nde isyan başlamışsa

Şeyhten izinsiz olamazdı bu hareket. Her ne kadar Bedreddin'in bu isyanı başlattığına dair ellerinde bir belge yoksa da durumun böyle olduğu belliydi. Onun saygın ve dini kişiliği yüzünden ona el uzatamıyorlardı. Ellerinde delil olmadığından dolayı tutuklayamıyorlar, onun nerde olduğunu bile bilmiyorlardı.

Ayaklanmanın dinsel-ideolojik niteliği sınıf ayrıcalığıydı. Her ne kadar kabullenmekte zorlanmış olsalar bile, ayaklanmaların temelinde yatan sebepleri biliyordu Osmanlı.

Yıllardan beri bir kesim halk ezilmiş, katledilmişti. Ekonomik ve sosyal yönden diğer bir kısım insanlardan farklı tutulmuşlardı. Köylü, işçi ve saray hayatı yaşayanların emek, ekmek kavgasıydı bu. Onlar, Osmanlı'ya ayaklanırken esasen yaptıkları bir nevi kendi sınıflarının, topluluklarının iyi şartlar içerisinde yaşaması ve iktidarları için zemin hazırlamaktı. Bedreddin' de halk kitlelerinin devrimci potansiyelini ezilen toplum çıkarları doğrultusunda kullanmayı başararak isyanı başlatmıştı. Şu an Osmanlı kazanmıştı ama yolun sonu görülse de ipin ucu yine halkın, dolayısıyla Bedreddin'in elindeydi. Onların tek istedikleri, gerçekleştirmek istedikleri toplum düzeni, ortaklaşmacı hayat ilkelerine dayanmaktaydı. Bunun için örgütlenmişlerdi. Bunun için kan dökmüşlerdi cellâdın kılıçının ucunda. Cenneti istemişlerdi. Cennet onlara sunulacak bu dünyadaki iyi şartlar altında yaşamaktı. Bu insanca bir istekti. İnanç sahibi kişilerin başlıca görevi, gönüllerine doğan Tanrı çağrısına uyup cenneti yeryüzünde gerçekleştirmek olmalıydı. Bu onun doğrusuydu. Sokrates'in dediği gibi;

"Bir değil bin kez ölmem gerekse bile, hiç dönmeyeceğim yolumdan."

Ondan yaklaşık bin yılı aşkın bir süre önce yaşamış bir düşünürdü Sokrates. Nereden gelmişti şimdi aklına. İlim gördüğü yıllarda okuduklarından aklının bir yerine yerleşmiş ve tam da bu anda diline düşmüştü onun sözleri. Kendi durumuyla bağdaştırdı o dönemdeki olayları ne kadar benziyorlardı birbirlerine düşünceleri. O tarihlerde Atina adı verilen köleci bir devlet vardı. Ama Atina, diğer köleci devletlerden farklı olarak, sadece köle sahipleri için geçerli olan bir demokrasiyle yönetiliyordu. Atina'lı egemen sınıflar arasında iktidar savaşı da hep sürüyordu. Atina'nın Sparta ile yaptığı savaşta mağlup olması üzerine, yönetim Atinalı "soylu"lardan oluşan 30'lar meclisinin eline geçer. Aynı dönemlerde Atina'da Sokrates adlı bir düşünür de yaşamaktadır. Felsefeyle uğraşan bir bilim adamı da denilebilir ona. Sokrates bu her iki yönetime de karşıdır. Sürekli sorgular, eleştirir ve doğruları arar. Ve bu yapısı nedeniyle de "yöneticilerin" tepkisini çeker. Sokrates'in tüm yaşamını öğrenme tutkusu belirlemektedir. "Bildiğim bir şey varsa o da hiç bir şey bilmediğimdir" der. Bu yüzden de bıkmadan, usanmadan doğrunun peşinde koşar. Doğruyu bulmak için izlediği yöntem soru sormaktır. Çok çeşitli kesimlerler oturur, tartışır ve sorduğu sorulara aldığı cevaplardan doğru olan düşünceyi ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak her zaman olduğu gibi sadece doğruyu aramak bile egemenlerin gazabını çekmek için yeterlidir. Çünkü egemenler için esas olan sormadan, sorgulamadan itaattır. Sorgulamaya başlayan akıl ise egemenlerin istemediği bir şeydir. Onlara göre dünya böyle gelmiş ve böyle gitmelidir. Kimse doğruları aramak adına bu tekere çomak sokmamalıdır. Sokarsa, onu bekleyen yargı,

ceza, hatta ölümdür. Öyle de olmuştur. Sokrates'in tavırları dönemin Atinalı egemenlerinin hoşlarına gitmez. Çünkü Sokrates Atinalı gençlerin kafasına eleştirel düşüncenin tohumlarını ekmektedir. Oysa egemenler araştıran, sorgulayan değil, itaat eden yurttaşlar istemektedirler. Sonuçta Sokrates gençlere ders vererek onları yoldan çıkarttığı, devletin tanrılarını tanımadığı ve devletin tanrılarının yerine başka tanrılar koyduğu ileri sürülerek suçlanır ve yargılanır. Sokrates uzun süre savunma yapmayı reddeder. Çünkü yaşamın onun savunması olduğunu düşünür. Ama sonunda yerinden doğrulur ve doğruluğa olan tüm inancıyla Atinalılar seslenir: "İnsanları öldürmekle herkesi kötü hayatınızı kınamaktan alıkoyacağınızı sanıyorsanız yanılıyorsunuz, bu mümkün bir kaçış yolu değildir; en kolay, en asil yol başkalarını hiç bir şey yapamayacak duruma getirmek değil, kendinizi yükseltmektir." "Söz gelimi, siz bana: 'Sokrates, Anitos'un sözlerine kulak asmayın seni salıvereceğiz, şu şartla ki, sen de artık felsefeyle uğraşmayacaksın' diyecek olsanız size cevabım şu olacak: 'Yaşadıkça ve gücüm yettikçe felsefeyle uğraşmaktan vazgeçmeyeceğim; yaşlıları ve gençleri bedenden ya da paradan çok, ruhlarını düşünmeleri, onu mükemmelleştirmeleri gerektiğine ikna etmekten geri durmayacağım. Atinalılar. Siz Anitos'a inansanız da, bir değil, bir kaç kez ölmem gerekse bile, başka türlü yapamam' diyeceğim""Endoğru davranış, Atinalılara, bir insanın yeri ne olursa olsun, ister komutanın gösterdiği yer olsun, kötlüklere karşı direnmektir, dayanmaktır bence. Ölümü, ona benzer nice sakıncaları değil, ancak onuru gözönünde tutmalıdır insan." Vazgeç bu düşünceleri savunmaktan derler. Vazgeç canını bağışlayalım... Eleştirmekten, sormaktan vazgeç ki, yaşamaya devam et... Sokrates cevap verir: "Son soluğuma değin, elimden geldi-

ğince, felsefe ile uğraşmaktan, sizleri buna yönlendirmekten, felsefeyi öğretmekten geri durmayacağım. İster dinleyin Nitos'u, ister dinlemeyin. İster salıverin beni, ister salıvermeyin, iyice bilin şunu, bir değil bin kez ölmem gerekse bilehiç dönmeyeceğim yolumdan." Evet, Sokrates yolundan dönmedi ve ölüme mahkum edildi. Ölüm cezası bir tas baldıran zehriyle infaz edildi. Atina'nın efendileri bir tas baldıran zehiriyle Sokrates'i yok edecelerini sanmışlardı. Oysa tarih; "Ölümden çok geçmeden bana verdiğiniz cezadan daha ağır bir ceza sizi beklemektedir. Beni öldürmekle hayatınızın hesabını soranlardan kurtulacağınızı sanıyorsunuz. ‘’Bana inanınız sandığınızın tam tersi olacaktır." diyen Sokrates'i tarih haklı çıkartmıştı.

Onunda durumu şu an Sokrates’in düştüğü durum gibiydi. Yine Nesimi Hallaç olayında olduğu gibi kendisini Nesimi ile de özdeşleştiriyordu. Nesimi olayında da Nesimi'ye göre, yaratılışın merkezinde nuru, insana yansımış olan Tanrı vardı. İnsan kemale ererek ve kendini feda ederek, Tanrı ile birliğe ulaşabilirdi. "Şüphe edilemez ondan ki, ben dengi bulunmayan Tanrı ile birim; hem onun ezeli zatı, hem de sıfatıyım. Kendini tanırsan, Tanrı'yı tanırsın". "Kendini bilme", Bektaşi öğretisinin de temellerinden biriydi. İnsan, kendini tanıyarak, tanrısal doğasını kavrıyordu. Hurufîlik Nesimi sayesinde, bir anlamıyla, Vahdet-i Vücud yani varlık birliğini savunduğu için Bektaşiliği bütünleyen bir parçaydı. Adanmış bir ruhtu O. Yapıp ettiği her şeyi ve başına gelen bütün musibetleri sadece O' nun hoşnutluğunu kazanma hedefine bağlayan bir ruh.. Nesimi, "Enel Hak" dediği için Halep'te tutuklanıp öldürülmüştü. Nesimi'yi idama mahküm eden kadı, Nesimi için yazdığı fermanda "Bu öyle murdardır ki, kanının değdiği yer yıkamakla temizlen-

mez, orayı kesip atmak gerekir."Zaman gelip cellad bıçağı salınca, Nesimiden fışkıran kandan bir damla, kadının parmağına da sıçramıştı. Kadı parmağını kestirmeye kıyamadı. İşte o sırada Nesimi ölmek üzere iken şu sözleri söylemişti:"Sen şeriat uğruna parmağını bile kesmezsin, hâlbuki görüyorsun ki biz inancımız yolunda kendi kanımızla yıkanıyoruz." Yine ona sormuşlar dı kanları aktığında ‘’Madem sen Allah'sın kanın aktıkça neden rengin soluyor?" O cevap vermiş"Ben sonsuzluğun ufkunda doğan aşk güneşiyim. Gün batımında güneş her daim solar."

‘’Ger beni yandırsalar, toprağımı savursalar Külüm oddan çağırsalar Settar senden dönmezem"

"Enel Hak/Ben Tanrıyım" dediği için Bağdat'ta katledilmişti Nesimi. Dönemin iktidarı, Hallac ve temsil ettiği düşünceden o kadar korkmuştu ki, kolları ve bacakları çaprazlama kesilmek suretiyle infaz edilmiş, cesedi uzun süre teşhir olunduktan sonra yakılarak külleri Dicle ırmağına dökülmüştü.

Bedreddin kendi sonunun da onlara benzeyeceğiniçok iyi biliyordu. Dede Sultan'ın ve Torlak Kemâl'in ölümlerinin şeklini anlatmışlardı ona. Kim bilir onu nasıl bir son bekliyordu. Ölümün şekli yoktu onun için. Her şeye hazırdı. Asılacaktı o da büyük bir ihtimal.

Bir toplantı yaparak topluluğun kalan liderlerini toplamaya karar verdi. Yeni bir isyan başlatacaklardı. Zamanı gelmişti. Müridlerinden İzmir Sancak Beyi olan Cüneyd, Börklüceli'nin o bölgedeki propagandalarına ses çıkarmamış ve isyanın hazırlanmasına da yardımcı olmuştu. Osmanlı'nın

bir sancak beyi olmasına rağmen fikren Şeyh Bedreddin'e yakındı. Börklüceli 'nin ölümünden sonra tekrar Aydıneli'ne gelen Cüneyd'in ayrılıkçılık girişiminin Osmanlılar tarafından engellenip onun kaçmasıyla o bölge üzerindeki hakimiyetin koybolması kötü olmuştu. Bu durum Bedreddin'i düşündürmekteydi. Artık askeri kolunu kaybetmişti. Dedesi Abdulaziz ve babası İsrail hem âlim hemde savaşçı kişilerdi ve Bedreddin'in en iyi mürüdleri de kendi soyundan geliyordu. Oğlu İsmail Aydın elinde halifesiydi. Dedesi soyundan Mevlevilere bağlanan, Bektaşilerle de sıkı ilişkisi olan Bedreddin, güçlü ve kültürlü bir Rumeli köküne mensuptu. Annesinin Hristiyan olması o çevreyle de yakınlık kurmasını sağlamıştı. Her kesimden insanlar vardı çevresinde. Ama Bedreddin'in bulunduğu nokta üç Osmanlı tarikatının kesiştiği bir noktadaydı ve her alanda tehlikeye açıktı. O her ne kadar Şeyhi Ahlati'nin dediği gibi Rum ülkesinin Hallaç Mansur'u ise de çevresindeki müridlerinin çoğu ölmüşlerdi. Bazıları da korkarak kaçmışlardı. Büyük bir birlik kurma bu kısa süre içinde imkânsız gibiydi. Elde olanlarla ne kadar başarılı olacaklarını da tam olarak kestiremiyordu.

Toplantı başlamış Şeyh Bedreddin elinde kalan son inananlarla isyan kararını vermişti. Eğer saldırıları bertaraf edip kazanırlarsa kaçan topluluğun tekrar onlara katılacağını söylüyordu. Katılanlarla birlikte kuvvetlerini tekrar çoğaltacaklardı. Ama Osmanlı da boş durmuyordu. Bağlı oldukları zaviye tarikatından bazıları halkın arasına katılarak dini telkinlerde bulunuyor, vaazlar veriyorlardı. Sırbistan ve Trakya arasındaki ortak otlakları da halkın kendi içinde paylaştırma düşüncesi oradaki toprak sahiplerini de endişelendirmeye başlamıştı. Olay siyasal ve askeri boyut kazanmaya başlamıştı. Bu ayaklanmalar başlarken Epir Dağları'nda hanedanlıkla

ilgili bir başkaldırı da başlamıştı. Ankara Savaşı zamanında meydanlarda ölüsü bulunmayan Şehzade Mustafa'nın yıllar sonra ortaya çıktığı söylentileri de ortalıkta geziyordu. O tahtın gerçek varisiydi. Bazı bölgelerde özellikle eski İzmir Bey'i, Cüneyd Bey, Beyazid döneminde komutanlık yapmış olan Evrenos ve Timurtaş'ın oğullarıtarafından tanınmıştı. Bu durum Mehmet Çelebi'yi tedirgin etmişti. Cüneyd Bey'in komşusu Ulah Beyi Mircea Şehzade Mustafa'yı topraklarına davet etmiş ve orada kendisine ait bir ordu hazırlamasına da yardımda bulunmuştu. Savaş sırasında Timur'un askerleri tarafından üzerindeki elbiseler ve unvan işaretleri çıkarılan Şehzade Mustafa kimliği açıklanmadan Doğu Türkistan ellerinde satılmıştı. Dilini bilmediği bir aşiretin içinde yıllarını geçirmiş daha sonra Buharalı bir tacirin eline düşmüş ve İran'a götürülmüştü. Orada kim olduğunu açıklayan Mustafa'yı oradaki yönetim İstanbul'a yollamış onlarda Mustafa'yı Cüneyd Bey ve Evrenos'a yollamışlardı. Eski komutanlar kuşku duymadan Mustafa'yı sahiplenmişler ve tahtın varisi olarak kabul etmişlerdi. Kurulan ordu Şeyh Bedreddin 'in kurduğu orduyla da birleşerek büyük bir topluluğa ulaşmıştı. Şehzade Mustafa ve Bedreddin'in ortak kararları ve Cüneyd'in planı çerçevesinde Bizanslarla birleşerek onların gemilerinden faydalanacaklar ve Anadolu'ya geçeceklerdi. Bu durumda Birinci Mehmet'te Bursa'da sıkıştırılarak bertaraf edilecekti. Daha hızlı davranan Mehmet Çelebi bu planı bozarak onları yenilgiye uğratmayı başarmıştı. Cüneyd öldürülmüş askeri güç skteye uğramıştı. Oradan kaçanlar şimdi Deliorman bölgesinde Bedreddin'in etrafındaydılar.

Mehmet Çelebi de boş durmuyorkalan isyancıları bastırma zamanı geldiğini düşünerek yeni bir plan hazırlığı yapıyordu. Kaleyi içten düşürecekti. Bu plân sayesinde hem

Bedreddin'i ele geçirecek hem de isyan eden ne kadar insan varsa kökten temizleyecekti. Sultan Mehmet, ikiyüz kadar adamınıo bölgeye köylü kılığında göndererek Bedreddin'e yakın kişilerin arasına sokmuştu. Bu kişiler sanki onun öğretilerine inanmış müridler gibi ortalıkta dolaşıyor, propagandalar yapıyor ve sivrilmeye çalışıyorlardı. Yaptıkları çalışmalarla Bedreddin'e adım adım yaklaşıyorlardı. Bu sırada Deli ormanda Bedreddin'in etrafında yeterince halk toplanmıştı. Teşkilâtlanma tamamlanmak üzereydi. Sessiz ve inanç dolu yürekler yeni eylemin son hazırlıklarını yapıyorlardı.

Bedreddin'in etrafındaki bu ateşli insan kalabalığı biraz fazlalaşmıştı ama önemi yoktu bunların Osmanlı için. Onlar içe sızmışlardı bir kere ve kaleyi içten yıkacak kadar da güven verme çabası içine girmişlerdi. Amaçları Bedreddin'e yaklaşmaktı. Gün akşama döndüğünde gizli barınaklara çekiliyorlar ve günün hasbihalini yaparak plânlarını çiziyorlardı. Bedreddin ve müridleri içlerindeki hainlerden habersiz tüm plânlarını birbirlerine açıklıyorlardı.

Osmanlı'nın içeriye soktukları adamları sayesinde gelişen olayların hepsinden haberleri oluyordu. Bedred-din'in yerini birkaç yakını dışında kimse bilmiyordu. Onun saklandığı yeri bulmaları olayı savaşmadan kazanmanın yoluydu ama bir türlü bu bilgiyi edinememişlerdi. Bu kişiler propagandaları keserek köylülerin arasında yaşamaya başlamışlardı sonradan. Her şeye dikkat ediyorlar en ufak ayrıntıyı bile kaçırmadan Saray'a iletiyorlardı. Günler geçiyor ufak hadislere anında müdahale ediliyordu ama bu yolla bir sonuç alamayacağını düşünen Sultan bir heyet yollayarak Bedreddin'e mesajını yolladı. Gelen heyet muhatabını bulamayınca mesajı topluluğun içinde nakletmek durumunda

kaldı. Eğer Bedreddin davasından vazgeçerse kan dökülmeyecekti. Haber Şeyhin kulağına hemen iletildi. Bedreddin bir gülümsemeyle dinledi gelen mesajı. Ölmek var dönmek yoktu onun felsefesinde. ''İsyana devam.'' Dedi.

Halk seni başlarında görmek ister dedi müridleri. Bedreddin ormanlık alanda kurulmuş çadırlardan birine geçmeye karar verdi. Müridleri hep etrafındaydı tabi bunların içinde Osmanlının adamları da vardı. Şeyhin Deliorman'da ki çadırlardan birinde kaldığı haberi Sultan Mehmet' eulaşıncaBeyazid Paşa eşliğindeki kuvvetler ormanın etrafını sardı. Osmanlı'nın geldiğini gören müridler savaşa hazırlanarak onlara karşılık vermeye başladı. Bu arada Osmanlı'nın içe sızan müridleri savaşır gibi yaparak çadırın etrafında bulunan Bedreddin'in müridlerini öldürerek çadıra girdiler ve Bedreddin'i kıskıvrak bağladılar. Bedreddin'in yakalandığını duyan, ona bağlı halk çareyi kaçmakta buldu. Ormanlık alana dağılarak izlerini kaybettirdi. Şeyh Bedreddin'i Serez şehrindeki Sultan Mehmet'in yanına götürdüler.

MEVLANA HAYDAR BAŞKANLIĞINDAKİ MAHKEME

Osmanlı, Halkın galeyanına uğramamak ve dinen bir ulemanın rastgele biriymiş gibi yargılanmadan öldürülmesi haram kılındığından Şeyh için göstermelik bir yargılama yapılmasına karar verildi. Sultan Mehmet Çelebi bu yükü üzerine almaktan çekinmişti. Kardeşi Musa Çelebiyi öldürüp tahta geçtiğinde bile buna cesaret edememiş ve onu hep göz önünde tutarak ve maaş bağlayarak karşısına almak istememişti. Bu gün de durum dünün aynısıydı. Şeyh Bedreddin'in her ne olursa olsun etrafında geniş bir kitle vardı ve tehlikenin nereden geleceğini bilemezdi. O bir ulemaydı ve sorgulanması da ancak ulemalar tarafından yapılarak sona varılmalıydı. Bu durumda halkın gözünde haklı çıkmalıydı. Halk tarafından ''Sultan katline karar verdi'' yerine ''dinen katli vacip oldu'' sözü halk arasındaki itibarını sarsmıyacaktı. Her şey kanuna hukuka uygun olacaktı ama yine de şeyh Bedreddin için son saatler olduğunu biliyordu Sultan Mehmet Çelebi. Ortada bir sorun vardı. Şeyh isyanı başlatmıştı ama dinen de elinde bir delil olması gerekiyordu. İsyan halkında isteğiydi ve bu durumdan yargılanırsa tüm halkın yargılanması gerekirdi ki bu mevzubahis bile olamazdı. Şeyh Bedreddin Mahmud'a idamın yolunu açacak bir suç ile ithamı gerekiyordu ki, onu asabilsinler. Şeyh çok bilgiliydi. Şeyhin zındık olduğunu ıspatlamak gerekiyordu bu durumda. Onun karşısına getirip onu yargılayabilecek kişinin onun bilgisinin çok üstünde birisi olması gerekliydi. Önce İran'dan getirilen Molla Haydar Hiraviye bu görev verildi. Molla Haydar Hiravi aldığı görevin zorluğunun farkındaydı ama emir Sultandan gelmişti. Geri çevirme gibi bir olasılığı yoktu. Çaresiz kabul etti. Haydar Hirevî de, Sâdüddîn Teftâzânî'den

icâzet almıştı. İlmi büyüktü. Onunla iki gün boyunca yaptıkları tartışmalarda Haydar, Şeyh Bedreddin'in ilmi ve verdiği savunma karşısında Şeyh Bedreddin Mahmud'un suçsuz olduğunu ilan etmek zorunda kalınca bu durumun sonlanması için âlimlerin işe yaramayacağını düşünen Sultan Mehmet Çelebi, bu sefer Molla Fahreddin-i Acemi 'yi görevlendirdi bu iş için. Şeyh Bedreddin Molla Fahreddin-i Âcemi tarafından sorguya alınan Bedreddin ona da aynı engin bilgiyle cevaplar verip kendini haklı çıkarttı. Molla Fahreddin'inde Şeyh Bedreddin'den kalır yönü yoktu; ama Sultan yönüne daha bir esnekliği vardı. Hanefî mezhebi fıkıh, kelâm ve tefsîr alanında bir âlim olan Molla Fahreddin-i Acemi Osmanlı Devleti'nin ikinci şeyhülislâmıydı. İran'dan Anadolu'ya geldiği için ona Acemî deniliyordu. Fahreddîn Acemî, önce memleketinde zamanının âlimlerinden ilim almıştı. Büyük İslâm âlimi Seyyid Şerîf Cürcânî'den de ilim öğrenerek onun sohbetleri bereketi ile tasavvuf yolunda ilerlemişti. Daha sonra Anadolu'ya gelerek Molla Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah'ın hizmetinde bulunmuş, burada Muhammed Şah'a asistan olmuş, bir müddet bâzı medreselerde hocalık yaptıktan sonra Sultan İkinci Murad Han zamanında, Şeyhülislâm Molla Şemseddîn Fenârî'nin vefâtı üzerine, Edirne'de Şeyhülislâm olmuştu. Aslında hak yemez bir insandı. Sultan Murad Han, maaşını artırmak isteyince istememiş"Devlet hazînesinden aldığım otuz akçe bana yetiyor, ihtiyaçlarımı karşılıyor. Daha fazlasına ihtiyâcım yok. Devlet hazînesinden ihtiyaçtan daha fazla almak helâl değildir." Diyerek, halkın gözünde de hak yemez, hakikati söyleyen biri olarak tanınmış ve sevilmişti.

İlim sahibiydi ama Sultan'ı da çok seviyordu. Onun itibarının yükselmesi için bu işi fazla uzatmadan bitirmeye

kararlıydı. Fahreddîn Acemî, bu hurûfî denilen kimselerin sapık ve dinsiz oldukları kanaatini taşıyanlardandı. Kötü yolda olduklarını ve hemen idam edilmeleri lâzım geldiğini söyledi Sultan Mehmet Han'a. Mahkeme kurulup, Şeyh Bedreddin'le karşı karşıya geldi. Sorgulama öyle bir şiddet içinde geçiyordu ki Acemi bilgide sıkıştığı yerde olayı küfüre kadar getiriyor ve onu dinsizlikle suçlumaya başlıyordu. Bir su girdiği kabın şeklini almış olsa bile Yaratıcışekil alarak insan haline girmez ve insan Yaratıcı durumuna gelemezdi. Bu düpedüz kâfirlikti, sapkınlıktı. Halkın ibret alıp, böyle sapkınlıklara devam etmesine fırsat vermemek için de, büyük bir kalabalık önünde cezâlarıasılarak verilmeliydi. Çünkü bunlar yoldan çıkmışlardı. Kendilerini yeryüzünde Allah-'ın temsilcisi, hattâ insan sûretindeki şekli olduğunu söylüyor ve başkalarını da kandırmaya çalışıyorlardı. Bütün hurûfîler İslam dinine hakaretti.

Şeyh Bedreddin Simavine söylerse söylesin, kendini nasıl müdeafa ederse etsin hakkında verilecek hükmü biliyordu. Sonunda:

‘’ Ben ne dersem diyeyim sen yine bir şey söyleyip beni yıpratacaksın. Haklılığını ispat etmeye ve beni sorgulamaya devam edeceksin. Benim öğretimi aslında sen de biliyorsun ama bir türlü kabul etmiyorsun. Kabul ettiğinde benim gibi düşünmekten ve kendini alamayıp ilmin sayesinde bunu yaymak istemenden korkuyorsun. Bu durumda istemesem de sonum belli zaten. Tamam dediğin gibi olsun.”Diyerek düşüncelerine karşı ha bre karşı görüş bildirenFahreddün Acemi'ye teslim olmak zorunda kalmıştı. Bu durumdan memnun olan Şeyhülislâm Fahreddün Acemi onun bu hareketine karşı Bedreddin'in ilminin büyüklüğü ve insanlık

görüşü karşısında bir an için bocaladı. Onun kendisine ‘’tamam sen haklısın’’demesi bile bir büyüklüğün göstergesiydi. Onu dini görüşlerini de ekleyerek cezalandırmak fıkıh ilmi görmüş bir kişiye yakışmazdı. Onu şeriata karşı gelmekle suçlayamazdı. Çünkü onun gibi düşünen yüzlerce âlim vardı. Bu durumda onlarında toplanıp yargılanması ve asılması gerekecekti.

Şeyh Bedreddin sadece şeriat kanunlarına zıd bir görüşle değil halkı isyana sürüklemekle de yargılanıyordu. Bu görüş eşliğinde Sultan Mehmet Çelebi'ye son kararını verdi. Şeyh Bedreddin Mahmud Simavi sadece devlete isyan gerçekleştirdiği ve kurulu düzeni değiştirmek için halkı ayaklandırmaktan suçlu bulunarak cezaya çarptırıldı. Asılmasına karar verildi.

Cezanın bir Şeyhülislam tarafından belirlenmesi halk üzerinde keskinliğe sebep olmuştu. O diyorsa doğrudur fikri sabitlenmişti. Yine de yüreklerde büyük bir keder oluşmuştu. Şeyh'in etrafındaki insanlar gözyaşlarına hâkim olamıyorlardı. Herkes köşesine çekilmiş o büyük günün ne zaman gerçekleşeceğini bekliyorlardı. Sorgulamadan sonra Şeyh Bedreddin zindana atılmıştı. Duvarlar soğuktu. Yüreğinde ateş yanmaya devam ediyordu. Zindanda olması ona koymuyordu o kendi zindanının aydınlattığı ateşte ısınmasına devam ediyordu.

Dışarıda kar yağıyordu. Kara bulutların arasından birer yıldız gibi yere düşen taneler gecenin karanlığı altında parlayarak gökten inen nura dönüşerek ortalığı kaplıyordu. Her yer beyaz bir örtünün altına gizleniyordu yavaş yavaş. Sabaha kadar kendisi ve yitip giden dava arkadaşları, kafaları

biçilen can yoldaşları için dua edip durdu. Ruhunda kalan son dünya kalıntıları da onun asılmasıyla son bulacaktı. Vakit belki yarın, belki de yarından sonraydı. O yarınlarda güzel ve refah bir ülkenin temelini atarak herkesin aynı şartlar içerisinde, kimsenin kimseye kulluk etmeyeceği tek kulluk edilecek varlığın Yaratan olduğunu bilerek yaşamalarını istemiş ama muvaffak olamamıştı. Üstün güç buna izin vermemişti. Kendisi bitirememişti bunu ama biliyordu ki attığı tohum gün gelecek yeşerecek ve bütün insanlık kardeşçe, eşitçe bir yaşamın içerisine kendilerini çekeceklerdi. Doğru yaptığından emindi ve hiçbir suçluluk duymuyordu.

Üşüyen bedenini yasladığı duvardan çekerek birkaç adım yürüdü. Hareket eden bacakları yarına hazırlanır gibi titriyordu. Bu titreme gittikçe bedenine yayılmaya başlamıştı. Duvarın dibine oturarak kendini ısıtmaya çalıştı. Abasının içine nefes vermeye başladı. İçinden öyle bir alev fışkırdı ki nefesi üşümesine son verdi. Belinde sarılı kuşağı çıkardı. Bu kuşağı ona Dede Sultan Börklüceli hediye etmiş yaptıkları bir törenle beline bağlamıştı. Aslında bu tören müridliğe geçen kişilere uygulanan bir törendi. Dede Sultan onun müridi olduğu halde o onun taktığı bu tığ-bend'le onun da müridliğine geçmiş oluyordu. Ama çizdikleri yolda herkes birbirine mürid değimliydi? O zaman bunun bir önemi yoktu. Bedreddin Alevi değildi ama fikirleri Alevi toplumunca benimsenmiş ve onların şeyhleri olmaya layık görülmüştü. Onun Bektaşi şeyhi olduğu gün kesilen kurbanların yününden örülen ve 'eline, beline, diline' hâkim olmayı simgeleyen ve bu sözlerin unutulmamasını hatırlatıcı şekilde üzerine üç düğüm atılan bu kuşağı o gün beline takmış ve bir daha da belinden çıkarmamıştı. O bir öğrenci değil bir öğreticiydi ama yine de bu kuşağı takarak temsil ettiği kesime saygısını

böyle göstermek istemişti. Deve yününden örülmüş tığ-bend'e uzun uzun baktı. Asılacaksa kimsenin değil, onun davası uğrunda can veren bir topluluğun inançlarıyla ördüğü bu iple asılmalıydı. ''Destur ''diyerek asılacağı kendi kemendini hazırlamaya başladı. Deve yününden yapılmış ipler elinin altından tespih gibi kayarak başladığı noktada kendini bitirdiğinde zindanın kapısının açıldığını görmüştü. Dönüşüm tamamlanmıştı demek. Allah'tan gelip yine ona dönme zamanıydı. Tığ-bend'ini eline alarak onların yaklaşmasını bekledi.

Açılan kapıdan sızan ışık önce gözlerine vurdu. Gelen dört muhafız ona doğru ilerleyerek ellerini önden bağladı. Koluna giren iki muhafızla birlikte zindandan çıkarıldı. Ayakları yürüdükçe kanlanıyor ve uyuşukluğu geçiyordu. Çıktığı bu yol Hak'ka giden yoldu. Dik ve metanetli olmalıydı. Onlara katılan askeri birlikle beraber yaya olarak Serez çarşısına kadar yürüdü. Ayakları akşamdan yağan karın içine gömülüyordu. Bata çıka meydana vardıklarında, çevresinde uzaktan ona bakanların sayısı fazlalaşmış ve bir insan selinin ortasına düşmüştü. Onu Saray'dan çıktığından beri yalnız bırakmayan müridleri de onları takip ediyorlardı.

Sabahın ilk saatlerinde kar yağışı kendini azaltmış ve sisli bir hava her tarafı sarmıştı. Sisli hava bir süre sonra yerini yağmura bırakmıştı. Hafiften yağmur çiseliyordu. Evlerinden çıkan insanlar Serez Çarşısı'nın meydanındaki hareketlenmeyi görünce telaşa kapılmışlar, sevdikleri, yolunda canlarını vermekten çekinmedikleri, idealleri uğruna savaş verdikleri canlarının son saatlerinin geldiğini görmüş ve hepsi meydanı doldurmuşlardı. Sevenlerinin yüreğine ateş düşmüştü. Gözlerindeki akan yaşlara mani olamıyor, göğüs-

lerini, dizlerini yumruklayarak içlerinden ağıtlar yakıyorlardı. Ellerinden bir şey gelmiyordu. Hüküm Şeyhülislam'dan çıkmıştı.

Şeyh Bedreddin'in yüzünde öyle bir aydınlık vardı ki etrafına tebessüm olarak yayılıyor ve telaşlanmanıza gerek yok. ''Ben ondan geliyorum ve ona dönüyorum;'' diyordu sanki. İdam sehpasının ipi çıkan rüzgârda sallanıp duruyordu. Şeyh Bedreddin onu asacaklarason isteğini söyledi. ''Beni bu iple asın.'' İpi eline alan cellat sağlamlığını kontrol ettikten sonra sehpanın ipini değiştirdi. İki muhafızla birlikte Şeyh Bedreddin'i sehpanın üzerine çıkartılar. ''Durun!'' Dedi şeyh ve müridlerinden gözyaşı dökmekten iki büklüm olmuş Mecnun'u yanına çağırarak vasiyetini söyledi. O İslam geleneklerine göre gömülmeyi istiyordu. Onu kâfir niyetine yakmalarına engel olunması için dilekte bulundu. Mecnun'un onun ayaklarına kapanmasıyla meydan hareketlendi. Herkes bir şeyler yapma telaşıyla yerlerinden birkaç adım attıysada Şeyh kafasını sallayarak, yapmayın dercesine onları durdurdu. Halk galeyana gelmek üzereydi. Halkın bu hareketine sinirlenen Şeyhülislam'ın bazı din görevlileri ibret olsun diye onun soyulmasını emretti cellâda. Şeyh neye uğradığını şaşırmıştı ama kendini çabuk toparladı. Çıplak gelmişti çıplak gidiyordu bu Dünya'dan. Onu üzerinde bir şey kalmamacasına soydular. Anadan uryan kalmıştı. Artık hiçbir şeyin önemi yoktu. Bu utanç içinde bir an bile yaşaması onun için anlam taşımıyordu. Tığ-bend boynuna geçirildi. Vefa ve bağlılığın temsilcisi olan o ip boynunda kayarken Bedreddin yaratılışının son nefesini veriyordu.

Herkesin dili tutulmuş gibiydi. Onun bu şekilde çıplatılması ve ölüme onu rencide edici bir vaziyette yolla-

maları halkın üzerinde çok kötü bir tesir yaratmıştı. Beden bir kuru yaprak gibi darağacının dalında sallanıp duruyordu. Mecnun ve diğer müridler onu askıdan almak için yürüdülerse de muhafızlar tarafından engellendiler. Hüküm verilmişti. O bir gün darağacında asılı kalacaktı. Onun asılı çıplak bedeni dinden şaşanlara ve devlete isyan edenlere ibret olacaktı. Dervişlerden biri üzerindeki abayı çıkararak en azından üzerinin örtülmesi için yalvarmaya başladı. Bu dinen de haramdı. Çıplaklık örtüldü. Onu sevenler mecburen ertesi günü beklemek zorunda kaldılar.

Muhafızlar darağacının etrafı sarmış nöbet tutuyorlardı. Hava gittikçe soğuyordu. Elleri ayakları morarmış insanlar yaktıkları ateşin etrafında yere serdikleri postların üzerinde oturuyorlar ve şeyhleri için dua ediyorlardı. Aralarından bir kısmı onun asıldığı yerde gömülmesini istiyordu ama bu mümkün değildi. Onun başka yere gömülmesini istemediklerinden meydandaki bir nalbant dükkânını satın almışlardı hemen. Onu buraya gömeceklerdi. Aradan zaman geçince de bu dükkânı bir türbeye çevirecekler ve bu olayın unutulmamasını sağlıyacaklar yine bunu da Saray'dan habersiz yapacaklardı. Böyle bir zat'ın anıtlaştırılması gerekiyordu.

Gece tüm karanlığı ile üzerlerine çökmüştü. Darağacında sallanan beden onlara uzaktan bakıyor gibiydi. Gün ağarmaya başlarken muhafızlar meydandan ayrılmaya başladılar. Vakit gelmişti. Müridleri darağacına doğru koştular. Şeyhlerinin bedeni ayazdan donmuş halde kaskatıydı. Can çekilmiş ruh uçmuştu. Onu darağacından, vefa kemendinden çıkararak kucakladılar. Nalbant dükkânına götürerek vasiyeti üzerine dini esaslara göre yıkıyarak defnettiler. Günlerden Aralık'ın otuzuydu. Yıllardan 1415.

Onun gömüldüğü yeri müridleri ve sevenleri biliyor ve onun naaşına zarar gelmemesi için nöbetleşe mezarı başında bekliyorlardı. Çok sürmeden dükkânı yıkarak oraya bir türbe yapmaya başladılar. Türbenin yapılacağı tez zamanda Sultan Mehmet Han'ın kulağına gitmişti. Sultan yapıma engel olma amacıyla muhafızlarından bir bölümünü Serez Çarşısı'na gönderdi. Muhafızlar her ne kadar engel olmaya çalıştıysa da başaramıyorlardı yapımı durdurmayı. Şeyh aleyhtarları bile Şeyhin çıplatılarak asılmasını yanlış bulmuş ve müridlere destek olarak o türbenin yapılmasını engelleyenlere müridlerle beraber karşı çıkmışlardı. Yapım ilerlemiş ve Şeyh Bedreddin Simavi'in defnedildiği yere onu astıran Çelebi Sultan Mehmed'in de engel olamadığı büyük bir türbe yaptırılmıştı. Şeriatta asılan insanın mallarına el konulamazdı bu nedenle Şeyh Bedreddin'in malları da varislerine verilmişti.

Şeyh Bedreddin, Vahdet-i Vücud (varlığın birliği) düşüncesinin yerine vahdet-i mevcut düşüncesini savunan, cennet ve cehennem bu Dünya'dakiiyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki acı veya tatlı görünümlerinden başka bir şey değildir diyen, insanı hakka doğru götüren herşey melek ve rahmandır ve aksine sürükleyen, insanın damarlarında dolaşan şehvani güçler ise şeytandandır diyen Şeyh BedreddinMahmud Simavi ruh ve maddeyi aynı gören mutasavvıflığıylaâlimler arasında da farklılığını göstermişti. Bu nedenle türbesi her zaman insanlarla dolup taşıyordu. Onun türbesi ibadet eden insanlarla kucaklaşıyordu artık. "İbadetin yapılış şekilleri üstünde durma gereksizdi çünkü ahiret yönünden hepsi aynı yola çıkıyordu Şeyhinde söylediği gibi.

Cami yerine bazı halkın bu türbede de ibadet etmesi Mehmet Çelebi Han'ı her ne kadartelaşa sürüklüyorsa da, onun halkın ibadetini yasakladığı gibi bir algılama olacağından dolayı orada ibadeti yasaklamaktan çekiniyordu. Zaten büyük bir yıkımdan çıkmış bir devletin halkın desteğini kaybetmesi yeni isyanlara da sebebiyet verirdi. İsyanlar sonunda kaybolan bazı değerleri yeniden kazanması gerekiyordu. Bu değeri kazanmak zorlaşmıştı. Her şey tam da onların istedikleri gibi giderken Şeyhin çıplatılarak infaz edilmesi konusu ters tepmiş ve saltanata karşı bir kin duyulmasına sebebiyet vermişti. Bu bir din adamına yapılacak çok büyük bir hakaretti ve din adına yapılan büyük bir saygısızlıktı. Yoksa çok kimsenin asılma olayına bir şey dediği yoktu. Sultan da sonradan fark etmişti ki oluşan bu olaylar; halkın işsizliği, başıboşluğu ve devletin taht kavgalarından aldığı yaralanmalarından kalan açıklıklarda oluşan olaylardan çıkmıştı. Şeyh Bedreddin tam bu açıklığı toplumsal zenginliğin önemi üzerindeki konuşmalarıyla doldurunca halk o yöne yönelmiş ve rahat bir hayatın özlemiyle ezilmişliklerinden kurtulmaya çalışmışlardı. İsyan etmelerini hoş karşılamak devletin Sultanı olarak bağışlanamazdı elbette ki ama halkın üzerine de fazla gidilmemesi gerektiğini idrak edebilmişti bu olaylar sonucunda. Bu düşüncelerin etkisiyle türbede ibadete ses çıkarmıyordu.

Yeniden yapılanmamalarını sağlaması gerekiyordu. Bu konuda emirliklerine, beylerine talimatlar yollamıştı. Ne var ki onun da ölüm vakti gelmişti. Sultan Mehmet Edirne'ye döndüğünde tedavisi mümkün olmayan bir dizanteri hastalığına yakalanmıştı. Gün geçtikçe kuvveti azalıyor ancak Şehzade Murat gelip tahtı ona devretmeden de hastalığını kimseye belli etmek istemiyordu. Tabipler bu konuda ağızla-

rını açmıyorlardı. Camiye giderken atının üzerinden düşüp bayılması üzerine yanına çağırdığı Beyazıt Paşa ve veziri İbrahim'e ölürse bunun halktan saklanmasını istemişti. Şehzade tahta oturana kadar bu durum muhakkak gizli kalmalıydı. İktidardaki boşluğu gören ayaklanmacılar devletin bu anını kollayıp yeni isyanlar yaratabilirler ve Osmanlı'nın sonunu getirebilirlerdi. Vasiyeti sonrası Saray'a getirilen Sultan Mehmet bu hastalıktan kurtulamayarak ölmüştü. Devletin yönetimi Şehzade Murat seferden gelene kadar kimsenin haberi olmaksızın bu iki devlet adamının elinde kalmıştı. Halkın arasına padişahın iyileştiği haberi yayılmıştı ama bir süre sonra öldüğü hakkında bir fısıltı dolaşmaya başlamış ve halk onu görmek istemişti. Bu duruma bir çare bulunması gerekiyordu. Yeniçeriler de ufaktan ayaklanmaya başlamışlardı. Onlarda padişahı görmeden hiçbir işe el atmayacaklarını söyleyerek yönetimdeki yerlerini ihmal etmeye başlamışlardı. Onların ayaklanması demek Sultanlığın yıkımı demekti. Bu duruma mutlaka bir çare bulunmalıydı. Sonunda çare bulunmuştu. Sultan mumyalanacaktı.

Soğuk mahzende bekletilen Sultan Mehmet'in naaşınıniki saray hekimi tarafından içi boşaltılarak organları toprağa gömüldü. Kalan beden kısmı mumyalanarak yüzü boyalarla canlandırıldı. Üzerine kaftanı giydirilerek Sarayın fazla ışık görmeyen bir penceresinin önüne oturtuldu. Halk arasına tellallar salınıp, çağırı yaparak Sultan'ı görmek isteyenlerin sarayın avlusunda toplanması istendi. Uzun zamandır Sultan'ı görmek isteyenler akın akın Saray'ın bahçesine doluşmuştu. Karanlık pencerenin önünde oturan Sultanlarını görmenin sevinciyle tezahuratta bulunuyorlar sevinçle el çırpıyorlardı.. Her şeyi düşünen Beyazıd Paşahalkı selâmlaması için Sultan'ın naaşına giydirdikleri kaftanın

altına iki harem ağasını saklamıştı. Sultan, önünden geçen Yeniçerilere harem ağaları tarafından el sallıyordu. Herkes inanmıştı padişahlarının yaşadığına sadece hasta olduğundan dışarıya çıkamıyor inancı onu görenlere hâkim olmuştu. Sultanla ilgili bütün kuşkular silinip gitmişti. Bu durum kırk gün kadar sürdü. Bu sırada Beyazıd'ın güvendiği bir adamı olan Elvan Bey Amasya'ya gitmiş seferden yeni dönen Şehzade Murat'a babasının öldüğünü haber vermişti. Sultanlığın başı artık Şehzade Murat'tı.

Geniş bir hoşgörüye sahip olan Murat savaşmak yerine, Bizans topraklarını yağmalamak yerine onlarla dostluğu ilerletmek, Anadolu'da açılan yaraları sarmak ve babası Mehmet Çelebi'nin ölüm döşeğinde kendisine yazdığı sözleri yerine getirmenin doğru bir karar olacağını düşünüyordu. Zaman bu zamandı. Babası ona şu notu yazmıştı.

"Karanlıklar yaklaşıyor ama bizi daha aydınlık günler bekliyor. Yaşantımızın geçici çiçeği soluyor fakat o başka bir yaşam içinde yeniden açılacaktır."

Aydınlık günleri başlatmak ona ve idaresine kalmıştı artık. Öncelikle devlete karşı gelen elebaşlarından son kalanlarile anlaşmak ve husumeti ortadan kaldırmak ve barışı sağlamakla başlamıştı işe. Şeyh Bedreddin'in isyanına o taraf akıncılarının iştiraki sebebiyle Balkanlar'daki akıncıların kumandanı Beylerbeyi Mihaloğlu Mehmet BeyTokat kalesinden II. Murat'ın emriylehapishaneden çıkarmıştı. Sıra kardeşi Mustafa'yı alt ederek Sultanlığın tek sahibi olmasına kalmıştı. Bir ordu düzenleyerek Beyazıd Paşa komutasında Edirne'ye yolladı. Ama Beyazıd paşa esir düşmüş, idama

mahkûm edilmişti. Edirne Beyi, Paşaya dönerek şu sözleri söyledi.

”Tutsakların boğazlarını ve erkeklik organlarını kesen, bu konuda usta olan birinin başını kesmekle aslında bıçağa yazık ediyoruz.”

Diyerek cellâda vur emrini verdi. Beyazıd Paşa’nın başı yere fırlayıp bedeninden ayrılmıştı.

Bizanslılar ve ayaklanmacı Bedreddin taraftarları bu durumu sevinçle karşılamışlardı. Ama bu zafer Şehzade Mustafa’yı aşırı bir kibire sürüklemişti. Bizans komutanına artık onlara ihtiyaçlarının kalmadığını ve ülkelerine dönmeleri gerektiğini söyledi. Her şeye sahip olmak istiyordu. Onun etrafında toplananlar tarafından el üstünde tutuluyordu. Onlara maaş bağlatmıştı. Aşırı eğlenceye düşmüş olan Mustafa aşırı kibrinin kurbanı olmak üzereydi. Bir zaman ona yardım eden Cüneyd Bey’in bölgedeki iktidarlığına da göz dikince, Cüneyd Bey tarafından tuzağa düşürülerek Şehzade Murat’a teslim edildi. Karşılığında da önemli sayılabilecek bir toprağın sahibi olmuştu. Bu ikicilikli durumu Şehzade Murat tarafından bir yandan ödüllendirilirken diğer yandan da onun gözlem altında tutulmasına yol açmıştı. Bu adam isyancılara yardım etmişti. Her yönden tehlikeliydi. Padişahın güvensiz bakışlarından rahatsız olan Cüneyd bütün mal varlığını ve altmış adamını alarak kaçınca askerleri de Sultanlığa teslim olmak zorunda kalmıştı. Mustafa da bu kargaşadan faydalanarak kaçmış ve Lapsekideki Cenevizlilere sığınmıştı. Oradan da Bulgaristan’a giderek Sırplara sığındı. Murat ise onun peşini bırakmamış ve onu saklandığı yerden çıkarmış ve oracıkta astırmıştı. Cüneyd’de ölümden kurtu-

lamamıştı. Böylece halk ayaklanmadan bu olaylar da fazla kan kaybı olmadan bitmişti. Ama ufaktan da olsa halkın ayaklanması devam ediyordu. Tekrar bir araya gelme çabası içinde olan Türkmenler ayaklanmaya öncülük eden dört kardeşin etrafında toplanmışlardı. Bu dört kardeş Osmanlı'nın eyaletlerinden birini yöneten Yurgeç Paşa'nın topraklarını istila etmiş ve Paşa tüm gücüne rağmen onlarla başa çıkamamıştı. Yeni bir önderin ortaya çıkması ve Osmanlı'yı zayıflatma çabası yine onları tedbire zorlamıştı. Yurgeç Paşa kardeşini onların yanına yollayarak barış istediklerini ve yağmaladıkları toprakların onların olduğunu söylemesini istemişti. Bu haberle coşan Türkmenler için Paşa'nın konağında bir yemek düzenlenmişti. Beş yüz kadar yandaşıyla birlikte konağa gelen kardeşler aşırı bir ilgiyle karşılaşmışlardı. Yemiş, içmiş, eğlenmişlerdi. Lakin gecenin sonu onlar için çok kötü bitecekti. İyice sarhoşlayan beş yüz kadar kişi celladlar tarafından etkisiz hale getirilerek zindana kapatılmışlardı. Elleri ayakları bağlanmış haldeydiler. Duvarlar onları içine hapsedecek şekilde tekrar örülerek açıkta bırakılan bir deliğin önünde ateşler yakılmıştı. İçeri sızan duman beş yüz ayaklanmacının zehirlenerek ölmesine neden olmuştu. Daha fazlasını isteyen Yurgeç Paşa ve adamları bu defa da onların bağlı oldukları aşiretlerin üzerine yürüyerek çoluk çocuk demeden tümünü kılıçtan geçirmeye başladılar. Anadolu Türkmenleri büyük bir yara almıştı ama öç devam edecekti.

Şeyh Bedreddin, Börklüceli ve Torlak Kemâl'in yaktığı meşale her ne kadar söndürülse de küllerinden yeniden doğuyordu. Yüzyıllar geçse bile her zaman her yerde adaletsizliğe haksızlığa başkaldırı onun açtığı yolda o inançta olanları yürütecekti. Şeyh Bedreddin sadece bir din adamı değil bir

devrimciydi. Onun yarattığı felsefe yoksulluk çeken ve haksızlığa uğrayan her insanı ilgilendirdiği için sürekliliğini belki de yüzyıllarca devam ettirecekti.

SON SÖZ

Karaburun ve Deliorman yiğitleri

Dağılmış dört köşeye etleriyle kemikleri

Sızlıyor kundaktaki bebeklerin bile yürekleri

Zulüm bu, eziyet bu! Bitmiyor ki zalimin ettikleri

Ah edin canlar ah edin; dünü bugüne yar edin!

"Bir değil bin kez ölmem gerekse bile, hiç dönmeyeceğim yolumdan." Bu söz Sokrates'e aitti. Şeyh Bedreddin gibi, Nesimi gibi, Hallaç Mansur gibi, Börklüceli Mustafa gibi ve daha adını bilip söylemediklerimizle adını bilmeyip söyleyemediklerimiz, sayıları yüzleri, binleri bulan bu düşünürlerin bir tek ortak noktaları vardı. O da hak ve adil bir yönetim ve yaşama şekliydi. Bazı güçler onları yok edeceklerini sanmışlardı. Oysa tarih; "Ölümden çok geçmeden bana verdiğiniz cezadan daha ağır bir ceza sizi beklemektedir. Beni öldürmekle hayatınızın hesabını soranlardan kurtulacağınızı sanıyorsunuz. Fakat bana inanınız sandığınızın tam tersi olacaktır." diyen Sokrates'i haklı çıkartmıştır.

Evet tarih onların yanılmadıklarını göstermişti. Kiminin mezarlarının yerlerine anıtlar dikilmiş, kiminin izleri kaybolmuş kiminin de kemikleri yıllarca saklanmış ya da yakılıp savrulmuştu ama fikirleri yüzyıllar geçse de unutulmamış, nesilden nesile anlatılıp durmuştu.. Şeyh Bedreddinde gömüldüğü yerde bırakılmamış, Serez'e defne-

dilmesine rağmen, mezarı daha doğrusu kemikleri, 1924'de Mübadele ile Türkiye'ye gelenler vasıtasıyla Topkapı Sarayı'na getirilmiş, Topkapı Sarayı Müze depolarında bir çinko kutu içerisinde toprakla karışık olarak uzun bir süre muhafaza edilmiş daha sonrasında 1961 yılında da Bakanlar Kurulu Kararı ile Çemberlitaş'ta Divanyolu'nda bulunan II. Mahmut Türbesine defnedilmiştir. Mezar taşları olsa da olmasa da onlar ve onun gibiler tarihte yerlerini almış, yüz yıllar sonra değerleri anlaşılmış adlarına destanlar, şiirler, methiyeler yazılmıştı. Şeyh Bedreddin adına da yüz yıllar sonra o dönemin ünlü şairlerinden Nazım Hikmet'e bir destan yazdırılmış ve bu destan günümüz de bile onların unutulmamasına, verdikleri mücadelede yitirilen canların acılarını yüreğimizde duymamıza vesile olmuştur. Tarih devam ettiği sürece yaşanacak olaylar bir önceki dönemlerin tekrarı olsa da mücadelesi uğruna can veren her insanı kutsal sayıyor ve onların ruhları önünde saygıyla eğiliyoruz.

ŞEYH BEDREDDİN DESTANI

1.

Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler,
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.
Öz kardeşi Musayı ok kirişiyle boğup
yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
Çelebi Sultan Memet tahta çıkmış hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi amma
Âl Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz
su başarında bıyık buran sipahiler var idi.
Yolcu, yollarda topraksız insanın
ve insansız toprağın feryadını duyar idi.
Ve yolların sonu kale kapısında kılıçlar şakırdar
köpüklü atlar kişner iken
çarşıda her lonca kesmiş kendi pirinden ümidi
tarumar idi.
Velhasıl hünkâr idi, timar idi, rüzgâr idi,
ahüzar idi.

2.

Bu göl İznik gölüdür.
Durgundur.
Karanlıktır.
Derindir.
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.

Bizim burada göller
dumanlıdırlar.
Balıklarının eti yavan olur,
sazlıklarından ısıtma gelir,
ve göl insanı
sakalına ak düşmeden ölür.

Bu göl İznik gölüdür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında
kırık bir yürek gibidir demircilerin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez.

Bu kasaba İznik kasabası.
Bu ev esnaf mahallesinde bir ev.
Bu evde
bir ihtiyar vardır Bedreddin adında.
Boyu küçük
sakalı büyük
sakalı ak.

Çekik çocuk gözleri kurnaz
ve sarı parmakları saz gibi.

Bedreddin
ak bir koyun postu üstüne
oturmuş.
Hattı talik ile yazıyor
«Teshil»i.
Karşısında diz çökmüşler
ve karşıdan
bir dağa bakar gibi bakıyorlar ona.
Bakıyor:
Başı tıraşlı
kalın kaşlı
ince uzun boylu Börklüce Mustafa.
Bakıyor:
kartal gagalı Torlak Kemâl..
Bakmaktan bıkıp usanmayıp
bakmağa doymıyarak
İznik sürgünü Bedreddine bakıyorlar..
3.

Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır.
Ve gölde ipi kopmuş
boş bir balıkçı kayığı
bir kuş ölüsü gibi
suyun üstünde yüzüyor.
Gidiyor suyun götürdüğü yere,
gidiyor parçalanmak için karşı dağlara.

İznik gölünde akşam oldu.
Dağ başlarının kalın sesli sipahileri

güneşin boynunu vurup
kanını göle akıttılar.

Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır,
bir sazan balığı yüzünden
kaleye zincirlenen balıkçının kadını.

İznik gölünde akşam oldu.
Bedreddin eğildi suya
avuçlayıp doğruldu.

Ve sular
parmaklarından dökülüp
tekrar göle dönerken
dedi kendi kendine:
«— O âteş ki kalbimin içindedir
tutuşmuştur
günden güne artıyor.
Dövülmüş demir olsa dayanmaz buna
eriyecek yüreğim...

Ben gayrı zuhur ve huruç edeceğim!
Toprak adamları toprağı fethe gideceğiz.
Ve kuvveti ilmi, sırrı tevhidi gerçeklendirip
biz milletlerin ve mezheplerin kanunlarını
iptâl edeceğiz...»

Ertesi gün
gölde kayık parçalanır
kalede bir baş kesilir
kıyıda bir kadın ağlar
ve yazarken

Simavneli «Teshil»ini
Torlak Kemâlle Mustafa
öptüler
  şeyhlerinin elini.
Al atların kolanını sıktılar.
Ve İznik kapısından
dizlerinde çırılçıplak bir kılıç
heybelerinde el yazma bir kitapla çıktılar...

Kitaplarının adı:
«Varidat»dı.
4.

Börklüce Mustafa ile Torlak Kemâl, Bedreddinin elini öpüp atlarına binerek biri Aydın, biri Manisa taraflarına gittikten sonra ben de rehberimle Konya ellerine doğru yola çıktım ve bir gün Haymana ovasına ulaştığımızda

Duyduk ki Mustafa huruç eylemiş
Aydın elinde Karaburunda.
Bedreddinin kelâmını söylemiş
köylünün huzurunda.

Duyduk ki; «cümle derdinden kurtulup
piri pâk olsun diye,
  on beş yaşında bir civan teni gibi, toprağın eti,
ağalar topyekün kılıçtan geçirilip
verilmiş ortaya hünkâr beylerinin timarı zeameti.»

Duyduk ki...
Bu işler duyulur da durmak olur mu?
Bir sabah erken,

Haymana ovasında bir garip kuş öterken,
sıska bir söğüt altında zeytin danesi yedik.
«Varalım,
dedik.
Görelim,
dedik.
Yapışıp
sapanın
sapına
şol kardeş toprağını biz de bir yol
sürelim, dedik.»
Düştük dağlara dağlara,
aştık dağları dağları...

Dostlar,
ben yolculuk etmem bir başıma.
Bir ikindi vakti can yoldaşıma
dedim ki: geldik.
Dedim ki: bak
başladı karşımızda bir çocuk gibi gülmeğe
bir adım geride ağlayan toprak.
Bak ki, incirler iri zümrüt gibidir,
kütükler zor taşıyor kehribar salkımları.
Saz sepetlerde oynıyan balıkları gör:
ıslak derileri pul pul, ışıl ışıldır
ve körpe kuzu eti gibi aktır
yumuşaktır etleri.
Dedim ki bak,
burda insan toprak gibi, güneş gibi, deniz gibi
bereketli.
Burda insan gibi verimli deniz, güneş ve toprak..

5.

Arkamızda hünkârın ve hünkâr beylerinin timar ve zeametli topraklarını bırakıp Börklücenin diyarına girdiğimizde bizi ilk karşılayan üç delikanlı oldu. Üçü de yanımdaki rehberim gibi yekpâre ak libaslıydılar. Birisinin kıvırcık, abanoz gibi siyah bir sakalı ve aynı renkte ihtiraslı gözleri, kemerli büyük bir burnu vardı. Vaktiyle Musanın dinindenmiş. Şimdi Börklüce yiğitlerinden.

İkincisinin çenesi kıvrık ve burnu dümdüzdü. Sakızlı Rum bir gemiciymiş. O da Börklüce müritlerinden.

Üçüncüsü orta boylu, geniş omuzlu. Şimdi düşünüyorum da, onu, yolparacılar koğuşunda yatan ve o yayla türküsünü söyliyen Hüseyine benzetiyorum. Yalnız Hüseyin Erzurumluydu. Bu Aydınlıymış.

İlk sözü söyliyen Aydınlı oldu:

— Dost musunuz düşman mı? dedi. Dost iseniz hoşgeldiniz. Düşman iseniz boynunuz kıldan incedir.

— Dostuz, dedik.

Ve o zaman öğrendik ki, Sarohan valisi Sismanın ordusunu, yani toprakları tekrar hünkâr beylerine vermek isteyenleri, bizimkiler Karaburunun dar, dağlık geçitlerinde tepelemişlerdir.

Yine, o yolparacılar koğuşunda yatan Hüseyin'e benziyeni dedi ki:

— Buradan ta Karaburunun dibindeki denize dek uzayan kardeş soframızda bu yıl incirler böyle ballı, başaklar böyle ağır ve zeytinler böyle yağlı iseler, biz onları, sırma cepken giyer haramilerin kanıyla suladık da ondandır.

Müjde büyüktü. Rehberim:

— Öyleyse tez dönelim. Haberi Bedreddine iletelim,

dedi.

Yanımıza Sakızlı Rum gemici Anastası da alıp ve ancak eşiğine bastığımız kardeş toprağını bırakarak tekrar Âl Osman oğullarının karanlığına daldık.

Bedreddini İznikte, göl kıyısında bulduk. Vakit sabahtı. Hava ıslak ve kederliydi.

Bedreddin.

— Nöbet bizimdir. Rumeline geçek, dedi.

Gece İznikten çıktık. Peşimizi atlılar kovalıyordu. Karanlık, onlarla aramızda duvar gibiydi. Ve bu duvarın arkasından nal seslerini duyuyorduk. Rehberim önden gidiyor, Bedreddinin atı benim al atımla Anastasınki arasındaydı. Biz üç anaydık. Bedreddin çocuğumuz Ona bir kötülük edecekler diye içimiz titriyordu. Biz üç çocuktuk. Bedreddin babamız. Karanlığın duvarı ardındaki nal sesleri yaklaşır gibi oldukça Bedreddine sokuluyorduk.

Gün ışığında gizlenip, geceleri yol alarak İsfendiyara ulaştık. Oradan bir gemiye bindik.

6.

Bir gece bir denizde yalnız yıldızlar
ve bir yelkenli vardı.
Bir gece bir denizde bir yelkenli
yapyalnızdı yıldızlarla.
Yıldızlar sayısızdı.
Yelkenler sönüktü.
Su karanlıktı
ve göz alabildiğine dümdüzdü.

Sarı Anastasla Adalı Bekir
hamladaydılar.

Koç Salihle ben
pruvada.
Ve Bedreddin
parmakları sakalına gömülü
dinliyordu küreklerin şıpırtısını.

Ben:
— Ya! Bedreddin! dedim,
uyuklıyan yelkenlerin tepesinde
yıldızlardan başka bir şey görmüyoruz.
Fısıltılar dolaşmıyor havalarda.
Ve denizin içinden
gürültüler duymuyoruz.
Sade bir dilsiz, karanlık su,
sade onun uykusu.
Ak sakalı boyundan büyük küçük ihtiyar
güldü,
dedi:
— Sen bakma havanın durgunluğuna
derya dediğin uyur uyur uyanır.

Bir gece bir denizde yalnız yıldızlar
ve bir yelkenli vardı.
Bir gece bir yelkenli geçip Karadenizi
gidiyordu Deliormana
Ağaçdenizine...

7.

Bu orman ki Deliormandır gelip durmuşuz
demek Ağaçdenizinde çadır kurmuşuz.
«Malûm niçin geldik,
malûm derdi derunumuz» diye
her daldan her köye bir şahin uçurmuşuz.

Her şahin peşine yüz aslan takıp gelmiş.
Köylü, bey ekinini, çırak çarşıyı yakıp
reaya zinciri bırakıp gelmiş.
Yani Rumelinde bizden ne varsa tekmil
kol kol Ağaçdenizine akıp gelmiş...

Bir kızılca kıyamet!
Karışmış birbirine
at, insan, mızrak, demir, yaprak, deri,
gürgenlerin dalları, meşelerin kökleri.
Ne böyle bir âlem görmüşlüğü vardır,
ne böyle bir uğultu duymuşluğu var
Deliorman deli olalı beri....

8.

Anastası Deliormanda Bedreddinin ordugâhında bırakıp ben ve rehberim Geliboluya indik. Bizden önce buradan denizi yüzerek geçen olmuş. Galiba bir dildâde yüzünden. Biz de denizi yüzerek karşı kıyıya vardık. Lâkin bizi bir balık gibi çevik yapan şey bir kadın yüzünü ay ışığında seyretmek ihtirası değil, İzmir yoluyla Karaburuna, bu sefer şeyhinden Mustafaya haber ulaştırmak işiydi.

İzmire yakın bir kervansaraya vardığımızda, padişahın on iki yaşındaki oğlunun elinden tutan Bayezid Paşanın Anadolu askerlerini topladığını duyduk.

İzmirde çok oyalanmadık. Şehirden çıkıp Aydın yolunu tutmuştuk ki bir bağ içinde, bir ceviz ağacı altında, bir kuyuya serinlesin diye karpuz salmış dinlenen ve sohbet eden dört çelebiye rastladık. Her birinin üstünde başka çeşit libas vardı. Üçü kavukluydu, birisi fesli. Selâm verdiler. Selâm aldık. Kavuklulardan birisi Neşrî imiş. Dedi ki:

— Halkı ibahet mezhebine davet eden Börklücenin üzerine Sultan Mehemmed Bayezid Paşa'yı gönderir.

Kavuklulardan ikincisi Şükrüllah bin Şihâbiddin imiş. Dedi ki:

— Bu sofinin başına birçok kimseler toplandı. Ve bunların dahi şer'i Muhammediye muhalif nice işleri âşikâr oldu.

Kavuklulardan üçüncüsü Âşıkpaşazâde imiş. Dedi ki:

- Sual: Ahir Börklüce paralanırsa imanla mı gidecek, imansız mı?

- Cevap: Allah bilir anın çünkim biz anın mevti halini bilmezüz..

Fesli olan çelebi İlâhiyat Fakültesi tarihi kelâm müderrisiydi. Yüzümüze baktı. Gözlerini kırpıştırarak kurnaz kurnaz gülümsedi. Bir şey demedi.

Biz hemen atlarımızı mahmuzladık. Ve bir bağ içinde, bir ceviz ağacı altında, bir kuyuya saldıkları karpuzları serinletip sohbet edenleri nallarımızın tozları arkasında bırakarak Aydına, Karaburuna, Börklücenin yanına vardık.

9.

Sıcaktı.
Sıcak.
Sapı kanlı, demiri kör bir bıçaktı
sıcak.

Sıcaktı.
Bulutlar doluydular,
bulutlar boşanacak
boşanacaktı.
O, kımıldanmadan baktı,
kayalardan
iki gözü iki kartal gibi indi ovaya.
Orda en yumuşak, en sert
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın:
TOPRAK
nerdeyse doğuracak
doğuracaktı.

Sıcaktı.
Baktı Karaburun dağlarından O
baktı bu toprağın sonundaki ufka
çatarak kaşlarını :
Kırlarda çocuk başlarını
Kanlı gelincikler gibi koparıp
çırılçıplak çığlıkları sürükleyip peşinde
beş tuğlu bir yangın geliyordu karşıdan ufku sarıp.

Bu gelen
Şehzade Murattı.
Hükmü hümâyun sâdır olmuştu ki Şehzade Muradın
ismine
Aydın eline varıp
Bedreddin halifesi mülhid Mustafanın başına ine.

Sıcaktı.
Bedreddin halifesi mülhid Mustafa baktı,
baktı köylü Mustafa.
Baktı korkmadan
kızmadan
gülmeden.
Baktı dimdik
dosdoğru.
Baktı O.
En yumuşak, en sert
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın :
TOPRAK
nerdeyse doğuracak
doğuracaktı.

Baktı.
Bedreddin yiğitleri kayalardan ufka baktılar.
Gitgide yaklaşıyordu bu toprağın sonu
fermanlı bir ölüm kuşunun kanatlarıyla.
Oysaki onlar bu toprağı,
bu kayalardan bakanlar, onu,
üzümü, inciri, narı,

tüyleri baldan sarı,
sütleri baldan koyu davarları,
ince belli, aslan yeleli atlarıyla
duvarsız ve sınırsız
bir kardeş sofrası gibi açmıştılar.

Sıcaktı.
Baktı.
Bedreddin yiğitleri baktılar ufka...

En yumuşak, en sert,
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın :
TOPRAK
nerdeyse doğuracak
doğuracaktı.

Sıcaktı.
Bulutlar doluydular.
Nerdeyse tatlı bir söz gibi ilk damla düşecekti yere.
Birden-
- bire
kayalardan dökülür
gökten yağar
yerden biter gibi,
bu toprağın verdiği en son eser gibi
Bedreddin yiğitleri şehzade ordusunun karşısına
çıktılar.
Dikişsiz ak libaslı

baş açık
yalnayak ve yalın kılıçtılar.

Mübalâğa cenk olundu.

Aydının Türk köylüleri,
Sakızlı Rum gemiciler,
Yahudi esnafları,
on bin mülhid yoldaşı Börklüce Mustafanın
düşman ormanına on bin balta gibi daldı.
Bayrakları al, yeşil,
kalkanları kakma, tolgası tunç
saflar
pâre pâre edildi ama
boşanan yağmur içinde gün inerken akşama
on binler iki bin kaldı.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayrı her şeyde
her yerde
hep beraber!
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini..

Yenildiler.

Yenenler, yenilenlerin
dikişsiz, ak gömleğinde sildiler
kılıçlarının kanını.
Ve hep beraber söylenen bir türkü gibi
hep beraber kardeş elleriyle işlenen toprak
Edirne sarayında damızlanmış atların
eşildi nallarıyla.

Tarihsel, sosyal, ekonomik şartların
zarurî neticesi bu!
deme, bilirim!
O dediğin nesnenin önünde kafamla eğilirim.
Ama bu yürek
o, bu dilden anlamaz pek.
O, «hey gidi kambur felek,
hey gidi kahbe devran hey,»
der.
Ve teker teker,
bir an içinde,
omuzlarında dilim dilim kırbaç izleri,
yüzleri kan içinde
geçer çıplak ayaklarıyla yüreğime basarak
geçer Aydın ellerinden Karaburun mağlûpları..*
10.

Karanlıkta durdular.
Sözü O aldı, dedi:
«— Ayasluğ, şehrinde pazar kurdular.
Yine kimin dostlar
yine kimin boynun vurdular?»

Yağmur
yağıyordu boyuna.
Sözü onlar alıp
dediler ona:
«— Daha pazar
kurulmadı
kurulacak.
Esen rüzgâr
durulmadı
durulacak.
Boynu daha
vurulmadı
vurulacak.»

Karanlık ıslanırken perde perde
belirdim onların olduğu yerde
sözü ben aldım, dedim :
«— Ayasluğ şehrinin kapısı nerde?
Göster geçeyim!
Kalesi var mı?
Söyle yıkayım.
Baç alırlar mı?
De ki vermeyim!»

Sözü O aldı, dedi:
«—Ayasluğ şehrinin kapısı dardır.
Girip çıkılmaz.
Kalesi vardır,
kolay yıkılmaz.
Var git al atlı yiğit
var git işine!..»

Dedim: «— Girip çıkarım!»
Dedim: «-—Yakıp yıkarım!»
Dedi: «—Yağış kesildi
gün ağarıyor.
Cellât Ali,
Mustafayı
çağırıyor!
Var git al atlı yiğit
var git işine!..»

Dedim: «— Dostlar
bırakın beni
bırakın beni.
Dostlar
göreyim onu
göreyim onu!
Sanmayınız
dayanamam.
Sanmayınız
yandığımı
el âleme belli etmeden yanamam!

Dostlar
"Olmaz!" demeyin,
"Olmaz!" demeyin boşuna.
Sapından kopacak armut değil bu
armut değil bu,
yaralı olsa da düşmez dalından;
bu yürek
bu yürek benzemez serçe kuşuna
serçe kuşuna!

Dostlar
biliyorum!
Dostlar
biliyorum nerde, ne haldedir O!
Biliyorum
gitti gelmez bir daha!
Biliyorum
bir deve hörgücünde
kanıyan bir çarmıha
çırılçıplak bedeni
mıhlıdır kollarından.
Dostlar
bırakın beni,
bırakın beni.
Dostlar
bir varayım göreyim
göreyim
Bedreddin kullarından
Börklüce Mustafayı
Mustafayı.»

Boynu vurulacak iki bin adam,
Mustafa ve çarmıhı
cellât, kütük ve satır
her şey hazır
her şey tamam.

Kızıl sırma işlemeli bir haşa
altın üzengiler
kır bir at.
Atın üstünde kalın kaşlı bir çocuk
Amasya padişahı şehzade sultan Murat.

Ve yanında onun
bilmem kaçıncı tuğuna ettiğim Bayezid Paşa!

Satırı çaldı cellât.
Çıplak boyunlar yarıldı nar gibi,
yeşil bir daldan düşen elmalar gibi
birbiri ardına düştü başlar.
Ve her baş düşerken yere
çarmıhından Mustafa
baktı son defa.
Ve her yere düşen başın
kılı depremedi:
—İriş
Dede Sultanım iriş!
dedi bir,
başka bir söz demedi..
11.

Bayezid Paşa Manisaya gelmiş, Torlak Kemâli anda bulup anı dahi anda asmış, on vilâyet teftiş edilerek gidecekler giderilmiş ve on vilâyet betekrar bey kullarına timar verilmişti.

Rehberimle ben, bu on vilâyetten geçtik. Tepemizde akbabalar dolaşıyor ve zaman zaman acayip çığlıklar atarak karanlık derelerin içine süzülüyorlar, henüz kanları kurumamış körpe kadın ve çocuk ölülerinin üstüne iniyorlardı. Yollarda, güneşin altında, genç, ihtiyar erkek cesetleri serili olduğu halde, kuşların yalnız kadın ve çocuk etini tercih etmeleri karınlarının ne kadar tok olduğunu gösteriyordu.

Yollarda hünkâr beylerinin alaylarına rastlıyorduk.

Hünkârın bey kulları; çürümüş bir bağ havası gibi

ağır ve büyük bir güçlükle kımıldanabilen rüzgârların içinden ve parçalanmış toprağın üstünden geçerek, rengârenk tuğları, davullarıyla ve çengü çigane ile timarlarına dönüp yerleşirlerken biz on vilâyeti arkada bıraktık. Gelibolu karşıdan göründü. Rehberime:

— Takatim kalmadı gayrı, dedim, denizi yüzerek geçmem mümkün değil.

Bir kayık bulduk.

Deniz dalgalıydı. Kayıkçıya baktım. Bir Almanca kitabın iç kapağından koparıp koğuşta başucuma astığım resme benziyor. Kalın bıyığı abanoz gibi siyah, sakalı geniş ve bembeyaz. Ömrümde böyle açık, böyle konuşan bir alın görmemişimdir.

Boğazın orta yerine gelmiştik, deniz durmamacasına akıyor, kurşun boyalı havanın içinde sular köpüklenerek kayığımızın altından kayıyordu ki koğuştaki resme benziyen kayıkçımız:

— Serbest insan ve esir, patriçi ve pleb, derebeyi ve toprak kölesi, usta ve çırak, bir kelime ile ezenler ve ezilenler, nihayet bulmaz bir zıddıyette birbirine karşı göğüs gererek bazen el altından, bazen açıktan açığa fasılasız bir mücadeleyi devam ettirdiler; dedi.

12.

Rumeline ayak bastığımızda Çelebi Sultan Mehemmedin Selânik kalesindeki muhasarayı kaldırarak Sereze geldiğini duyduk. Bir an önce Deliormana ulaşmak için gece gündüz yol almağa başladık.

Bir gece yol kenarında oturmuş dinleniyorduk ki, karşıdan Deliorman taraflarından gelip Serez şehrine doğru giden üç atlı, doludizgin önümüzden geçti. Atlılardan

birinin terkisinde bir heybe gibi bağlanmış, insana benzer bir karaltı görmüştüm. Tüylerim diken diken oldu. Rehberime dedim ki:

Ben tanırım bu nal seslerini.
Bu köpükleri kanlı simsiyah atlar
karanlık yolun üstünden dörtnala geçip
hep böyle terkilerinde bağlı esirler götürdüler.

Ben tanırım bu nal seslerini.
Onlar
bir sabah
çadırlarımıza bir dost türküsü gibi gelmişlerdir.
Bölüşmüşüzdür ekmeğimizi onlarla.
Hava öyle güzeldir,
yürek öyle umutlu,
göz çocuklaşmış
ve hakîm dostumuz ŞÜPHE uykuda...

Ben tanırım bu nal seslerini.
Onlar
bir gece
çadırlarımızdan doludizgin uzaklaşırlar.
Nöbetçiyi sırtından bıçaklamışlardır
ve terkilerinde
en değerlimizin
arkadan bağlanmış kolları vardır.

Ben tanırım bu nal seslerini
onları Deliorman da tanır..

Filhakika bu nal seslerini Deliormanın da tanıdığını çok geçmeden öğrendik. Çünkü ormanımızın eteklerine ilk adımımızı atmıştık ki, Bayezid Paşanın diğer tedbiratı saibe ile ormana adamlar bıraktığını, bunların karargâha kadar sokulup Bedreddinin müritliğine dahil olduklarını ve bir gece şeyhimizi çadırında uykuda bastırıp kaçırdıklarını duyduk. Yani yol kenarında rastladığımız üç atlı Osmanlı tarihindeki provokatörlerin ağababası idiler ve terkilerinde götürdükleri esir de Bedreddin'di.
13.

Rumeli, Serez
ve bir eski terkibi izafi:
HUZÛRU HÜMAYUN.

Ortada
yere saplı bir kılıç gibi dimdik
bizim ihtiyar.
Karşıda hünkâr.
Bakıştılar.

Hünkâr istedi ki:
bu müşahhas küfrü yere sermeden önce,
son sözü ipe vermeden önce,
biraz da şeriat eylesin ibrazı hüner
âdâb ü erkâniyle halledilsin iş.

Hazır bilmeclis
Mevlâna Hayder derler
mülkü acemden henüz gelmiş
bir ulu danişmend kişi
kınalı sakalını ilhamı ilâhiye eğip,

«Malı haramdır amma bunun
kanı helâldır» deyip
halletti işi...

Dönüldü Bedreddine.
Denildi: «Sen de konuş.»
Denildi: «Ver hesabını ilhadının.»

Bedreddin
baktı kemerlerden dışarı.
Dışarda güneş var.
Yeşermiş avluda bir ağacın dalları
ve bir akarsuyla oyulmaktadır taşlar.
Bedreddin gülümsedi.
Aydınlandı içi gözlerinin,
dedi:
— Mademki bu kerre mağlubuz
netsek, neylesek zaid.
Gayrı uzatman sözü.
Mademki fetva bize aid
verin ki basak bağrına mührümüzü..

14.

Yağmur çiseliyor,
korkarak
yavaş sesle
bir ihanet konuşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serezin esnaf çarşısında,
bir bakırcı dükkânının karşısında
Bedreddinim bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor.
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurda ıslanan
yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü.

Yağmur çiseliyor. **/NAZIM HİKMET**

İKİNCİ BÖLÜM

VARİDAT

Varidat adlı eser Şeyh Bedreddin'in çevirisi yapılmış ve günümüzde bilinen tek eseridir. Vâridât: Şeyh Bedreddin'in muhtemelen İznik'te göz hapsinde iken veya daha güçlü bir görüşe göre İznik'ten kaçtıktan sonra (tahminen 1416-1417 yıllarında)Rumeli'de verdiği derslerden oluşan felsefî, tasavvufî, kelâmî ve diğer fıkhî konulara dair en önemli eseri olup hakkında yoğun tartışmaların yapılmasına yol açan da daha çok bu eserdeki düşüncelerdir. Arapça olan ve üzerine bir çok şerh yapılan Vâridât'ın çeşitli kütüphanelerimizde yazma nüshaları mevcuttur. Bedreddin'in diğer eserlerine baktığımızda; eserin ismi, yazılış tarihi ve kendi ismi ile ilgili açık ve kesin ifadelerde bulunduğunu görürüz. Vâridât'ın ise, Bedreddin tarafından Rumeli'de verilen çeşitli derslerin daha sonra talebeleri tarafından kitap haline getirilmiş şekli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu toplama ve kitap haline getirme hadisesinin de tarih olarak Hafız Halil'in Menâkıbnâme'yi yazmış olduğu 1455- 1460 yılları arası yani Şeyh Bedreddin'in ölümünden 40 yıl sonra olduğu tahmin edilebilir. Menâkıbnâme'de Vâridât'tan söz edilmiş olması, o zamana kadar derslerin kitap haline getirilmiş olduğunu ve Vâridât'ta geçen düşüncelerin Şeyh Bedreddin'e ait olduğunu gösterir. Ayrıca, içindeki konuların dağınık olması ve mukaddimesinin olmaması da Bedreddin'in bu eseri görmediğini, dolayısıyla ölümünden sonra tertip edilmiş olduğunu akla getirmektedir. Vâridât, çağlar boyunca Şeyh Bedreddin'in İsyan hareketi gölgesinde değer-

lendirilmiştir. Dolayısıyla aslında tasavvufla ilgili olan bu eser, üzerinde yapılan tartışma ve spekülasyonlar sebebiyle özellikle siyasî tarih alanına kaynaklık eden bir kaynak hüviyeti kazanmıştır. Dolayısıyla Bedreddin'in diğer eserlerine Vâridât kadar önem verilmemiştir. Vâridât ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bölümü de özellikle isyan hadisesini bu fikirlere bağlamak isteyenler tarafından yapılmıştır. Halbuki, tasavvufta Vâridât geleneği içerisinde bakıldığında, bu eserin Ekberî çizgide bn Arâbî ekolünün devamı niteliğinde bir tasavvuf eseri olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda Şeyh Bedreddin'in yazdığı ''Varidat'' adlı eserin Prof. Dr. Bilal Dindar'ın Tenkidli Basımından tercüme eden : Dr. Cengiz Ketene'nin bize sunduğu çeviriyi tam metin olarak sunuyoruz.

*****

'' Âhiret işlerinin, câhillerin iddia ettiği gibi olmadığını bil. O işler buyruk, bilinmeyen gayb ve meleklerin dünyasıyla ilgili olup, câhil halk tabakasının iddia ettiği gibi, gözle görülen dünyayla ilgili değildir. Peygamberler ve halis kişilerin söyledikleri doğrudur. Fakat temel nokta onları anlamamadır. Bunu iyi bil ve hiç şüphelenme ki, cennet, köşkler, ağaçlar, huriler, mallar, ırmaklar, meyvalar, azap, ateş ve benzerleri rivayetlerde söylendiği ve eserlerde anlatıldığı gibi, sadece görüntülerle izah edilemez; onların başka anlamları da vardır. Bu anlamları, velilerin hâlisleri bilmektedirler. İbâdetlerin amacı, gönülleri ölümlü varlıklardan sıyırıp, ebedî ve yüce varlığa yöneltmektir. Fâni varlıklara bağlı bir gönülle bin yıl na-

maz kılsan dahi, hiç bir sevap elde edemezsin. Bu beden baki kalmayacağı gibi, ölümden sonra dağılan bölümlerinin yeniden birleşmesi de, mümkün değildir. Ölülerin diriltilmesindeki amaç, bu değildir.

Sen nerdesin ey gafil! Dünyaya daldığın için, Allah'ı anlama yolundaki çabaların azalmıştır. Bu nesneler ve olgunluklar, senin düşündüğün gibi değildir. Fakat sen Hak'tan uzaklaştığın için, onlara yönetmiyorsun. Şayet bunları anlayabilirsen, onları kendine amaç edinip, gönlünü Allah'a yöneltebilirsin. Sen, meyvelerle ve başka şeylerle aldatılan çocuğa benzersin. Çocuğa dersten ürkmesin diye, hoşuna gidecek şeylerle benzetmeler yapılır. Sen bu gafil gönlünle Allah ve peygamberleri tanıdığını ve kitaplar okuyarak, ne istediklerini anladığını mı sanıyorsun? Dersle uğraştığın sürece, Hakk'ı idrak etmekten daha da uzaklaştığını bilmelisin! Allah'ın buyruğu, kendi zatının gereğidir. Sözle, harflerle, Arapça veya başka bir dille izahtan münezzehtir. Kalem her şeyin gerçeğidir, kendine dair ne hal meydana gelirse yazmaktadır. Huriler, köşkler, ırmaklar, ağaçlar, meyvalar ve benzerlerinin tümü, hayal âleminde gerçekleşir, duyu âleminde gerçekleşmez; bunu anla!

Cin de aynı şekildedir, adı da bunu gösterir; zira görünen duyulardan gizlidir. Onu gören kişi zahirde gördüğünü sanır, gerçek öyle değildir. O, ancak hayal gücüyle kavranabilir. Ulu Tanrı Kur'ân'da buyurmuştur ki: "Gaybı bilinmeyeni Allah'tan başka kimse bilmez. İlimde ilerlemiş olanlar ise, O'na inandık derler." Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilirler. "Elif ve lam, ismi umûmî hale sokma belirtisidir. Gerçekte bilen yalnız bir

ve kahhar olan Allah'tır. Bütünün bütünde olmasında şüphe yoktur. Yani, varlıklar her nesnede ve hatta her zerrede vardır. Görmüyor musun tohum da bütün ağacın var olduğunu ve bütünün ağacın her bölümünde oluştuğunu?

Ağacın bütünü meyvede mevcuttur. Her bölümünde bir tohum vardır, böylece bütün buradadır ve ondan oluşmaktadır. Aynı şekilde bütün âlemler, kâinat "özden" meydana gelmektedir ve asıl da bütünden gerçekleşmektedir. Bütün kâinat bir zerrede vardır ve buradan imân sahibi kişiler gizli sırrı anlarlar. Bütün alemler insanda bulunduğu, ancak gizli olduğu ve bu gizlilik örtüsü kalktıkça, o zaman "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim; beni bilsinler diye insanları yarattım" sözünün sırrı ortaya çıkar.

Bilen yine Allah'tır, ondan başkası değildir. Bütünde münezzehtir ve yine nitelikleriyle nitelenmiştir. Bir nurla mumun fitili yanar, o halde binlerce alevle yanan gönül ışığı nasıl olacaktır. Ey gerçek peşinde koşan yolcu! Sen de ümitsizliğe düşme, tehlikeleri aştıktan sonra, ışığa kavuşabilirsin. Bazı insanlar birbirilerine ibâdet ederler veya dirhem ve dinarlara, paralara, yiyeceklere, övünç ve kibirliliğe bilmeden ibâdet edip, Allah'a ibâdet ettiklerini sanırlar. Ulu Tanrı âyeti kerimede buyurmuştur ki: "Doğrusu biz emaneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk". Bilgi sahibi kişiler bu emanetin Allah'ı anlamak olduğunu söylemişler. Ben, bu sözle, Allah'ın sureti anlamına geldiği düşüncesindeyim, çünkü Âdem, Allah'ın sureti biçiminde yaratılmıştır. Onun sureti bütünün suretidir ve yalnız insanda bulunur, başka varlıklarda bu-

lunmaz. Böylece de göklerdeki ve diğerlerindeki aslın yorumuna gerek kalmaz. Onlar kendileri bunu yüklenmekten kaçındılar, insan, madde olarak bunu yüklendi ve yüce Rahman'ın suretini kabullendi; daha önceleri zâlim ve bilgisiz iken, sonradan âdil ve bilgili oldu. Seni Allah'a yaklaştıran her şey, melektir, rahmandır, ondan başkasına yaklaştıranlar ise iblistir, şeytandır. Seni ulu Tanrı'ya yönlendiren güçlerin, meleklerdir, bedenî şehvetlere yönlendiren güçlerin ise, şeytanlardır.

Ey kişi! İçin melekler ve şeytanlarla doludur; galip gelen kararı verir. Cinler ise, ikisinin arasındadır. Yeryüzüne düşen her yağmur damlasının bir sebebi vardır. O bölgeye yağmuru yağdıran sebep, melektir. Kendisi melekten oluştuğu gibi, sebepler her biri de, melekten ibarettir. Her damlaya melek dersen, damlayı sağlayan sebep dolayısıyla doğru söylemiş olursun? Her damla içinde, melekler vardır dersen, yine doğruyu söylemiş olursun, çünkü, bölümlerden dolayı, melekler vardır. Bu da, melek adı verilen bir suretin yansıtılmasını engelleyemez. Şunu bil ki, ceza, rahmet, acı, lezzet ve benzerleri bütünden oluşur. Fakat Allah, bütün bunlardan münezzehtir, zîrâ bunlar izafidir ve inişinin gereğidir.

Görmüyor musun? Gerek insan ve gerekse yılanın ağzındaki tükürük su, kendisi için uygun olup, başkasına zehirdir. Her ikisindeki hayat gerçeği, onlardan kopmamışsa da, onlardan arındırılmıştır. Doğru olan şudur ki, Allah kâinatın bütünüdür. Bil ki, Allah'ın ortaya çıkmada, zâtî bir eğilimi vardır. Bunun da gerçekleşmesi, ancak küçük nesnelerle ortaya çıkışı ile olur. Sevgi de, bu zatî eğilim ve özün gereğinden ibarettir Yüce Allah, "Ben gizli

bir hazineydim bilinmeyi istedim; beni bilsinler diye insanları yarattım" sözleriyle buna işaret etmektedir. Diğer bir izahla "Gerçekleşmesi için yarattım, tesbit ettim ve ortaya çıkardım" denilmektedir. Bu anlamla, bazı şeyhlerin tahayyül ettikleri sevgiyi öğrenme anlamı arasında büyük fark vardır.

Dikkatli ol.

Bir toplumun başları olan hatip, imam ve diğerlerinin amaçları, Hakk'a yönelik olmayabilir. Bu durum, onlardan uzaklaşman için yeterlidir. Şayet amaç onları doğru yola yönlendirmek ise, ibâdetin temeli, hedeflerinin Allah olduğu yönündedir. Bu temel yok olursa, ibâdetleri de yok olur ve toplulukları kötülükler içinde kalır. Kötü topluluklardan uzaklaşmak yeğdir. Var olanın Allah olduğunu O'ndan başkası olmadığını bil; amaç da, yine Allah'tır; O'ndan başkası değildir. Ya Maksud, ya da Mevcud demeleri, bunu gösterir. Birbirileriyle ters düşseler bile, Allah bütün nesnelerde vardır. Çünkü aşamalar bakımından hepsi varlık ve tezat içine girmektedir. Allah, onlardan münezzehtir. Batıl da bir varlık olarak, Hak'tır ve batıl oluşu nisbidir. Bütün varlık aşamaları, cisimler âleminin içindedir. Bu cisimler yok olunca, ruhlar ve diğer mücerredâttan başka her şey yok olur.

Hak etki yönünden Allah'tır. Etkilenme yönünden ise, kul ve mahlûktur, mahkûm ve yeniktir. Bundan dolayı bütün işler Allah'a aittir; suretler ise, araçlarıdır. Kulun suretinde görünümünde Hak'tan başka bir şey yoktur. Fakat kul yanılgıya düşüp, kendisinde Hak'tan başka özgün bir varlığın işi ve seçimi bulunduğunu sanmıştır. Bu

yanılgı, onun gafletinden ileri gelmektedir. Tıpkı iş yapan sanatkârın, iş yaparken kendisinin ve âletinin ayrı birer varlık olduğunu sandığı yanılgısı gibi. O âletin esas işi yaptığını sanırsa, bu düşüncesi beğenilmez; çünkü gafletinden gerçekleşmektedir. Gerçeği bilip, işi ve seçimi kendisine bağlayıp ve bunların Allah'tan geldiğini anlarsa, bunda yerilecek bir husus yoktur. Zira mahsûs iş mahsûs suretten çıkmıştır ve böylece o fiilin faili odur. Bu aşamadaki iş, görünüşte insanın fakat gerçekte Allah'ındır. Doğru olanı da, bu şekilde olanıdır.

Bilgin kişi, düşünüp, yaptım derse, gerçeği söylemiş olur. Câhil bunu söylerse inandırıcı olmaz. Araştırıp, gerçeği ortaya çıkarmak için, işi yapanın işini hissetmesi ve seçmesi gerekir. Zira istediğini yapar, istemediğini bırakır; çünkü işler, Allah'ın isteğiyle tahakkuk eder; iç ve dış sebeplerden dolayı, aşamalar ve örneklerin gereklerindendir. Bunlar birleşip ortaya çıkınca, istek de zorunlu olarak ortaya çıkar ve sonuçta işler de gerçekleşir. İnsan, işleri bırakmaya muktedir olduğunu sanır; hâlbuki durum öyle değildir. İşleri yapmamak da, aynı şekildedir. Böylece yapanın gerçekleşme sırasında elinde hissinden başka birşey yoktur. Hayvanların yaptıkları çelişkili işler, onları seçim yapma yanılgısına düşürebilir; hâlbuki gerçek, duyduklarındır. Kargaların çöplükleri eşmesi, horozların gece yarılarında ötmesi ve diğerleri, basit halk tabakasına bilinen anlamda seçim yapma hakkı düşüncesini uyandırır. Bu sadece sözlerin yanlış olanıdır. Aklı yetmeyen karşı gelse bile, keşfin verdiği budur. Kâinat cinsi türü ve özü yönünden kesin olarak kadîmdir ve onun ortaya çıkışı zamanla ilgili değil. zâtidir. Karşıtlıklar Hak'tan doğar. Hak bunların bir kısmından hoşlanır, bir

kısmından hoşlanmaz. Doğuş, öz ve aşamalar gereğidir. Buna karşı çıkılmaz. Eylemlerin düzene, kendisine yakınlaşmaya, olgunluklar edinmeye yarayanlarına razı olur; aksine razı olmaz. Bu durum, bir adamın, sakin iken yapmayı istemediği bir işi, kızınca yapmasına benzer. Allah'ın iradesi zatın ve aşamaların gereği anlamındadır. Zahirde düşünen kişilerin sandığı gibi suçlar ve fevâhişler ahlâksızlıklar, Allah'ın emriyle ortaya çıkmaz. Ulu Tanrı zâlimlerin söylediklerinden münezzehtir. Allah'ı arayan, hastaya benzer; aranan olgunluklar, sağlığa; cahillik ile Hak'tan uzak kalma da hastalığa benzer. Nasıl ki, bir hasta kendini doktora teslim edip, bir gün yeniden sağlığına kavuşmak ümidiyle, istediğini yapmasına izin verir, emirlerini yerine getirir, ilaçların acılarına karşı sabır gösterir ve tedavideki türlü acılara dayanıklı olmaya çalışıp, gayret harcıyorsa ki bu gerçekleşmeyebilir de, işte arayan kişi de böyledir. Zira sağlığın temel şartı doktorun söylediklerine uymaktır; çünkü bu bir araçtır; türlü acılar sonunda sağlık elde edilir veya edilmez. Ama çaba göstermesi gerekir ve doğru olan da budur. Hasta doktoruna, beni sağlığıma kavuşturuncaya kadar senin emirlerine riayet etmeyeceğim derse, bu akla uygun düşmez. Hakikati arayan kişi de, engelleri aşmak için çaba göstermeli ve ben istediğim gerçekleşinceye kadar şeyhlerin söylediklerine uymayacağım dememelidir. Zira böyle bir durum bilgi istememenin belirtisidir.

Kişi kendi menfaati için uğraşmalıdır; zamandan medet ummamalıdır. Uğraşma yolu ile amacına kavuşursa, isteği yerine gelmiş olur. Kader istediğini elde etmesini engellerse, mazur sayılır. Allah'a ulaşmanın en iyi yolu, dünya işlerini bir yana bırakmaktır. Allah'a ulaşma isteğinde bulunan birçok kişiye bu yol önerilince, der ki iste-

ğim yerine gelmeyinceye kadar dünyayı bırakmam. Bu da gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumdur. Bunlar ve peygamberler tıpkı çocuk sahipleri gibidirler. Zira onlar çocuklarına olgunluk kazandırmak için, gerçekte var olmayan bazı nesnelerle korkutup, umutlandırmaktadırlar. Fakat çocuklara söylenenler masum yalanlar olabilir.

Şüphesiz ki peygamberlerin söylediklerinin bunlarla alakası yoktur. Peygamberlerin söylediklerinin gerçek diğer anlamlarını dinleyenler bilgi derecelerine göre düşünebilirler. Arifler gerçeği bilirler. Mesela bir kişiye şunu yaparsan, sana nurdan iki kuş verilecektir dendiğinde, arifler bu iki kuşla ilim ve hünerin kastedildiğini bilirler. Hâlbuki dinleyenler alelade kişilerin bildiği anlama geldiğini sanırlar. Bu da doğru değildir. Burada söylenenler peygamberlerin bilgisi dahilindedir. Benzeri rüyada da görülür. Zira rüyada görülen görüntü gerçekte başkadır. Fakat birçok kişinin karşılaştığı bir durum olduğu için, görüldüğü gibi olmadığı anlaşılmış; izahına çalışılmış ve anlamları bilinmiştir. Peygamberlerin yolunda başkalarına yol yoktur. Başkaları basiretsizliği devam ettirirken, veliler erenler keşif yolu ile bunu anladılar.

Şöyle bir düşün!

Halk bu hususta ne gibi sanılar içindedir? Allah'a varmanın yolları çeşitlidir; onu tatmayan bilmez. Allah selamet versin Hazreti İsa aleyhisselâm, ruhuyla diri, cesediyle ölüdür. Ancak o Allah'ın ruhu olduğundan dolayı ve ruhanî yanının üstünlüğü dolayısıyla ölmemiştir. Ruh ölümsüzdür; ondan dolayı ölmemiştir, dediler. Karar üs-

tün olanındır; bu da cesedi ölmedi anlamına gelmez; çünkü bu imkânsızdır; bunu anla!

(Hicri) Sekiz yüz sekiz yılı Cuma gününde yeşiller giyinmiş iki kişi gördüm. Birinin elinde, Allah'ın selamı ona olsun İsa'nın ölüsü vardı. O iki kişi, sanki bana İsa'nın bedeninin öldüğünü ima ediyorlardı. Allah daha iyi bilir. Halk tabakasının iddia ettiği gibi ölü bedenlerin yeniden dirilmesi, doğru değildir. Fakat öyle bir zaman gelebilir ki, insanlardan kimse kalmazsa, yeniden topraktan babasız anasız insan doğar ve daha sonra evlenmeyle çoğalır.

Cennet ve cehennem ile ayrıntılarının anlamlarının, cahillerinin akıllarından geçen anlamlarla ilgisi yoktur. Melekler ise melekût âlemindendir. Görülmeleri ancak varlık içinde olabilir; zîrâ melekût varlığın batınındadır. Öyle ki, iyiliğe yol açanlara melekler, kötülüğe yol açanlara ise, şeytanlar ve iblisler denir. Belki de kişiliğe bürünüp, insanların istidadına göre görüntü şekliyle ortaya çıkabilir ve insan onu diğer sair varlıklardan sanabilir. Hâlbuki gerçek öyle değildir; o kişinin gördüğü görüntü iç görüntüdür ve onun içindir ki, gören gözünü kapatsa bile, görüntüyü görebilir. Hak'tan yüz çeviren, hisleri cüz'i olan kişi şeytandır. Gönlü yasaklardan arınmış uyuyan bir kişinin rüyaları sonuna kadar gerçekleşebilir.

Bilginler ruhun soyut varlıklarla bağlantılı olduğunu ve onda olayların yansıdığını söylerler. Bu durum öyle olabilir. Belki de gördüğü onun dışında değildir; fakat uyanık iken düşündükleri rüya olabilir. Halk tabakasının iddia ettiği gibi rüyada görülenler ayrı şeyler değildir. Kişi uyanıkken tasavvur ettiğini uykudayken de görebilir. Di-

leğim onların söyledikleri değil, benim söylediklerimin doğru olmasıdır. Uyuyan kişi uyanıkken gördüğü, işittiği ve tasavvur ettiğinin dışında bir nesneyi görmez. Kendisine uygun düşeni görür. Şayet gördükleri karşılaştırma ve soyutlarla bağlantı sonucunda tahakkuk etseydi, kişi o halde, daha önce hiç görmediği, duymadığı ve gerek kendisi, gerekse de kendi soyundan olanların gönlünden, hatırından geçirmediği çok güzel şeyler görebilirdi Fakat gerçek böyle değildir. Zira gördükleri, düşüncesi sonucunda oluşturduğu nesnelerdi. Gönül tasavvur yapmaktan hiç bir zaman boş kalmaz. Düşünceler dâima uyanıkken ve uyurken insanın aklından geçer. Düşüncelerin arınma ve hallerine göre rüyaya da doğru aktarılması ve hatırlanması mümkündür. Sözün kısası rüya, uyuyan kişinin düşündüklerinden ibaret olup, görüntülere dönüşür.

Söylendiğine göre "Ulu Tanrı, ilk önce bir cevher yarattı ve daha sonra kâinatı o cevherden var etti". Buradaki cevherden maksat, ilk varlığın Hak suretiyle ortaya çıkmasıdır. Yüce Tanrı söylediklerinden daha yücedir ve herşeyi daha iyi bilir.

Şunu bil ki, zikirler ve dualar gönlü matluba Allah'a yönlendirmek içindir ve bir bağlantıdan başka bir şey değildir. Etki yapan yöneliştir. Yönelişten birçok nesne ortaya çıktığı gibi, gaflet ehline saklı kalan hususlar da aydınlanır. Amelsiz iklim, tıpkı imansız bir amel ve bedensiz ruh gibidir.

Mütekellimler kelamcılar, Allah her şeye muktedirdir ve istediğini yapabilir derler. Bu da, Allah'ın kâfire küfrü ve zâlime zulmü istediği anlamına gelir ve bir anlamda da,

küfür ile zulmün onun iradesi ve seçimi ile ortaya çıktığı demektir.

Ebu Ali İbni Sînâ ve benzerleri Allah'ın varlığının kendini gerektirdiğini zatı vacibdir söylerler. Yani onun varlığı kâinatın varlığından değişiktir; fakat kâinata etki yapmıştır demektedirler. Hâlbuki ikisi birbirinden ayrı ve farklıdır; tıpta ateşle su gibi arasında ters etki vardır. Bu inançların ikisi de yanlıştır ve sırf cehalet ile bilgisizlikten ileri gelmiştir. Allah zalimlerin söylediklerinden münezzehtir. Allah'ın isteği ve seçimi kâinatın isti'dâdına göredir. Ulu Tanrı'nın buyurduğu "Allah istediğini yapar ve dilediğini hükmeder" sözleri, bir şey için ne dilerse, onu yapar anlamına gelmez. Yani tasavvur ve tahayyül edilen, birbirine zıt olan İslâm, küfür, zulüm, adalet, taş, ağaç ve diğerlerinde istediğini gerçekleştirir anlamını taşımaz. Buradan çıkarılan anlam şudur: Allah'ın isteği ve dileği, o nesnenin isti'dadı doğrultusundadır. İsti'dâdında bulunmayanı istemez ve dilek isti'dada bağlıdır. Kâinatın tümü isti'dâdına göre ortaya çıkmıştır. İrade bu şekilde olup, bunun karşıtı ile ilişkisi yoktur. Allah istediğinden başka bir şey yapmaz ve istediği de isti'dâdın dışına çıkmaz. İstediğini yaparken, nasıl olur da özde ortaya çıkanı yapmasın? İnsan bazen üzüntüye kapılabilir ve bu üzüntünün sebebini de bilmeyebilir. Hâlbuki bunun bir sebebi olmalıdır, onu bilse üzülmezdi. Fakat onu içinde duyar ve üzülür. Allah daha iyi bilir.

"Allah'tan başka ilâh yoktur" sözü, kâinatta ondan başka tapılacak yoktur anlamındadır.

"Melek, köpeği bulunan eve girmez" hadisi, sahibinin gönlünde köpek niteliği bulunan kişinin meleklik aşamalarından hiç birinde şansı bulunmadığı anlamındadır. Allah bilir.

Câhiliye döneminde insanlar görülen putlara tapıyorlardı. Bu çağda ise kuruntuya dayalı putlara tapıyorlar. Umulur ki Allah gerçeği ortaya çıkarır ve ona taparlar; tıpkı mutlak varlığa ibadet etmenin gerekli olduğu gibi. Allah adı, bütün işlerin kendinden çıktığı ve bütün olgunluklarla nitelendiği için yüce varlığa verilmiştir. İşler, sıfatlar, durumlar ve olgunluklar görüntüler olmadan ortaya çıkmaz. Bütün görüntüler bütün olgunlukları gerçekleştirir. Görüntülerin değişikliğine göre, nesneleri değişik gösteren görüntüler meydana gelir. Bunlardaki çokluk görüntüdedir; bir olan ise Allah'tır ve bütün görüntülerde tecelli eder. Görüntülerin her biri, şekil bakımından diğeriyle çelişkilidir; ama gerçekte ise aynıdır. Görüntülerin her birinde şekil itibarı ile kendine özgü vaziyetler ortaya çıkar. Gerçekte ise bütün durumlar birdir.

Bir kişi, "Ben Allah'ım" derse, mutlaka doğrudur; çünkü varlık koşulsuz olarak Hakk diye adlandırılır ve bu ister bütün nesneler, isterse bir kısım nesneler ondan ortaya çıksın veya çıkmasın, ister vasıflandırılabilsin veya vasıflandırılmasın durum aynıdır Görünüş bakımından her nesneye Allah'tan ayrıdır denebilir, çünkü şekil bakımından bütün ondan çıkmıştır". Gerçekten de bütün birdir. Yaratıcı dendiğinin doğruluğu gibi, Rezzak demek de doğrudur. Başkaları da tıpkı bunun gibi, Allah ve kul da öyledir. Çoklukta aykırılık yoktur. Esasında değişiklik

sadece anlam ve değerlere göredir. Değerlerle tahakkuk yapılmaz. Çokluk sadece hayallerden ibarettir.

Hadisi şerifte işaret edildiği gibi "Allah vardı ve onunla başka hiç bir nesne yoktu" ve Bestami'nin söylediğine göre "O şimdi de, tıpkı daha önce olduğu gibidir." Âyeti kerimede de "Her şey yok olacak ancak o bakidir" sözleri bunu gösterir. Allah'ın buyurduğu gibi "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadır." Yani yaşamda insanları Hak'tan alıkoyan uğraşılar vardır ve bu da oyalanma anlamındadır. Hak'tan başka hiç bir nesneyle uğraşmayan ve Hak'tan ayrı nesnelerden başka bir meşgalesi bulunmayan, iki yönü olan insanın saygı ve kiniyle yasak ve mübahını iyi değerlendirmesi gerekir. Hakk'a götüren ve başkasına yönlendiren iki yöndeki uygun olanını ifâ etmek ve olmayanını ikbah (kötü görme) ve yasak etmesi lazımdır.

Sema'da böyledir. Samimi fakirler vakitleri elverdikçe "sema" yapabilirler. Zira onlar güzel bir ses duyunca, gönüllerini Allah'a yönlendirir ve dünyayı tamamıyla bir tarafı bırakarak Allah sevgisiyle doldururlar. Allah'a ulaşmayı gerçekleştiren işi bir Müslümanın yasaklaması helâl midir?

Duyduğuma göre tarikat erbabı birkaç sınıfa ayrılan odunlar gibidirler. Bir sınıfı kuru olup, ateşle yapılan en ufak temasla tutuşur ve kül oluncaya kadar sönmez; yanınca da ateş olur. Bu durumun şu sözlerle bağlantısı mümkündür; "Fakirlik tahakkuk edince, baki olan Allah'tır." Diğer bir sınıfı ise o kadar nemlidir ki, nemi gidip kuruyuncaya kadar uğraşırsan tutuşmaz. Orta sınıfa gelince, her iki sınıftan oluşup hiç uğraşmadan tutuşur ve ta-

mamlanıncaya kadar sönmez sınıfın yanısıra, zorlu bir uğraşıdan sonra tutuşup ihmal edildikçe ve nemi tükeninceye kadar sönen sınıfları içine alır. Bu yolda istekli olanların örneği de böyledir; "Adetleri çiğneyen olağanüstü sonuçlar elde eder."

Allah bütünden münezzehtir, bütün ondadır ve o da bütündedir. Bütün hallerde gereğinden ayrı kalınmayan bir gerektir. Görünüşe göre bu bir hayal olup gerçekleşmesi imkânsızdır. Fakat oluş ve ortaya çıkış ard arda görünüşte ortaya çıkar. Her ne kadar o bunun içinde bulunsa da, o bundan münezzehtir. Gerçeğe göre oluşun var olması Hak'tır. Varlığın da görünüş itibariyle olması mümkündür ve sonradan tahakkuk etmiştir. Yüce Allah "Acı ve tatlı sulu iki denizi birbirine kavuşmamak üzre salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar." diye buyurmuştur. Mümkün Hakk olmayacağı gibi, Hakk'ın da mümkün olması imkânsızdır. Fakat görünüş itibariyle her ikisi birdir ve gerçekte Allah' tır. Gerçeğin dışında bir varlık söz konusu olamaz. Başka nesne ancak itibari sayılır. Diğer bir deyişle bütünle yürüyüp damgasıyla damgalanmıştır. Fakat o bütünden münezzehtir. Şeref zulmet ve keder görünüşlerle ortaya çıkar ve onlara göre orantılı aykırılık gösterir. Allah'a göre bütün nesneler aynıdır. Hakikatta ondan başka varlık yoktur. Bin suretle ortaya çıksa da, yine o birdir. Ulu Tanrı bütünde, bütün de onda ortaya çıkar. Gerçeğine bakılırsa görünüş ve görülen aynıdır ve aradaki farklar itibarîdir. Allah yerine göre bütün varlıklarda ortaya çıkar ve bu çıkış varlıkların isteğine göre değildir. Allah'ın isteği ve iradesi, zatının gereğidir. Bu husus cahillerin ve medrese âlimlerinin iddia ettiği gibi değildi.

Allah Teâlâ'nın "Onu yapıp, ruhumdan üfledim" buyurması, O aşamaya getirilmesi anlamındadır. Bu aşamada beden istenilen şekle göre düzeltilir ve bu durum sebepler doğrultusundaki maddenin istidâdıyla hâsıl olur. Kabiliyeti yerine getirilirse, üfürmekle dile getirilen ruh ikisinin ilgisiyle ortaya çıkar. Üfürmek sözü, bedenin yaşantısıyla izah edilirse, bu doğru olmaz. Sadece terkip olarak söylenebilir. Söz, gülüş ve insanlarla hayvanlar arasındaki farklar da böyledir. Fakat bu farklar özde değil, bileşimdedir ve her aşamada özel bir görünüşle ortaya çıkar. Hayvan aşamasında ruh olarak görülen bu öz, insan aşamasında konuşan nefis olarak görülür ve dışarıdan hiç bir şey değildir.

Hayvanda hayvan olan öz, insanda insan olmuştur. Farklar ise, istidada göredir. Bedenden ayrılan öz, bu şekilde, surette ortaya çıkmıştır. Bu öz suretin bozulması ile bozulmaz. Öz bakidir; değişmez ve ortaya çıkması için bir şekle ihtiyacı vardır. Bizim görevimiz yol göstermektir; dostların görevi ise, çalışıp çabalamaktır. Sonsuz olan gönül evreni, zamanla değişir. Acele etmeye gerek yoktur. Her yemişin bir mevsimi vardır. Fakat boş oturmamak, çalışmak gerekir. Şunu bil ki, göklerdeki güçlerle, öğeler ve benzerlerinin güçleri meleklerdir. Peygamberlerin bu hususta sözleri de, benim sözlerim anlamına gelmektedir ve câhillerin iddia ettiği gibi değildir. Allah Teâlâ'nın zatının aslıyla bilinmez demenin anlamı, bu âlemdeki bütün şekillerde vardır; bunu bil!

Allah, bu şekillerle ortaya çıkar ve sonsuza kadar devam eder. Allah'ın zatının aslına varan bir kimse ortaya çıkar ise hakikata varmış olur.

Anlamalısın ki, mutlak varlık, zatının varlığı için gereklidir. Zira birbiriyle ters düşen varlıkla yokluğun gereği yoktur denilirse, doğru değildir. Biri diğeriyle nitelendirilemez. Varlığın yok olması mümkün değildir ve yokluğun da var olması mümkün olamaz, ikisi de birbirinden vazgeçemez. Özel bir imkânla var olması imkânsız olan mutlak varlığın başka bir varlıktan oluşunu kazanması gerekir. Böylece de kendi varlığında yokluk olur ve varlığından kati nazar edilir. Zatına dayanarak yoklukla vasıflandırılabilir ve yukarı da geçtiği gibi bu imkânsızdır. Keza aynı şekilde başka sayılan varlığın da mevcudiyeti imkânsızdır. Zira tahakkuk olmadan önce varlığın tahakkuk etmesi gerekir. Buradaki amaç, mutlak varlıktadır ve bu da imkânsızdır. Mutlak yokluk diye bir şey yoktur. Mutlak, varlığın var olması gereği tespit edildi. Bütün varlıklar onda var olur. O da yüce Allah'tır. Yinebütün varlıklar onun görünüşüdür ve görünen odur. Ayrıca görünüş de ondadır.

Şunu bil ki! Mutlak varlık olan yüce Allah'ın her aşamada iki özelliği vardır. Biri etki ve fiildir; diğeri ise etkilenmektir. İlkinde varlık Allah'tır. İkincisinde de âlemdir, yaratılmıştır ve meydana gelen olaydır; bunu anla! Mutlak varlık olan Allah Teâlâ her ikisinin arasındaki mutlak oluş ve birleşimle bağımlılıktan dolayı mutlak varlıktır. Allah Teâlâ ne bütündür, ne de parçadır. Zira bütün ve parçanın başka bir anlamı vardır. Gerçek, var olma ve yok olmadan önce gelmektedir. Gerçeğe başka varlıklardan soyutlanmış olarak bakıldığında parça görülüyorsa da, her iki yönü içine almaktadır. Adı geçen mutlak varlık bütünden bir niteliktir, ondan daha üstün bir aşama yoktur, o her şeyin üstündedir ve bütün ondadır; o

da bütündür ve bütün odur. Bu aşamada varlığın ne başlangıcı, ne sonu, ne görünüşü ve ne de görünmeyişi aşamaları yoktur. Diğer aşamaları da buna göre değerlendir! Zîrâ, O bütünden arınmış mutlak bir varlık sayılıp, bütün onda tahakkuk etmiştir. Diğer bir deyişle, ezel ve ebed diye bir olay yok, her ikisi birdir. Yüce Allah'a dair iki değerlendirme vardır: Biri belirtilmemiş olan değerlendirmedir ve buna göre ona birdir ve uludur denir. Diğeri ise, belirtilmiş olanıdır; buna göre de, ona bir ve güzel denilir. Bu iki değer "iki el" ile izah edilir. Aynı zamanda iki elle, Allah'ın karşılıklı her iki niteliği görünmeyen görünen, alan veren ve bunun benzeri olan bütün karşıt nitelikler de açıklanır.

Allah Teâlâ 'nın Adem'i iki eliyle yarattığını Hz. Peygamber hadisi şerifte belirterek buna işaret etti. Allah ve kâinatın görüntüsü de böyledir. Peygamber sallallahü aleyhi vesellem "Allah Teâlâ'nın Adem'i kendi suretinde yarattığını" söylemiştir. Kur'ân'da da böyledir. Bunun anlamı şudur ki: Allah Adem'i kendi olgun suretinde yarattı. Buradaki suret manevidir; hissi değildir. Zira Hak teâlanın Rabb ve İlah aşamasında görünür bir sureti olamaz. Allah bundan münezzehtir. Onun görülen sureti kâinatın gerçeklerinde ortaya çıkmaktadır. Manevi görülmeyen sureti ise, Allah Teâlâ suretinde tecelli etmektedir. Bu ikisi insanları yaratan iki el anlamındadır. Âyeti kerimede de "Elimle yarattığıma secde etmeni engelleyen nedir? " sözleri bunu belirtir. Bundan dolayı da "Duyuşu ve görüşü idin, demiş, fakat kulağı ve gözü idim denmemiştir."

Ulu Tanrı "Biz emâneti sunduk" âyeti kerimesiyle, bütün varlıkları birleştiren ilâhî görünüşü, bu görünüşte yaratılan ve yeryüzünde halifelik mertebesine ulaşan insanı işaret etmektedir. Uykuda görülen rüyalarla olaylar ve açıkça görülen diğer şekiller, esasında bilgi ve birlik aşamasının belirtileridir. Bunlar Allah yolunda kendini adayan kişiye birer uyarı olup, yüce amacına ulaşması için savaşması gerektiğini gösterir. Bu da işin tadına varma ve birliğin gerçekleşmesidir. Bunlar rüyada gördükleriyle farklıdır ve bunların benzerleri birliğin belirtileridir ve aralarında büyük aykırılık vardır. Bunları ancak ermiş kişi bilir. Mesela kendini Allah yoluna adayan kişi kendinden geçmiş ve uyumuş değilken, bedeninin yayılıp, bütün dünyayı kapsayacak kadar genişlediğini görür. Yine bu kişi yeryüzündeki dağları, ağaçları, ırmakları, bahçeleri ve bütün varlıkları da kendinde görür. Ayrıca bütün varlıkları kendinde gördüğünü sanır ve gördüğü her nesneye bu benim der. Kendi nefsinden başka hiç bir nesne görmez. Gördüğünü kendi nefsiyle karşılaştırır. Yine özünde zerre ile güneşi eşit görür ve aralarındaki farkı anlayamaz. Zamanı da bir bütün olarak görür; başlangıç ile sonu ve ebedle ezeli de göremez. Bu Âdem zamanıdır ve bu da Hazreti Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin zamanıdır demekten de tuhaflık hissediyor. Zira başlangıçta sonun bir olduğunu ve sanki zamanın değişmediğini gördüğünü zannetmiştir. Daha sonra bu görünüş ve çokluktan da uzaklaşıp, yeni bir ruh haletine bürünür. Bazen dünyanın varlığına, bazen de yokluğuna inanır ve bu yokluğun içinden bütün nesneleri görür ve şaşa kalır. Daha sonra bütün nesnelerin yok olduğunu görür ve bunu anlatmaya gücü yetmez. Bundan sonra çokluk alemini

içice görür ve burada bir saat durur ve ardından kendine gelir. Bu söylediklerim bazı arkadaşlarımın başından geçen olaylardır.

Nesneler için söylenenler, birliğin belirtisidir. Gönlün bazen varlığa bazen yokluğa yönelmesine dair sözler de, esasında birlik aşamasının göstergesidir. Çokluk için söylenenler ise, açıkça ortaya çıkan olayların işaretidir. Her gördüğü nesne için bu benim demesiyle ilgili sözler ise birliğin belirtisidir. Bütün bunlar Hak'tan gelen uyarılardır. Amaçlanan birlik, hali hazırdaki tatlı görünen birlik değildir. Gerçek amaçlanan birlik bunun çok üstündedir. Allah yoluna kendini adayan kişi, bu birlikle bütün nesnelerin kendine bağlı olduğunu ve bu nesnelerin kendi kişiliğinde bulunduğunu hisseder. Bu aşamayı izah etmek mümkün değildir, ve bunu tatmayan tadını bilmez. Bundan dolayıdır ki, birlik üç kısımdan meydana gelmiştir: İlmi Birlik ağızdan ağıza dolaşarak ve kitaplardan okuyarak elde edilir. Uyarıcı Birlik Allah Teâlâ tarafından verilen birliktir. Uyurken rüyalarla, gerçek olaylarla veya ilham yolu ile sunulan birliktir. Bu birlik birincisinden üstündür. Eğlenme ve Coşkulu Birlik ise hepsinden üstün olup, amaçlanandır.

Tasavvuf gerçekleşince münafıklık başlar. Gerçek sofi, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir insan gönlünün hatırlamadığı olayları görür. İnsanlara akıllarının alabildiği ve onlara uygun olanları anlatıp, söylediği halde öldürülmesine neden olabilecekleri ise, gönlünde saklı tutar. Bu durumda nasıl münafık sayılmaz?

Seriyyis Sakatî'nin sözlerinde de buna işaret edilmektedir: Allah rahmet etsin Seriyy, bu hususta şöyle der: Tasavvuf üç anlamın adıdır. Mutasavvıf bilgi ve hünerinin aydınlığı hiç sönmeyen, kitapta açıkça izah edilen ilme dair çelişkili üstü kapalı bilgi vermeyen ve Allah'ın bilinmesini istemediği hususları kerâmetleriyle ifşa etmeyen kimsedir. Burada söylenebilir ki, gerçeğe varan kişi bildiklerini izah etmelidir. Bunda münafıklık yoktur. Şaşılacak husus ise şudur, inançta iki karşıt olan düşünceyi bir araya getirdi. Hâlbuki bunda da şaşılacak bir husus olmaması gerekir. Zira her biri yerine göre gerçektir. Allah'ı bilen kişilerin, ilme'l yakin, ayne'lyakin ve hakka'lyakin anlamlarına dair değişik görüşleri vardır; bunu bil!

Bunları buraya aktarmama bir faydası olacağını sanmıyorum. Bu fakirin aklına gelen ve yalnız birlikte değil, aynı zamanda yiğitlik ve cömertlikle de ilgisi bulunan bazı söylenenleri zikredelim. Buna örnek olarak sadece kulaktan kulağa duyulan ve görülmeyene ilme'l yakin denir. Görerek öğrendiği ise, ayne'l yakindir. Kendi yaptığı bir iş ise de, hakka'l yakin dir. Böylece ilme'l yakin şüphe götürmeyen bilgidir. Fakat görülmemiştir. Ayne'l yakin ise, görerek bilmektir. Hakka'l yakin ise de, kendisidir. Birlikte gerçekleşmesi için şunlar söylenir:

Kişi Hakk Teâlâ'nın varlığını başka bir etken olmadan ve şüphe kanıtı aramadan bilirse, ilme'l yakindir. Bunu tanık, kanıt ve gözle görüp anlamaya çalışırsa, bu duruma da ayne'l yakin denir. Bu sözler esasında rüya ve gözle görmeyi değil, hünerin olgunluğunu ifade eder. Zira Allah benzerden ve benzetilmeden münezzehtir. Kişi Allah'tan başka bir varlığın bulunmadığını ve bütün varlı-

ğın Allah olduğunu bilirse, buna hakka'l yakin denir. Zira bu Hakk'la gerçekleşmiştir. Bu durumda varlık kalmaz; bütün varide Allah Teâlâ'nındır. Allah'ı anma, anan ve andan birdir ve bu da Allah'tan başka bir varlığın bulunmadığı anlamındadır. Allah varlığın gerçeği dolayısıyla anma, anılma ve anılan üçüde birdir. Bu da ilme'l yakindir. Hakke'l yakin ise, kendini Allah yoluna adayan kişinin bunda tahakkuk etmesi anlamına gelir. Ben bu aşamada dilde dolaşan ve görülen anışın gerçek anışın sureti olduğunu gördüm. Gerçek anışın da gönülde oluştuğunu gördüm ve bundan dolayı gönüle anış adı verilmiştir. Gönüle aynı zamanda Hakk adı da verilir. Bütün, bir olmuştur. Bu tıpkı suyun rüzgâr estiği zaman dalgaya dönüştüğü hale benzer. Hâlbuki gerçekte dalga sudan başka bir şey değildir. Gönül ve anışta da durum aynıdır; anış, bütün gönlü kaplar ve böylece gönül bütünüyle anışa dönüşür. Dildeki anış gönüldeki anısın suretidir ve aynı şekildedir. Fakat gönül şekilden münezzehtir. Ama aşama, kesinlikle bunu böylece yüklenmemi gerektiriyor. Bundan da şu anlaşılıyor ki: Gönülde iki düşünce birden birleşemez. Çünkü gönüle gelen düşünce, o aşamada başka bir düşünceye yer bırakmayacak kadar onu kaplar. Bu da tıpkı deniz suyu gibidir; esen rüzgârın etkisiyle dalgalanır ve bu dalga şeklini rüzgâr esip dalga devam ettikçe başka bir biçimde düşünmek imkânsızdır.

Bunu iyi anla!

Öyle sanıyorum ki, bu ince konuyu benden önce kimse ele almamıştır. Allah daha iyi bilir.

Bazen kendimi gayet latif olarak görürüm; bu görünümün sebebi ise, bedenimin şeklidir. İşte bu letafet de, bedenî şekille ilgilidir. Ortada görülen nesne bu latif görüntüdür. Latif olan buharın da, letafeti yoğunlaşmadan görünmez; yoğunlaşınca, bulut olup görünür. Bulutun bu biçimi buhardan farklı bir nesne değildir; buharın ta kendisidir; yoğunlaşmış ve ona başka hiçbir varlık eklenmemiştir. Şahıslarda görülen letafet de aynıdır; yoğunlaşınca görünen bir biçim kazanır. Bu sadece bir örnek olup, gözlemlere dair söylediklerimize işarettir. İnsanla buhar arasında hiç bir yönden benzerlik yoktur. Bazı zamanlar okumaya dalmış meşgul olduğumda, gönlüme sanki pırıl pırıl parlayan bir takım kişilerin görüntüsü düşer. Düşüncelere dalar ve bu kişilerin görüntüsü beni meşgul eder. Her ne kadar bu düşünceyi gönlümden atmaya çalışırsam da, atamam. Bir de bakıyorum ki, ertesi gün o kişi beni ziyaret etmeye geliyor ve böylece onu bilfiil görüyorum. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurmuştur ki: "Peygamberlikten sadece müjdeli sözler geriye kaldı." Yine Hazreti Peygamber buyurmuştur ki: "İyi rüyalar peygamberliğin kırk altı bölümünden biridir." Böylece Peygamber, rüyaları peygamberliğin ayrıntı kısımlarından biri saymıştır. Bundan dolayı Allah'a ulaşmak isteyen kişi rüyalardan vazgeçmemeli ve yorumlarını da takip etmelidir. Zira onları bilmede büyük faydalar vardır. Onlarla birçok bilinmeyen olay aydınlatılabilir. Kendini Allah yoluna adayan kişinin sağlığı ve kötü halleriyle iyi rüya sahibinin de hal ve durumları rüyalarla anlaşılabilir. İyi rüyalar gören kişinin aydınlanması için gösterilen Allah'ın ışıklarından bir ışık parçasıdır. Bir gece bu ışıklı rüya beni de bağladı, kendimden

geçtim; şaştım; ızdırap ve büyük haz duydum ve o esnada aşağıdaki beyti dile getirdim:

Ey nefs göz daima Allah'ın adını an ve kederden ölüver. Yüce Allah'tan başka hiç kimseye ihtiyaç elini açma .

O esnada etrafımda bir grup fakih öğrenci de vardı; durumumdan etkilenip, benim için korktular. Bu öğrenciler arasında Mısır'daki Barkukiye Medresesi müderrislerinden olan Mevlana Seyfeddin vardı. İlk başta Şeyhuniye müderrisi Mevlana Zâde'yi gördüm. Fakat ikinci defa baktığımda yerine yukarıda adı geçen Seyfeddin'i gördüm.

Şunu bil ki, görünüşün değişmesi, yani bir kişinin görünüşünün başka kişinin görünüşüne geçmesi tek bir nesne gibidir. Bazen bir kişiyi başka bir kişi gibi görür. Bu da dileğini anlam olduğuna dair bir belirtidir ve o gruba uygun olup, özel kişiyle ilgili değildir.

Görüntü de o kişiyle ilgili değil, başka biçimde uyarılmak için gösterilen ve birliğe delalet eden ayrı bir durumdur. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: "Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklere gösterdi." Buradaki isimler Allah'ın isimleridir. Allah'ın isimlerinin olgun görüntüsü, meleklerin değil, olgun insanın belirtisidir. Bundan dolayıdır ki, bütün bu isimleri olgun insana öğretti ve onu bu adlarla şekillendirdi. Bu bir şereftir; taş gibi eşyayı belirten harfleri bilmek bir hüner değildir. Çünkü bunları bilmek kolay bir iştir ve gerek insanoğlu

gerekse melekler arasında herhangi bir övünç kaynağı sayılmaz.

Gökler, yeryüzü, öğeler ve benzerlerine vekil kılınan melekler, bunların içindeki Allah'ın iradesiyle ortaya çıkan güçlerdir. Onlar göz açıp kapayıncaya kadar süren kısacık süre içerisinde bile Allah'a itaat etmekten geri kalmazlar. Meleklerin başlangıçtan sonsuza kadar Allah'ın adını andıklarını Yüce Allah âyeti kerimede şöyle belirtmiştir: "Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız." Şeytanlar ise, insanın kanı içinde akan ve nefsin hayvani şehvetlerini gösteren içindeki güçlerdir. Bu güçler insanı Allah ve şeriata karşı gelmeye sürükler. Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamber hazretleri buna şu sözleri ile değinir: "Şeytan kanla birlikte dolaşıyor".

Ey câhiller!

Sizler Allah'ın, Peygamberlerin ve velilerin söylediklerim anlamıyorsunuz. Akıllarınızın eksikliği, gönüllerinizin bulanıklığı, âhiretle ilgili gafletiniz ve aşırı derecede dünyaya bağlılığınız, sizi gerçeklerden uzaklaştırmıştır ve gerçeği öğrenmenizi engellemiştir. Fakat doğruluğunuz da yanlış yola sapmanız içinde yer almaktadır. Bundan dolayı şeriat düzenleyicisi de bunu size acıdığı için böyle tesbit etti. Çünkü sizin doğruluğunuz cehaletinizde yer almaktadır. Aynı zamanda kader meselesi hakkındaki en bilgiliniz, en cahilinizdir. Gözleriniz bunu görmemiştir, bunun sebebi Peygamber ve bütün velilerin bilmemesinden değil; onlar bunu güneşi bildikleri gibi bilirler. Fakat akıllarınızın eksikliğinden dolayı, size ve aşağılık kimselere izah

etmiyorlar. Sana gelince, eğer sen de içini temiz tutarsan belki söylediklerini anlayabilirsin.

Hidâyeti dileyen kişi büyük iyilik ve olgunluklarını küçük; ufacık suçlar, kusur ve zararlarını büyük görmelidir; yoksa ondan da ümit yoktur.

Bilmelisin ki, kulun Kur'ân'daki dünya, yaşantı ve âhiret işleriyle ilgili konuları bilmesi gerekir ve böylece zamanını orantılı olarak dünya işleriyle âhiret işleri arasında ayarlamasını bilmelidir. Kur'ân otuz Cüzdür. Dünya işleriyle ilgili cüz, birden biraz daha fazladır. Hâlbuki âhiret işlerine dair cüzler, geriye kalan yirmi dokuz cüzdür. Kur'ân'ın bu şekilde düzenlenmesi, esasında insanlara bir uyarıdır. Bu uyarı insanlara ve âlimlere dünya ve âhiret işlerine ne oranda süre ayırmalarını göstermektedir. Allah daha iyi bilir. Allah'tan gelen emirlerden biri de budur.

Şunu bil ki, isimler, nitelikler ve işlerin hepsi kabiliyetlere bağlıdır. Bunlar olmayınca, onlardan da bir şey ortada kalmaz. Bu sırra dair haberi de kaderin sırrı bana bildirmektedir. Allah daha iyi bilir. Allah'a hamdolsun bu konulardaki bilgileri Yüce Allah bana bildirdi. Bu bilgiler kitap okuyarak ve öğrenim görerek elde edilemez.

Cennet, esasında melekût âleminden ibarettir. Âdem aleyhisselam buradan çıkıp, yoğunlaşarak yeryüzüne aldığı şekille inmiştir. Âhiret işleriyle ilgilenen bilginler, âhiret yolu için gerekli olan bilgileri kitap ve sünnetten öğrendiler. Fıkıhla uğraşan bilginler de, dünya işlerine dair bilgileri ve alım satımlara dair meseleleri yine, o

kitaplar ve sünnetten elde ettiler. Kişi, âhiret yoluna dair bilgileri elde etmek isterse, âhiret konularını ele alan kitapları incelemelidir. Fıkıh konularına dair bilgileri elde etmek istiyorsa, o halde, fıkıh kitaplarını okumalı ve incelemelidir. Biri kalkıp, ben de kitap ve sünnetten yararlanarak bu bilgileri, âhiret ve fıkıh işleriyle ilgilenen bilginlerin eserlerini gözden geçirmeden elde edebilirim; onlar insandı, ben de insanım derse, doğru olmaz ve bu düşünce ömrü boşa harcamaktan başka bir işe yaramaz. Âhiret yolu da böyledir. İnsan ancak duygularla ilgisini kesip, Hakk'ı gözle göremeyeceğini idrak ettikten sonra ve Allah'ın sevgisiyle coşunca, Allah ona görünüş olarak görünebilir. Fakat bu çok az tahakkuk eden bir olaydır. Buradaki esas nokta gönlün saf bir şekilde Allah'a yönelmesidir. Bu gerçekleşirse, Allah görünüş olarak değil, anlayış şekliyle ve duyularla tecelli eder ve şüphe ortadan kalkar.

Ağacın, (Musa aleyhisselâma) "Ben Allah'ım" demesi, insanın bunu söylemesinin doğru olduğuna dair bir uyarıdır. Birinci şekilde belirttiğimiz gibiyse, doğrudur. Dünya Allah'ın görünüşü olduğundan dolayı, "Ben Allah'ım" diyen herkesin sözü de doğrudur. Çünkü bununla bütün Allah kastediliyor; bölümle hiç bir alakası yoktur ve konuşan insan değil, Allah'tır.

Keza aynı şekilde insan konuşmaya başlayıp, "ben Zeyd'im" derse, bu sözleri doğrudur. Çünkü bu sözler Zeyd'in özüyle alakalıdır ve konuşan dil ile kıpırdayan ve etten oluşan bedenle yalandan uzaktan hiç bir ilgisi yoktur. Sözü söyleyen dil değil, Zeyd'in zatıdır. Bundan dolayı ağaç veya insan "ben Allah'ım" derse doğrudur.

Bu itibarla her zerre de, "Ben Allah'ım" derse doğrudur. Ancak başka bir kişi "O veya sen Allah'sın" derse, doğru değildir. Aynı şekilde dil ben Zeyd'im diyebilir. Fakat bir başkası dile, o, veya sen Zeyd'sin diyemez." Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin; "Allah vardı ve onunla başka hiç bir nesne yoktu" sözleri, Allah'ın birlik aşamasından daha üstün bir aşamaya denildiğine dair bir göstergedir. Bütün nesneler de, bu aşamada ortaya çıkmaktadır.

Şunu bil ki! Varoluş ile yok oluş ezelî ve ebedîdir ve dünya ile âhiret ise izafîdir. Görünen dünya fâni ve görünmeyen âhirete bakidenmiştir. İkisi de ezelî ve ebedîdir. Ancak diğer ebedî olan âhirete verdir. Kişilerin elde ettikleri olgunlukların tatları, huriler, köşkler ve cennetlere benzetilmiştir. Bunlara verilen adlar takma adlardır. Çünkü eksik, câhil ve kıt akılları bulunan kişilere gerçek bu vesile ile anlatılabilir. Onlara açıkça anlatılsa bile, dünya işleri ve lezzetlerinden geri kalmazlar. Bundan dolayıdır ki, bu yollara başvurulmuş ve bununla bu kişilerin şevkinin arttırılması amaçlanmıştır. Böylece bunlar Allah'a ulaşmak için ibâdetlere yönelirler ve büyük bir çalışmaya girişirler ve sonuçta Hakk'ı idrak ederler. Allah yoluna girenlere başlangıçta böyle yapılmamış ve böylece dikkatleri çekilmemiş olsaydı, bilmedikleri yollara saparlardı. Allah gerçeği söyler ve doğru yolu gösterir.

Allah'ın selamı ona olsun. Peygamber, hadisi şerifinde buyurmuştur ki, "İnsanların ellerinde bulunanlardan uzak dur; insanlar seni sever ve Allah'ın katında bulunanlardan uzak dur; Allah seni sever." Mükâfat ve tehditler doğrudur ve bunlar Hakk'tan Hakk'a ve Hakk'la Hakk

içindir. Ölmeden önce öl, ta ki ölümsüz kalasın. Zira dünyadan, dünyanın tatlarından ve şehvetlerinden uzak duran kişi, başlangıcı ve sonu olmayan gerçek varlığa kavuşur. Bu tür hayatta ölüm yoktur; sonsuza kadar devam eder. Fakat insanlar bu yaşantıyı değil, dünya yaşantısını istemektedirler. Diğer bir şık ise, ölmeden önce ölen ilahî ahlakı elde eder ve adı sonsuza kadar kahr. Adı sonsuza kadar kalan kişi ebediyen yaşar. Ayrıca üçüncü bir anlamı da şöyle: Geçici ve mecazı varlıktan vazgeçen, kendi varlığının Allah'ın varlık kaynaklarından bir kaynak olduğunu bilen ve ikilikten kurtulan kişi, sonsuza kadar diridir. Zira varlıktan başka bir şey geride kalmaz ve varlığın da yok olması imkânsızdır.

Hadiste cennetin sekiz, cehennemin ise yedi kapısı bulunduğu belirtilmiştir. Bundan da şu anlaşılır ki, arş cennetin tavanıdır ve burçların göğü de cennetin yeridir. Burçların göğünün içbükeyi cehennemin tavanıdır ve bunların altındaki göklerin her biri de, bir kapıdır. Böylece cennetin sekiz kapısı vardır. Zira atlas adı verilen göğün altında sekiz gök vardır ve bu gökler şunlardır: Burçların göğü, Zühal göğü, Müşteri göğü, Merih göğü, Güneş, Zühre, Utarit ve Ay. Ay göklerin sonuncusudur. Yıldızlara ait göğün içbükeyi cehennemin tavanını oluşturuyorsa, altında yedi gök kalır. Her göğü bir kapı sayarsan, cennetin sekiz ve cehennemin yedi kapısı olur. Bunu yazınca Kur'ân' dan birkaç âyet okuyayım diye mushafi açtım ve şu âyetle karşılaştım: "âyetlerimizi yalan sayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara, göğün kapıları açılmaz ve cennete giremezler". Bu da, göklerin cennetin kapıları olduğuna dair söylediklerimize bir işarettir. Diğer bir deyişle, cennetin kapıları olan gökler onlara açılmayacaktır.

Şafiî mezhebi ve diğer bazı kişilere göre kaza namazlarının düzenli bir şekilde kılınması vacib değildir. Hâlbuki diğer bazı kişilere göre ise bu vacibdir. Durum namazın selamında da böyledir. Hanefî mezhebi ve bazıları, selamın namaz kılan kişi tarafından başını iki yana çevirip vermesi gereği üzerinde durmuşlar. Maliki mezhebi ve diğer bazıları ise, selâmın öne doğru verilmesi düşüncesini savunmuşlardır. Tahiyyât duasında da durum böyledir. Şafiî mezhebinde olduğu gibi, bazıları bu duanın tıpkı normal halk konuşması türünde yapılabileceğini savunurlar. Bu duaya misal olarak da, evlenme duası gösterilebilir. Hanefî mezhebinde de olduğu gibi, diğer bazı kimseler ise, bunun caiz olmadığı düşüncesindedirler. Bu tür söylentiler birçok kez dışa dönük işler için yayılmıştır. Bu ve buna benzerleri hakkında düşünen kişiler, bütün dikkatlerini iç âlemin düzeltilmesi, arıtılması, ahlakın tehzip (süsleme) edilmesi yönüne çevirirler. Dışa dönük çabalar da, bunun bir aracı sayılır. Çabalar harcanacaksa, ne türde yapılacaktır ki, istenilen elde edilsin. Bundan dolayıdır ki, bu ve buna benzer durumlarda bunu gerçekleştirmek imkânsızdır.

Dışa dönük görünüşlerle uğraşan bilginleri Allah Teâlâ işlerini ıslah etmiş ve onları içi bırakıp, kabuklarla uğraşmaya yönlendirmiştir. Bu bilginlerin çoğunun içi yarılıp, bakıldığında, dünya sevgisi ve başkanlık hırsından başka, dinle ilgili hiç bir ize rastlanmaz. Allah onları rezil etsin.

Allah Teâlâ, Taha suresinde "Ey Muhammed! Sana dağlan sorarlar; de ki; Rabbim onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek; orada ne

çukur, ne tümsek göreceksin" diye duyurmuştur. Bu sözlerle kıyamette Allah varlığının ortaya çıkışı ve bir olan Allah'ın her yeri kaplaması anlamı çıkarılabilir. Bu durumda eğikliği bulunmayan ve bir olan Allah karar sahibi olur ve böylece dağların özellikleri ortadan kalkar. Bu zamanda ise, sadece birlik görünecek ve halk da bu birliğe davet edilecektir. Allah eğim ve eğiklikleri açıklayacak ve gönülleri yumuşatacaktır. Allah ve Rahman adları ile adlandırılan özün kararlarının kabulü için nitelikler belirlenecek ve böylece özün kararları ortaya çıkarken, niteliklere dair kararlar ortadan kaybolacaktır, izi kalmayacaktır. Yüce Allah, Enbiya suresinde şöyle buyurmuştur: "İnkar edenler, gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı görmediler mi? ". Bu âyetin tefsirinde şöyle deniyor: Göklerle yeryüzü yapışıktı. Ben de derim ki, bununla insan kasdediliyordur her halde. Gökler de, melekût âlemine dair bir işarettir ve yeryüzü ise mülk aleminin belirtisidir ve insan her ikisinin karışımıdır. Rahimde bir damla ve sıvı iken, onları yarıp ruhu üfürdük ve böylece mülk ve melekût izleri onda belirmeye başladı. Gerçek sevgi odur ki, gönlün Allah Teâlâ'nın sevgisiyle dolsun ve dünya sevgisinden uzak dursun.

İhyâ-ül Ulûm, Kimyâü's Sa'âde ve benzerleri, gerçek Tahkik ilmi ile özenme Taklit ilmi arasında bir mesafe oluşturur. Bu da, dünyayı doğru yola götürme ve gerçeği arayan kişilere görünmüş güzel bir yoldur. Zira bunlar, gerçeği ararken neyin kendilerine uygun, neyin ters düştüğünü anlayacak kabiliyette değiller ve bilmeden tıpkı av köpekleri gibi boşuna çaba harcarlar. Şunu bil ki: Cinler, meleklerden, şeytandan ve iblisten daha yaygındır ve bunların hepsi ruhlar âlemindendirler; cisimler âlemiyle

hiç bir ilgileri yoktur. Bunlar bütün ve bölümden oluşan güçlerdendir. Allah'a yakınlaşmayı gerçekleştiren araç ve sebeplerden meydana gelen güçlere, melekler adı verilir. Allah'tan uzaklaştırıp, dünyaya yaklaştıran güçleri âyetikerimede "Allah'la cinler arasında da bir soy bağı icad ettiler" sözleri, bizim cinler meleklerden daha geneldir sözümüze dair bir kanıttır. Kâfirler, melekler Allah'ın kızlarıdır dediler. Fakat cinler ve şeytanlar Allah'ın kızlarıdır demediler. Yüce Allah bunlardan münezzehtir. Bu söylenenler, meleklerin de, cinler kavramı içinde yer aldığı anlamına gelmektedir.

Allah Teâlâ, Kur'ân'da buyurmuştur ki: "Yağmur suyunu indirir ve onunla her türlü ürünü yemişleri yetiştiririz; ölüleri de bunun gibi diriltip, çıkarırız; belki bundan ibret alırsınız." Bu da iki çıkış arasında fark bulunmadığım gösterir. Kıyamet günü dirilen cesetle çürüyen vücut arasında hiç bir bağlantı bulunmadığına işarettir. Keza aynı şekilde yerde çürüyen ürünlerle yeni yetişen ürünler arasında bir bağlantı yoktur; sadece benzerlik vardır.

Yüce Allah kitabında: "Ey insanlar! Sizin yaratılmanız ve tekrar dirilmeniz tek bir nefsin yaratılması ve tekrar diriltilmesi gibidir," buyurmuştur. Bu âyet, dünyanın üst ile altı ve görünen ile görünmeyeni bir kişiye benzediğine işaret ediyor. Nesnelerin çeşitli olması, tıpkı insanı oluşturan üyeler gibidir. Nasıl ki üyelerin çeşitli olması insanın birliğini bozmuyorsa, nesnelerin çeşitli olması da dünyanın birliğini bozmaz. Zira dünya Hakk'ın görüntüsüdür. Bu işin temeli spor ve uğraşıya bağlıdır; sabit tutkularla ilgisi yoktur. Tutkulardan kurtulmak için harcanan çabalar çağ ve zamanlara göre değişebilir. Bundan dolayı da

şer'î hükümler yasalar da değişebilir. Peygamberlerin hal ve tavırları bunun isbatıdır. Bütün peygamberler hak yolundadırlar; aralarındaki yolların farklı olması onları haksız gösteremez.

"Allah'tan başka tapılacak yoktur" diyen cennete girer. Bu sözü söylemenin birkaç anlamı vardır:

1- Genel olarak bilinen huri, köşkler ve benzerleri anlamındadır.

2- Savaş sırasında esir alınan kâfirlerin malları ve canları alındığı için, bu sözleri dile getiren kâfir bu durumlardan kurtulur ve güvenliğe kavuşur. İşte bu durum cennet sözüyle ifade edilmiştir.

3- Burada kişi, bu sözlerle kendini, malını ve ailesini korumak için kullanmış ve böylece cennete girmiştir.

4- Her iki dünyada ve kâinatta da Allah'tan başka bir varlık bulunmadığını bilen kişi, duyulan varlıklardan kurtulmuş olup, cennete girmiş sayılır.

5- Kendi kendine gerçekleşen ve varlığından kurtulan kişi, karanlık ve cehennemi varlığından kurtulmuş sayılır ve ebedî olan cennete girmiş olur ve orada korunur.

6- Her iyi duruma cennet ve her kötü duruma cehennem adı verilir. Birlik durumu iyi ulu bir durumdur. Allah'a şirk koşma durumu ise, kötü bir durumdur. "Allah'tan başka tapılacak varlık yoktur" diyen kişi, kötü durumdan iyi duruma geçer.

7- "Allah'tan başka tapılacak yoktur" diyen ve açıkça görülen, duyulan putlara tapmaktan vazgeçip, duyularla ilgisi bulunmayan ve görülmeyen Allah'a yönelen kişi, duyularla ifade edilemeyen Allah'a ulaşır. Bu durum cennet ile ifade edilmiştir. İşte bu içle ilgili yedi durum böylece tamamlanmıştır. Kur'ân'ın da içi ve dışı vardır ve iç kısmının da yedi izahı vardır.

Allah'ın selamları onlara olsun Peygamberlere de kelimelerin anlamları bildirilmiştir. Şunu bilesin ki, hem dünya hem de âhiretle ilgili her iyi ve yüce duruma cennet denilir ve aynı şekilde de, ateş, yılanlar, akrepler ve zakkumdaki durumlara kötü ve alçak dur tunlar denilir. Kitaplarda nitelendirilenler ve sözü edilen hurilerle köşkler ve diğerleri söylediklerimizin örnekleridir görüntüleridir. Bunların görüntü olduğunun deliline gelince, şöyle izah edilebilir: Kişi rüyasında kendini bir bağ veya yüksek bir köşkte görürse, bundan yücelik elde edeceği ve amacına ulaşacağı anlamı çıkarılır. Rüyalarda görülen görüntüler, âhiretteki görüntülerin cinslerindendir. Zira uyku, kısa ölüm gibidir ve uykuda görülen rüyalar, âhiret görüntüleri cinsindendir. Böylece âhiret, cennet, huriler ve köşkleri iyi tanı ve dikkatli ol, aldanma!

Bundan böyle okuyup, anlayıp ve inandıktan sonra salon ciddiyetini, harcamış olduğun çabaları ve çalışmalarını bırakma. Zira bilimler, buluşlar, olgunluklar, yükseltici durumlar ve üstün mertebelerin menşe'i bu çalışmalara bağlıdır. Herhangi bir kişi yanılıp "Dünya, âhiret, huriler, köşkler ve cennet böyleyse, gereği yoktur" derse, katli mubahtır. Çünkü o delalete düşmüştür.

Şunu bil ki, kıyamet ekâbirler nezdinde(büyükler yanında) zatın ortaya çıkışın ve nitelikler saltanatının son bulması anlamına gelmektedir. Dilersen, ölen kişi için, kıyameti başlamıştır diyebilirsin. Yeniden dirilme aynısının tekrarıdır. Allah sözlerinde tam olarak belirtildiği gibi, ateş ve cahillikten sakınınız. Her peygambere vahiy yolu ile gelen bilgilerin tümü doğrudur ve her yönüyle amaçlananı içine alır.

Peygamber efendimizin döneminde bazı kişiler, bilmen kıymetin gerçekleşeceğini, Deccal'in ve Dabbetü'larz'ın ortaya çıkacağını bekliyorlardı ve bunların zamanlarında gerçekleşeceğini zannediyorlardı. Bu beklentileri kitaplarda da belirtilmiştir. Daha sonra gelenler bu durumların kendi dönemlerinde gerçekleşeceğini sandılar ve bu hususta kitaplar yazanları da oldu. Bazıları bu olayların üçyüzüncü yıl içinde cereyan edeceğini, bazıları ise, Mehdi'nin ve Hâtemül-vilâye'nin çıkışıyla birlikte yedi yüzyıl ile sekiz yüzyıl arasında gerçekleşeceğini ileri sürdüler. Hâlbuki peygamber efendimizin zamanından bugüne dek sekiz yüz yıl gelip geçtiği halde, onların söyledikleri ve câhil halk tabakasının tahayyül ettiği gibi herhangi bir olay gerçekleşmedi. Bunların söylediklerinden hiç biri yıllar geçse de gerçekleşmeyecek ve iddia ettikleri gibi ölü cesetler dirilmeyecektir. Toz duman ortadan kalkınca, altındakinin eşek mi yoksa at mı olduğunu göreceksin.

Ulu Tanrı, "Oysa Allah onları ardlarından çevirmiştir" buyurmuştur. Benzetmek gibi olmasın, Zeyd nasıl bütün yönleriyle gövdesindeki üyeleri kaplıyorsa, Allah da bütün dünyayı kaplamaktadır. Zeyd'in gövdesinin her üyesi, onun isteğiyle kıpırdar ve iş yapar. Bu üyeler

Zeyd'in açık görünüşüdür, O istediği biçimde her üye ortaya çıkar. Mesela elde tutmak, ayakta yürümek, dilde konuşmak ve kulakta dinlemek gibi işler, bu türlerdendir. Buna dayanarak konuşan duyandır, yürüyendir, tutandır ve bu kişi Zeyd'dir. Zeyd bütün bu işleri bir bütün olarak yerine getirmekte; çünkü o, bölünmeyi kabul edemez. Görmüyor musun?

Zeyd birini dövdüğü zaman, dövülen kişi, beni Zeyd dövdü der. Fakat Zeyd'in eli dövdü diyemez. Zira Zeyd bölünemez bir bütündür. Fakat el gövdede görünüş alanına çıkmıştır. Bu bedene Zeyd denmiştir, çünkü duygu yönünden arada fark yoktur. Yoksa gerçek Zeyd sözünü ettiğimizdir. Zeyd'in bütün üyeleri konuşur, döver, duyar veya yürürse, işler bölümlere ait değil, bütüne aittir. Mesela her bölüm bir bütün olarak ben Zeyd'im dese, bu durum Zeyd'in çokluk halinde bulunmasını gerektirmez. Yüce Allah'ın da böyledir. Benzetmek gibi olmasın, beden nasıl Zeyd'in görüntüsü ise, dünya da Allah'ın görüntüsüdür. Bundan dolayıdır ki, bütün işler ona isnat edilir. Allah'tan başka söyleyen, duyan, hareket eden ve iş yapan yoktur.

Yüce Allah "Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı, onlara göğün ve yerin bolluklarını verirdik. Ama yalanladılar, bu yüzden onları, yaptıklarına karşılık yakalayıverdik," buyurmuştur. Bu da şu demektir: Varlığı duyulanlar yolumuzda uğraşıp, çaba harcasaydılar onlara mülk ve melekût âlemlerinin yollarını açardık; her iki âlemin gerçeklerini aydınlatan ilâhi ilham ve bilgileri kolayca verirdik. Gökler melekutün ve yeryüzü de mülkün belirtileridir. İnsan konuşan nefis ve

bedenden ibarettir ve her birinin rızkı ve gıdası vardır. İnsan nasıl bedeninin bölümleri için uğraşıyorsa, aynı biçimde ruhunun bölümleri için de uğraşmalıdır. Akıllı kişi odur ki, ruhunun rızkı için koşar. Bunun aksini yapan hüsrana uğrar. Hazreti Peygamber, "Çağınızın günlerinde Allah'ın solukları vardır; çalışın ve onları kazanmaya bakın" demiştir. Bunların anlamlarıyla olgun kişilere dair belirtiler bulunduğunu anladım. Hazreti Peygamber, "Kişi sevdiği toplumdan sayılır", demiştir. Zira nesneye yaklaşan nesne ile belirlenir.

Buraya kadar ve sonrası yazılanlar, Allah rahmet etsin Şeyh Bedreddin Simavnalı'nın "Varidât" adlı eserinden yazılmıştır.

Her Peygamber ve veliye yaşadığı çağda karşı çıkılır, inkâr edilir ve ona pek az kişi inanır. Fakat ölümünden sonra ismi ebedileşir, insanların çoğu ona inanmaya başlar ve sevmeye yönelirler. Acaba bunun sırrı nedir? Buna cevap olarak şunları söylüyorum: İlk olarak onu kıskananlar, ona karşı çıkar, etrafa hakkında kötü dedikodular yaymaya başlarlar. Bu dedikodular halkın fikrini karıştırır ve inançlarını azaltır. Ölümle birlikte ceset ölür; fakat gerçek olağanüstü anlamlar kalır ve böylece sevilir ve ona inananlar artar. İkincisi ise, peygamber veya veli onlarla birlikte yaşarken onu görür, konuşur ve içli dışlı olurlar. Bundan dolayı da, aradaki sevgi ye inanç özelliği zayıflar. Üçüncüsüne gelince, Gerçek aşamalı olarak ortaya çıkar. Dördüncüsü de, daha önceki hususlardan güçlü olup, insanlar peygamber ve velilerin normalin dışında oldukları kanısında yanılıyorlar. Onları yemek yerken ve çarşılarda yürürken gördükleri için şaşırıyorlar ve o da bizim gibi

insandır diyorlar. Onlar peygamberin yemek yememesi, çarşıda yürümemesi ve bizim gibi insan olmaması düşüncesindeydiler. Böyle sandıkları için âyetlere de dil uzattılar. Onların düşüncesine göre Kur'ân'da peygamberin olağanüstü işler yapabileceğini söylüyor. Onlar ayrıca peygamberin istediklerini yerine getirebileceğini de talep etmektedirler; onu böyle görmeyince, tıpkı daha önceki çağlarda yaşayan benzerleri gibi, peygamberleri inkâr etmeye başlarlar. Onların bu tutumları çürük iddialara dayanıyordu. Belli bir zaman geçtikten sonra, akılları eksik olanlar, çağlarındaki olgun kişileri inkâr ederler; hâlbuki daha önceki olgun kişileri de görselerdi, yine inkâr edeceklerdi. Şimdi yaşayanlar da, onlar gibidir. Bu tür olağanüstü niteliklerin peygamber ve velilerde bulunmasına dair beyinlerinde yerleşen düşünce sahipleri bu düşüncelerden vazgeçemiyorlar. Hâlbuki bu düşünceler şimdi olmayacağı gibi, gelecekte de gerçekleşemez. Onların şimdiki velileri inkâr edip, geçmiştekilere inanmaları bundandır.

Allah daha iyi bilir, sıradan kişilerin ibadeti bir alışkanlıktır; henüz yolun başlangıcında olanların ibadeti ise, bir korku ve temennidir; yolun ortasındakilerin ise, yüce makamlara ve kerametlere erişmektir. Yolun sonuna varmış olanlara gelince, onlarınki şeriatın sınırlarını korumaktır. Allah'a varmak için sarfedilen çaba ve çalışmalarla ona yönelmenin sonu yoktur. Zira Allah'a dair bilgilerin ve Allah yolunda yürümenin sonu gelmez ve o yolda yürümenin de sonu yoktur. Daha önce söylenenler Allah yolundaki çaba ve uğraşılara dair değildi. O söylenenler sadece bazı ibadetler ve lüzumsuz işler için geçerlidir. Sırf Allah'a yönelmek, zihin açıklığı ve düşünmeyi gerektirir.

İnsanlar Allah'ı tam anlamıyla bilselerdi, ona sadece sayılı kişiler ibadet etmezdi. Fakat Allah gönüllerini mühürledi, onlar da kendi istek ve tahayyüllerine göre nesnelere ibâdet ettiler. Aslında gerçek bu değildir; fakat bunda bir hikmet vardır ve böyle olması gerekir.

Savm-i visal hiç iftar etmeden birkaç gün oruç tutmak mekruh değildir; yasaklanması ise, haram olmasından ileri gelmemiştir; fakat bu yasaklama bir yumuşatma ve koruma içindir. Bu yasak lehimizedir, aleyhimize değildir. Böylece yasak, haram değil; ama insanları korumayı amaçlamaktadır. Fıkıh usulünde de belirtildiği gibi, bu oruç tutulabilir ve bırakılabilir. Zorlama yoktur. Allah buyurmuştur ki, "İçinizden adalet sahibi kişileri şahit gösterin". Fakat bununla kesin bir emir yoktur; sadece korumak ve şefkat anlamını taşır. Şahit göstermeyen kişi ne suç işlemiş sayılır, ne de Allah'ın emrine karşı gelmiş olarak gösterilir. Savmi visal da böyledir; tutan kişi için mekruh sayılmaz. Müslim, Enes ibn Mâlik'ten aktardığı hadisi şerifte de bu hususu belirtilir. Allah'ın selamı ona olsun Peygamber'e, bazı Müslümanların İbn Mâlik gibi Ramazan bittiği halde oruçlarına devam ettikleri haberi gelmiş; o da, bunun üzerine "Ramazan uzasaydı da, iftar etmeyip oruçlarını uzatan kişiler bundan vazgeçseydiler"; diye buyurmuştur. Bu da fazla orucun haram veya mekruh olmadığını gösterir. Zîrâ eğer böyle bir durum olsaydı, Peygamber bunu yasaklardı ve hoş karşılamazdı. Peygamberin yasaklamayışı, bu orucun tutulabileceğini gösterir. Kendisinde bu orucu tutabilecek güç bulan kişi tutabilir ve sevap elde eder. Nitekim Hazreti Ebu Bekr'in altı gün, Abdullah bin Zübeyr'in yedi gün, geçmişteki salih kişilerin kimisi üç, kimisi yirmi beş ve kimisi de kırk gün iftar et-

meden oruç tuttukları söylenmiştir. Kırk gün aralıksız oruç tutanlar için, melekût âleminden bir güç onlara görünür ve bazı ilâhi sırları keşfeder demişler.

İnsan şayet Hazreti Peygamber'i rüyasında görürse kendi ruhunu peygamber görüntüsüne bürünmüş olarak görüyor, demektir. Bu olay, o sırada rüya gören insanın peygamberle bir ilgisi olduğundan gerçekleşir. Bu durum rüyada kişinin gördüğü insan ve diğer nesneler için de geçerlidir. İnsanın gördüğü rüya, belli bir durumu veya gördüğü kendisine ait bir olayı ortaya çıkarabilir. Arifle arif olmayan kişi arasındaki farklardan biri şudur; Arif olan Allah' tan sonra görür, arif olmayan ise, Allah'tan önce görür. Aslında ilk görüş Allah'a aittir. Kıyametin gerçeğinde insanla hayvan arasında hiç bir fark yoktur. Bir gece sırtımı dayamışken, ruhumun içimde coştuğunu gördüm ve ondan, yanan bir odundan çıkan alevin sesi gibi bir ses duydum. Ayrıca karşımda ala yakın beyaz bir renk gördüm. Kendime geldiğimde, yanımdaki ocakta odunun tıpkı gördüğüm gibi yandığını, alev saldığını ve rüyamda gördüğüm şekilde ses çıkardığını farkettim. Şunu anladım ki, meydana gelen olay içimdekinin aynısıdır ve gönlümün varlık birliğinin etkisiyle tahakkuk ettiğini anladım. Böylece o benim; ben de, o olmuşum; sesi sesim, sesim de onun sesi ve coşkularım onun coşkusu, onun da coşkuları benim coşkum halini almıştır. Gördüğüm renk de, alevin rengi imiş. Hazreti Ebu Bekr Sıddık radiyallâhü, "Hiç bir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmeyeyim", demiştir. Diğer bir deyişle gönlünde ve nefsinin içindeki her görüntünün Allah'ın görüntüsü olduğu ve her şeyden önce nefsini gördüğünü belirtir. Böylece her şeyden önce Allah'ı gördüğünü belirtmesi

doğrudur. Zîrâ Allah onun görüşü ve bütün gücü olmuştur ve söylenenler haktır. Hazreti Osman radiyallâhü anh "Ben bir nesneyi gördüğümde, ondan sonra muhakkak Allah'ı görürüm," demiştir.

Bir gün ikindiye yakın evimde oturuyordum; güneş de yoktu, birdenbire aklıma ikindi ezanı okunacak ve onu duyacağım fikri aklıma geldi. Daha sonra bu düşünce birkaç kez aklımdan yine geçti ve gönlüme yerleşti. Bunun gerçekleşeceğini anladım ve o anda ben daha bunu düşünürken, ezanın sesini duydum. Gaybı bilinmeyeni ancak Allah bilir. Bazı anlarda hızlı güçlü yürüyüş yapmak içime doğar, yürüyorum gibi gelir bana ve bu durumu hem dokunma hem de işitme duyumla öğrenmeye çalışırım. Sadece işitmeyle yetinmem. Yüce Tanrı, "Allah'ın insanlara verdiği rahmeti önleyebilecek yoktur. O'nun önlediğini de ardından salıverecek yoktur." buyurmuştur. Bu ayetin anlamlarından birisi de şöyledir: Allah, insanları bir peygamber veya veli yardımıyla hidayete doğru yola götürmeyi isterse, O'nu önleyecek hiç kimse yoktur ve istediği şüphesiz gerçekleştirilecektir. "Allah kâfirler istemeseler dahi, nurunu muhakkak tamamlar."

Ruh, araçlar yoluyla ortaya çıkan bedene mahsus fiil ve hareketlere verilen addır. Bazı bilgin ve mütekellimlerin de söylediği gibi, bu olay bedenden sonra ortaya çıkar. Misâl âlemi aracılığıyla ortaya çıkan nesneye de, ruh adı verilir. Ruh bedenin meydana gelmesinden iki aşama öncedir; çünkü misâl âlemi bedenden bir aşama öncedir ve görüntüsüdür. Ruhlar âlemi de, misâl âleminden bir aşama öncedir ve böylece ruh bedenden iki aşama öncedir. Belki de Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi

vesellem; "ruhlar bedenlerden ki bin yıl önce yaratıldı" hadisiyle bunu belirtmiştir. Burada iki bin yılla iki aşama kastedilmiştir. Bununla ruhların belli bir zaman süreci içerisinde ortaya çıkması gerekliliği yoktur. Allah'ın selamı ona olsun Peygamber, her aşamayı bin yıl olarak düşünmüş ve gönlüne nasıl gelmişse, öyle bildirmiştir. Bu durumun izahı belirttiğimiz gibidir; bunu ihmal etme, çünkü birçok olay bu şekilde ortaya çıkar. Peygamber'in bu düşüncesine göre tahakkuk eden halleri, câhiller izâh etmekten aciz kalmışlar ve onları olduğu gibi bırakmışlar. En uygunu budur ve onları Allah'ın ehli ve kâmiller bilirler. Hazreti Peygamber'e görünen hallerin çoğu, duyular şekliyle kimsenin bulunmadığı durumlarda gerçekleşmiştir. Bu durumlarda ortaya çıkan haller, genellikle izah edilmesi gereken görüntü içinde olurlar, tıpkı Allah ehlinin katında olduğu gibi. Şayet, "Neden Peygamber bunları açıklamadı ve olduğu gibi bıraktı? " denirse, cevabı şöyledir:

İzâh etme yetkisi yoktu ve o zaman gerekli olan şimdi gereksizdir. Şu gafillere ne denebilir. Çalışıp hakikatleri öğrenme yolunda bir çabaları olmadığı gibi, olgun kişilerin söylediklerini anlamak kabiliyetine de sahip değiller. Bu câhillerin yüzünden sıkıntıya düşen olgunlara acımak gereklidir. Zira bunları bu dalaletten kurtarmak için ellerinden hiç bir iş gelmez. Buradan kurtulanlar olsa dahi, başka bir dalalet vadisine yönelirler.

Ey kör ve mutsuz kişiler! Niçin öğüt verenlere inanmıyorsunuz? Rasûlüllah sallallâhüaleyhi ve sellem, "Kur'ân'ın dış ve iç anlamları bulunduğunu ve iç anlamlarının da kendi içinde yedi iç anlamı daha içerdiğini"

belirtmiştir. Dış anlamla çelişkiye düşen bir izah yaparsak, dış anlamı inkâr ettiğimiz anlamına gelmez. Biz dış ve iç anlamın da içten yediye ayrıldığını söylüyoruz. Biz sekiz anlamı da bir araya toplamışız. Kur'ân ve hadis dış ve iç anlamlarıyla haktır. Ancak mecâzi gerçek olmayan bir anlam çıkarılırsa, uygun olmayabilir. Tıpkı rüya gibi, ben uyurken veya uyku ile uyanıklık arasında iken, bana hitaben bir şeyler söyledi ve bu söyledikleri arasında, beni Allah'tan uzaklaştır sözleri de vardı. Sanki bu sözleri, ona söylemek istiyordu. Yine bir an uyku ile uyanıklık arasında iken, ruhumun bana göründüğünü ve bir ışık ve güneş parıltısı gibi vücudumu sardığını hissettim. Bu ışığın bir amacı yoktu. Sevinçten içimi heyecan ve ağlama kapladı ve sanki birisi bana ahiretle dünya arasındaki farkın, yaşlılıkla gençlik arasındaki farka benzediğini söylüyor gibiydi, veya benim gönlüme öyle geliyordu. Diğer bir deyişle genç olan bir kişiye belli bir durumdayken genç deniyor, belli bir süre sonra değişip, ona yaşlı dendiği gibi, dünyaya da bir zaman gelir âhiret adı verilir. Fakat diğer bir zamanda yine değişir.

Bir gün sırtımı dayamış, hafif bir uykuya dalmıştım, bütün varlığı Allah olarak görüyordum. Allah Teâlâ benim dilimle "Ya Allah" diye seslendi, bütün dünya sanki oydu ve dilim diliydi. O dille "Ya Allah" derken heyecandan kendimden geçtim. Seven sevilene doğru gitmekte ve yaklaşmaktadır. Görmüyor musun? Gündüz yaklaşınca, tan vakti gündüzden, gece yaklaşınca da şafak kaderin yerini alır. Biri diğerini tamamladığından dolayı ikisi kardeştir. Böylece sabreden kişi, nesneyi olduğu gibi yansıtmamıştır. Bu vakit sabahtan gündüze kadar sabr ile

geçer ve şu hükmü alır "Akşamdan geceye kadar sabredip, hikmetler elde eder." Hazreti Peygamber, şöyle buyurmuştur: "Kim ki sabah edip bütün derdi dünya işleri ise, Allah'la hiç bir ilgisi yoktur ve Allah onun gönlüne dört özellik verir: Sonsuza kadar peşini bırakmayacak üzüntü, ebediyen bitiremeyeceği bir iş, keza sonsuza dek zenginliğe kavuşmayacağı yoksulluk ve hiç sonu gelmeyecek bir beklenti."

Sofi vaktin oğludur; o, vaktini tasalanmayla ve geçmişi düşünmekle boşa harcamadığı gibi geleceği de fazla düşünmez. Çünkü uzun bir ümitle vaktini Allah'a yönelmekle, kendini arındırmakla ve o zaman içerisinde Allah için gerekli olanları düşünmekle geçirir. Sofinin tanımları şöyle yapılabilir: O, sadece bir yolu ve bir geleneği seçmemiştir. Her zaman ve ne şekilde olursa olsun Allah'la birliktedir. O, Allah'tan başkasına bakmaz. Bazen insanlarla alakadar olup, gönüllerinin Allah'a bağlanması için çaba harcar; bazen de kendisi Allah'la alakadar olur ve bu iki alakadarlık arasındaki farkın önemli olmadığını görür. Her ne kadar iki durum arasında fark varsa da, ikisi de Hak'tır. İşler niyetlere bağlıdır ve sofi kişi de vaktin oğludur.

Gerçeği arayan kişi küfür aşamasına varıp, geçmezse, imanını tamamlamış sayılmaz. Şunun bilinmesi gerekir ki, küfür iki Müslümanlık arasında yer alan bir aşamadır ve bu aşamada duran kişi münafık olmuştur. Bu aşamada durmamak için Allah'a sığınırız. Allah'a hamd ve şükürler olsun ki, biz bir süre o aşamada kaldıktan sonra, geçmeyi başardık. Bazı arkadaşlarımı üzüm bağımı kollamakla görevlendirmiştim. Onlardan birkaçı bana bir

halk çocuğunun bağa girip, üzüm yemek istediğini, onlardan birinin çocuğu tokatladığını anlattı ve ilave etti ki, çocuk tokatı yiyince yere düşmedi, ancak kendisi tokatın etkisiyle yere düştü. O şurada kendisiyle çocuk arasında epey bir uzaklık varmış, ancak çocuk ona, gözünün aynası gibi görünmüş ve kendisi tokattan daha çok etkilenmiştir ve yere düşmüştür. Hâlbuki çocuğa hiç bir etki yapmamıştır. Bu çok tuhaf bir durum zira tokadı yiyen çocuk olduğu halde yere düşen, o kişi olmuştur.

Tüccar kesiminden bir genç ara sıra bize uğruyordu. Bu genç doğru insanları seviyordu. Bana şu olayı anlattı: Bir gece uyuyorken, bir erkek gelip, onu uyandırmış. Uyanınca adama bakmış, bir de ne görsün yüzü pırıl pırıl bir ışık saçıyor ve bu ışık evi aydınlatıyor. Fakat saçtığı ışık lambadan çıkan ışıklara benzemediği gibi, diğer hiç bir enerji kaynağından çıkan ışıklara da benzemiyordu. Diğer ışıkların vermediği alışılagelmiş parıltısından ayrı bir tadı varmış. Adam bir süre hiç bir şey söylemeden beklemiş, daha sonra ortadan kaybolmuştur. Onun gidişiyle ev kapkaranlık olmuş. İkinci gece de gelip, uyandırmış. Daha sonra üçüncü gece gelip, uyandırdığında yanında tıpkı kendisi gibi ışık saçan diğer bir kişiyi de getirmiş. Bunun üzerine gördüklerini üçüncü günün ertesi gününde baz arkadaşlarına anlatmış. Bundan sonra gözüne görünmez olmuş ve aradan iki üç gün geçtikten sonra hastalanmış. Hastalığı o kadar ağırmış ki öleceğini sanmış.

İnsanlarda bulunan anlayış, görüş ve fiiller, soyut varlıklarda ve bu varlıklardan daha üstün olanlarda da

yoktur. İnsan aşamasındaki varlıkta görülen olgunluklar diğer aşamalarda gerçekleşmiyor. Çünkü insan yüce Allah'ın göründüğü aşamadır. Bundan dolayıdır ki, Allah şöyle buyurmuştur: "Sen olmasaydın gökleri yaratmaz ve meleklere insana secde edin emrini vermezdim".Akli külli, nefsi külli ve onların üstündeki varlık aşamalarında, insanda bulunan anlayış bu şekilde görülmez. Ancak insan aşamasında görülür. Varlık esasında bütünden arındırılmıştır. İlimdeki olağanüstü işleri, görüş ve anlayışları idrâkeden varlıktır. Fakat bu durum imkânsız ve görünüşlerle tahakkuk ediyor. Sen de bunu anla ve kılavuz gibi izle.

Akıl, nefs, ruh ve gönlün varlık olduğunu bil. Bunlar aşamaları dolayısıyla varlığın birer aşamasıdır. Allah bu aşamalarda değişik şekillerde tecelli eder ve bir aşamadan diğerine geçer. Kimi zaman gök, kimi zaman melek, bazen öğe, bazen da maden, bitki, hayvan veya insan şekliyle ortaya çıkar. Bazen en aşağıdakilere kadar iner, bazen da en üsttekilere kadar çıkar. Öğeler şekline giren, daha sonra madenler şeklini alan ve sonra sırasıyla bitkiler, hayvan ile insan şeklide de bürünen odur, Allah'tır. Bütün bu şekilleri alan mutlak varlık olan Allah'tır. Farzı mahal şekil ortadan kalksa bile, yalnız varlık kalır Allah kalır. Mesela insan keçiyi yiyince, keçi insan olur. Bütünü düzenleyen ve bütündeki nefs de odur. Şekilden sekile geçen odur. Buna dayanarak diğer bütün görünüşleri ölçebilirsin. Buna dair Allah'ın salat u selamı ona olsun ve Allah yüzünü şereflendirsin Hazreti Ali ibn Ebi Tâlib kerremallâhü veçhe şöyle buyurmuştur: "Levh benim, Kalem benim, arş ve kürsi ile diğerleri de benim." Bugün de Allah, varlık şekline

bürünüp, velilere görünebilir. Çünkü Allah kulun şeklini almaya muktedirdir

Geceleyin otururken bir kelebek kandilin etrafında dönmeye başladı ve daha sonra birkaç kez kendini kandilin ateşine çarptı; sonra yanmış gibi yere düştü ve cansız olarak öyle kaldı. Belli bir süre öyle izledim, fakat kelebekte hiç bir yaşantı belirtisi yoktu. Gönlüm öldüğüne karar kıldı. Ancak o andan Ebâyezid'in nasıl bir karıncayı alıp, üfürerek dirilttiği aklıma geldi. Ben de kelebeği alıp, diriltmek üzre içimden gelen samimî bir şekilde üflemeye başladım. Kelebek üflemeden sonra anında dirildi ve tıpkı daha önce uçtuğu gibi uçmaya başladı, sanki hiç ateşe düşmemiş gibiydi.

Allah Teâlâ her şeye muktedirdir ve Gaybı görünmeyeni ancak o bilir. Böylece de görünmeyenleri bilen Allah Teâlâ dır. Çünkü amaçlanan varlık Allah'tır. Allah'ın selamı onlara olsun peygamberler uyanıkken dünya ile ilişkileri kesilip, duyuüstü alemindeki varlıkları tıpkı rüyalardaki gibi görürlermiş; bunu bil. Gördüklerinin bir kısmının açıklanması gerekiyordu. Mesela dünya Peygamber'e değişik güzel bir şekilde görünüyordu ve dünyanın görüntüsünden çok değişikti. Peygamber bu görüntüyü yine dünya olarak açıklardı. Bundan dolayı, ona cennet, huri ve ateş şekliyle görünenleri de başka anlamları olabileceği gibi, aynı anlamlarda da olabilir. Peygamber'eseslenen âyetlerin de böyle açıklanması gerekiyor. Bundan dolayı Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ın dışı ve içi vardır. İçinin de içten içe yedi anlamı vardır." Öz varlığın işitmek, görmek, güçlü ve yeterli olmak gibi sıfatları vardır. Bunlar görünüşler halindeyken

ortaya çıkar. Öze olduğu gibi bu görünüşlerden ayrı bir şekilde bakıldığında da, sıfatlar yine vardır. Bu sıfatlarla Allah'ın sıfatları arasında ilişki yoktur. Allah'ın sıfatları bu sıfatlara benzetilmekten münezzehtir. Akıl, kuruntu ve hayal de, bunları idrak edemez. Bu sıfatlar ruh, beden, cansız, bitki, hayvan, gök veya yerdeki bütün varlıklarda görülür. Yeri göğü kaplayan yüce Allah, bu varlıklarda vardır ve diridir. Haşa Allah bu varlıklardaki eksikliklerden münezzehtir. Bu sözlerle bütün nesneler, ona benzetildi;

Bilmelisin ki! Allah her insanın kulağıdır, gözüdür, dilidir, elidir ve diğer bütün görünen ve görünmeyen güçleridir. İbâdetleri devam ettirenler, bunu Allah'a daha yaklaşmak ve onu anlamak için yapmaktadırlar. Zîrâ arif olmayan kişi gaflet içindedir; fakat kendisini böyle bilmez. Tıpkı ilimle uğraşmayan âlimler gibidir. Bu âlim de câhil saydır. Allah'a karşı gelme suçlarının etkileri inançlardaki farklılıklara göre değişir, bunu bil. Kul inancından dolayı sorumlu tutulur. Hadisi kutside de "Ben, kulumun düşündüğü gibiyim." denmiştir. Buna dayanarak keder, azap, aşağılayıcı haller, tat, nimet ve aşamalar ortaya çıkar. Bir insanı inciten ve onu cehenneme gidecek kişiler arasına sokan durumdan, başka bir kişi haz duyabilir ve onun sayesinde cennetlikler arasına girebilir. Rüyalar da inançlara göre değişik anlamlar taşıyabilir. Mesela, uyuyan kişi kendini rüyasında çırılçıplak ve sesli bir şekilde yelleniyor görüyorsa ve Müslümansa, bu onun kabahat işlemiş olduğuna delalettir. Bu rüya Hıristiyan kişi için uygun olabilir ve dinine ters düşmeyebilir. Şayet bu rüyayı Hıristiyan birisi görmüş olsaydıaksi yönde açıklanabilirdi.

Hicri sekiz yüz on yılının Safer ayı gecelerindenbirinde hastalandım ve hastalığım o kadar şiddetlendi ki, yaşantımdan ümidimi kestim. Bunun üzerine diğer bütün varlıkları bir yana iterek Allah'a yöneldim ve gönlümden geldiği gibi, "Ya ilâhi! Bu hastalık sonumu mu getirecek? " diye seslendim. Allah Teâlâ görünmeden bana, "Seni bu hastalıktan kurtaracağım" dedi. Bu arada kendime geldim; sevinçli ve gönlüm rahattı. Şifayı veren Allah'tır. Ahiret âleminin emir, gayb ve melekût âlemi; dünyanın ise yaratıcı, melek ve şehadet gözle görülen âlemi olduğunu bil. Bundan dolayıdır ki, biz cennet, köşkler, meyvalar, huriler ve benzerlerinin alelade halk tabakasının iddia ettiği gibi olmadığım söyledik. Bazı câhil ve görünürde âlim bilinen kişiler, bunların şehadet aleminde olduğunu sanıyorlar. Bunlar orada bühtanların tıpkı dünyadaki ağaçlar, nehirler, köşkler ve hurilere benzediğini iddia ediyorlar. Bu tür iddialarda bulunan kişiler Müslüman sayılmaz.

Şunu bil ki! Akıl görüş, düşünüş, buluş, açık şekilde seçiş ve anlama için bir araçtır. Sofiler düşünce ve görüş yönlerinden dolayı akla, ayak bağı ve örtü demişlerdir. Zira düşünen güçlerin içinde hayal ve kuruntu unsurları da yer alabilir ve insanı yanılgıya sürükleyebilir. Böylece de nesneleri iyi kavramayabilir. Bundan dolayıdır ki, kelam alanında çalışan bilginler, akla dayanan bir konuyu izah ederlerken, düşünce ve görüşlerine başvururlar ve bu düşüncelerini uzun bir süre için savunurlar. Daha sonra bunun aksi görüşlerine yansımaya başlarsa, yıllar sonra bu görüşlerinden vazgeçerler. Görülüyor ki sırf akla dayanıp ve onu düşünce ve görüşle oyalamak, gönlün amaca varmasını engeller ve konu aydınlanmaz.

Her aklın iki yönü bulunur. Biri düşünce ve görüşle kavrama, diğer ise, gönlün temizliği ile bulma yönündedir. İkinci yön, yani buluş yoluyla anlamak daha doğrudur ve yanlış yapılma ihtimali daha azdır. Düşünce ve görüşe dayanan yöne, hayaller ve birçok yanlışlıklar karışır. Buluş yoluyla gerçekleşen yönde ise akıl, gönül temizliği, peygamberlerin izlenmesi ve onlara uyulmasını sağlar. Düşünceye dayanan yönde, gönül temizliği bulunamaz. Akıllı kişinin peygamberlerin izinden gitmesi, yaptıkları çalışma ve çabaları taklit etmesi gerekir. Ayrıca gerçeği anlayabilmesi için, aklına takılan çürük düşünceyi bırakması lazımdır. Akla takılan bulanıklıklar bir yana bırakılınca, gerçek ortaya çıkar.

Başlı başına bir bölüm oluşturmayan, fakat göklerin bir bölümü sayılan, bir veya iki yıldızı gökten aldığımı gördüm ve o anda aklıma gelen düşünce şöyleydi: Tavusun kanadında bulunan ve göze benzeyen renk, her ne kadar ayrı bir biçim oluşturuyorsa da, o da kanadın bir bölümüdür ve ondan ayrı tutulamaz. İşte gökteki yıldız, böyledir; göklerin bir bölümünü meydana getirir. Özel rengi, parlaklığı, saf ve beyazlığı onu bütünden ayıramıyor. Elmanın da bazı yerleri diğer yerlerine göre, daha kırmızı olabiliyor.

Bazı hallerde, konunun ilgisine göre âhiret denebiliyor. Mesela kötülük yapmak ve içki içmenin başlangıcı tatlıdır. Fakat neticesi rezil olmak ve pişmanlıktır. Bu durumların ikisi de, bu dünyadadır. Pişmanlık ve rezil olmak tada oranla âhiret sayılabilir. Sekiz yüz on yılı Cemaziyülahir ayının ilk on gecesinin bir perşembe gecesinin sabahına yakın Şeyh Muhyiddîn'i gördüm. Şeyh

bana şunları söylüyordu: Ben şeytanı başka bir dünyaya göndermek istedim ve bunu yaptım. Şeytandan bu dünyada pek az iz kaldı ve bu dünyayı bırakıp gitti. Bu rüyayı o sıralarda bazı arkadaşlarıma anlattım. Onlara bunu ezberleyip, ihmal etmemelerini ve sorduğum zaman bana izahı ile birlikte hatırlatmalarını istedim. Rüyanın tabirine gelince, Allah daha iyi bilir, şöyledir: Şeytan uzaklığın belirtisidir. Şeyh ise yakınlığın işaretidir. Şeyh, birliği eserlerini de ve özellikle de "Fusus" adlı eserinde açıklamıştır. Ben de, o sıralarda bu eseri okuyordum, rüya bu hususta bir uyarıcıydı. Daha başlangıçta iken, gönül bağı bulunmazsa, Allah'la gerçeği arayan kişi arasında sevginin oluşması zorlaşır. Allah'ı hatırlamak ve zikretmek sevgiyi getirir ve bu sevgi Allah'ın zikredilmesiyle ilgilidir. Bundan dolayıdır ki Allah şöyle buyurmuştur: "Allah'ı atalarınızı andığınız kadar anın". Bunlar kula yol göstermek ve merhamet kazandırmak içindir. Kul Allah'ı zikretmeye devam ederse, içine işler, gönlüne varır ve Allah'ı sevmeye başlar. Allah'ı zikretmekten zevk duymaya başlayınca, Allah ona rahmetinin kapılarını açar ve sevgisinin karşılığını verir. Kişi daima Allah'ı anmakla zevk duymalıdır. Çünkü bu durum mutluluğun belirtisidir.

Rivayet edilir ki, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cennetin kapısı üzerinde Allah'tan başka ibâdet edilecek yoktur yazılıdır." Bu da, cennet kapılarının Allah'ın adı zikrolunmadan açılmayacağına işarettir. Dünyadaki her varlığın iyi ve kötü birer yönü muhakkak vardır. Allah insana bir işi yapmak istediği zaman iyi yönünü gösterir, insan da o işi yapar. Yine Allah bir insana yaptırmak istemediği bir işin kötü yönünü gösterir ve onu, bu işi yapmaktan alıkoyar. Olgunluklar ve sebepleri

de böyledir. Allah olgunluk aşamasını kazandırmak istediği kişiye, olgunluğun iyi yönlerini gösterir ve sebeplerini de sergiler. Böylece kişi onlarla ilgilenmeye başlar. Bu arada kötü yönlerini de gösterir, bırakmasını sağlar. Sadece yüce Allah'ın zikri kalır. Mesela Allah'ı zikretmek en büyük olgunluklara varma sebeplerinden biridir. Bunların iyi yönlerini gösterir, olgunluklara eriştirir, kötü yönlerini gösterir, onlardan uzak durmasını gerçekleştirir. Allah'ın yardımıyla en büyük olgunlukları elde etmek hiç de zor değildir. Diğer vesileler de böyledir. Dünyayı terk etmedeolduğu gibi. Her nesnenin iki yönü olduğuna şüpheyle bakmamalı; çünkü Allah bunu yapmaya muktedirdir. Bunun gerçeğinde de önemli bir neden yatar. O da şudur; Dünyadaki her zerreciğin içinde iki zıt yön vardır. Cemâl ve Celâl sahibi Hak Allah, her zerrede tecelli eder ve hepsinde vardır. Bu zerreciklerde bütün sıfatlarının izleri, suç ve aşağılayıcı durumlar da vardır. Kötü yön suçları gizler ve iyi yön gibi görünür, ta ki oraya yönelesin.

Dünya üstü ve altıyla iyi amaçlı bir insan niteliğindedir. Dünyanın en üstü en alta etki yaptığı gibi, içinde bulunanların da birbirilerine etkisi ve bağlantısı vardır. Dünyadaki bu düzen, göklerin kendi özel durumlarında uzaklık ve yakınlık içinde bulunmasının sebebidir. Zira buradaki herhangi bir değişiklik göklerdeki değişiklik, dünya düzeninin değişmesine ve başka bir düzene girmesine neden olur. Bundan dolayıdır ki, gökler yükselir veya alçalırsa hâlihazırdaki vaziyeti değişirse, dünya düzeni bozulacaktır demişlerdir.

Sayfalar yazdıkça çoğalmıştı önünde. Beynindeki fikirler de netleşmişti artık. Ona kâfir diyenlere cevabını yazmıştı. Yüz yıllar geçse bile onun kâfir olmadığını anlayacaklardı bu yazdıklarını okuyanlar. Onun düşünceleri insanlık adına yapacağı savaşlarda bir silah olacaktı yoz topluma karşı. Arkadaşları bu yolda canlarını kaybetmişti ama o hâlâ sağdı ve etrafında ona inananların sayısı da az değildi. Gerçi çoğunun gözü korkmuştu ama yine bulabilirdi görüşüne uygun insanları.

Not:

Şeyh Bedreddin'in yazdığı Varidat adlı eserin tam metnidir.

Prof. Dr. Bilal Dindar'ın Tenkidli Basımından Tercüme Eden: Dr. Cengiz KETENE.

Şeyh Bedreddin'in Fıkhî Konulardaki Görüşleri'ni Varidat'a göre açıklamak gerekirse:

Fıkıh ilmi, kişinin hak ve vazifelerini bilmesi ve her bir amelî meseleyi ilgilendiren delilleri tek tek inceleyip onlardan çıkardıkları hükümler olarak tanımlanmasıdır. Osmanlı Devleti'nde XIV-XV. yüzyıllarda dinî ilimlerde ihtisas yapan âlimlere genel olarak bakıldığında, dinî ilimlerin farklı alanlarına dair eserler kaleme aldıkları, ancak bu eserlerin çoğunun fıkıh ile ilgili olduğu görülür. Bunun sebebi ise, İslâm coğrafyasının büyümesiyle ortaya çıkan yeni problemleri çözmek ve hem idarî meselelere açıklık getirmek hem de halkın durumlarla ilgili bilgi edinmesini sağlamak için yegâne alanlardan birinin fıkıh olmasıdır.

Nitekim Şeyh Bedreddin'in de telif ettiği eserler arasında sayıca en çok olanları, esas ilgi alanı olan İslâm hukuku ile ilgili olanlardır. Bu eserler onun fıkıh alanında, devrinin önde gelen fakihleri arasında olduğunu göstermektedir. Nitekim o, Osmanlı Devleti'nde fıkıh alanında kapsamlı eserler telif eden ilk Türk fakihtir. Bunu Şeyh Bedreddin'in fıkıhla ilgili görüşlerini, kaleme almış olduğu dört farklı eserden öğreniyoruz. Bunlar, Letâifu'l-İşârât, bunun şerhi olarak kaleme aldıgı Teshîl Serh-u Letâifu'l-İşârât, Câmiu'l-Fusûleyn ve Câmiu'l-Fetâvâ'dır. Bu eserlerinden isimleri zikredilen ilk üçü furû, diğeri de fetva çalışmasıdır. Ayrıca bu eserlerin biri şerh, diğerleri de metindir. Yapmış olduğu şerh, kendi eseri olan Letâifu'l-İşârât üzerinedir.

Klasik Osmanlı kaynaklarının bir çoğu, özellikle Câmiu'l-Fusûleyn ve Teshîl adlı eserlerinin Şeyh Bedreddin'in fıkıh ilmindeki derinliğine şehâdet ettiğini belirtmişlerdir. Şeyh Bedreddin'in Câmiu'l-Fusûleyn adlı eseri, dönemin kadı ve müftülerinin başucu kitaplarından olan ve içerisinde kaza, muhâkeme ve davranış bilmi ile ilgili hususların yer aldığı önemli bir kaynaktır. Eser, Hanefî fıkhının bir özeti niteliğinde olup, özellikle fetvâ ve mahkeme işleriyle ilgili bir hukuk kaynağı niteliğindedir. Şeyh Bedreddin'in bu eserini, kazaskerlik statüsünün kendisine vermiş olduğu ciddiyet ve sorumluluk bilinci çerçevesinde oluşturduğu görülmektedir. Şeyh Bedreddin'in idamından sonraki yıllarda da kadıların yararlandığı bir kaynak olması da bu eserin kendi alanında değerini ortaya koymaktadır. Genel anlamda Câmiu'l-Fusûleyn'de geçen fıkhî meselelere bakıldığında ise, Şeyh Bedreddin'in tercih ehli olduğu göze çarpmaktadır. Eserin genelinde Hanefî

fukahâsının fetvalarını destekleyen ve bu fukahânın görüşlerine muhalif olmayan bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Şeyh Bedreddin bu eserinde, zekât ve oruç ile ilgili hususlara, çeşitli davalarla ilgili görüşlerine, yemin ile ilgili görüşlerine, alım-satım meselesine, hırsızlık ile ilgili fetvalarına, satış muhayyerligine, vekâlet, nikâh ve boşanma ile ilgili görüşlerine, ictihad meselesiyle ilgili görüşlerine ve küfrü gerektiren durumlara dair görüşlerine yer vermiştir.

Şeyh Bedreddin ayrıca, Câmiu'l-Fusûleyn'de ikiyüze yakın eserden faydalandığını belirtmiştir. Bu eserlerin tamamının isim listesi, rumuzlarıyla birlikte eserin ilk varaklarındadır. Bu kaynakların birçoğunun günümüzde kütüphanelerimizde bulunamayacak kadar zengin bir külliyât olduğu görülmektedir. Bu durum, onun fıkıhtaki derinliğini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim ilmî literatürde kaynak göstermek veya gösterebilmek önemli bir husustur. Çünkü bir meseleyi ele alırken meselenin nereden geldiğinin ve geçmiş ulemânın bu noktadaki görüşlerinin aktarılması, ilim adamının alanındaki vukûfiyetini ortaya koymaktadır. Teshîl adlı eserinin mukaddimesinde, Allah'ın kendisine nakil ile aklı, usûl ile furûu içine alan Letâifu'l İşârât'ını yazmayı lutf ettiğini belirten Şeyh Bedreddin, talebelerinin bunu anlamakta güçlük çektiğini, onlara yardımcı olmak için bu eserinde her nükteyi zikrettiğini kaydetmektedir. Kaleme almış olduğu bu Şerhte yaklaşık 7670 meseleye değinen Bedreddin, eserine Kitâbu't-Tahâre(abdest) ile başlamış, gusül, namaz, oruç, hac, satış konusu, ortaklık, vekâlet, vakıflar, gasb, nikah, avlanma, yeminler ve şahitlik gibi klasik hukuk kitaplarında olan konu hiyerarşisini takip

etmiştir. Eserinde ayrıntıya inerek birçok rivayete yer vermiş, meseleleri tartışmış, kendi delillerini ileri sürmüş, özellikle Hanefî mezhebinin ilk dört imamı arasındaki farklı görüşleri delillerine varıncaya kadar teferruatla açıklamış, zaman zaman başka âlimlerin görüşlerine de yer vermiş ve tercihlerde bulunmuştur. Câmiu'l-Fetavâ adlı eserinde de zekat, oruç, hac, nikah, mehir, boşanma, iddet, nafaka, satış, vekâlet, kefil olma, gasb, ikrah, cinayet, şahitlik, avlanma, vasiyet ve küfrü gerektiren haller gibi hukukî meseleleri ele almaktadır.

Şeyh Bedreddin'in adı geçen bu eserlerine ana hatlarıyla bakacak olursak; Şeyh Bedreddin'in, fıkıh ilminin diğer ilimlerden daha önemli olduğunu kabul ettiğini, ancak bu ilimde daha çok ihtilafın bulunduğunu belirttiği görülür. Ayrıca diğer dallarda katkıları bulunan birçok âlimin bu dalda adeta sağır ve dilsiz kesildiğini, taklidin elinde esir olduğunu, bir takım rivayetleri nakil ve ezberledikleri için, çoğu tasarrufu anlayamadıklarını ifade eder. Ayrıca ona göre insanlara, imanın sıfatlarını ve Ehl-i sünnet mezhebinin hassasiyetlerini öğretmek en önemli meselelerdendir. Daha önceki âlimler bu noktada birçok tasnif ve muhtasar eserler telif etmişlerdir. Ancak bu noktada ona göre muhtelif meselelerle ilgili olarak diğer âlimlerin neye dayanarak fetvâ verdikleri bilinmediği için bireyler amelde kendi mezheplerinin görüşüne tabî olmalıdırlar.

Şeyh Bedreddin, küfür sayılmaması gereken bazı şeylerin küfür sayıldığından şikâyet etmektedir. Bir meselede küfrü gerektiren birçok yön, fakat küfrü gerektirmeyen tek bir yön var ise müftünün küfrü gerektirmeyen yöne meyletmesi gerekir. Eğer söyleyenin niyeti küfrü gerektirmeyen yön ise o Müslüman dır. Eğer onun niyeti küfrü

gerektiren yön ise müftünün onun sözünü küfrü gerektirmeyen yöne hamletmesi ona fayda vermez. Ayrıca ona göre, bir kimse ancak Allah'ı kendisine layık olmayan şeyle vasf eder, yahut onun isimlerinden birisi veya emirlerinden birisi ile alay ederse; cennetini ve cehennemini inkar ederse tekfir edilir. Ona göre, "Allah'tan korkmayız, çünkü o kerîmdir, hakîmdir." diyen kimse de, bunu alay ederek söylememişse, küfrüne hükmolunmaz. "Allah bana cenneti verse sensiz onu istemem veya sensiz ona girmem veya filan kimseyle beraber cennete girmekle emrolunsam girmem; Allah cenneti bana senin için verse ve şu amel için verse onu istemem" diyen kimsenin ise küfrüne hükmolunur. Ayrıca Şeyh Bedreddin, "cenneti istemem Allah'ın cemâlini görmek isterim." sözünün küfür olduğunu söyleyenlere şu cevabı vermektedir: "Derim ki Allah'ın rızası sevaptan(mükâfattan) daha büyüktür. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın rızası daha büyüktür. Büyük kurtuluş budur. O'na göre cennet sevap cinsindendir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Şeyh Bedreddin, "ameller niyetlere göredir" ilkesinden hareketle kişilerin niyetlerine bakmanın önemini vurgulamaktadır. Bir ifadeyi söyleyenin kastı ona göre önemlidir.

Şeyh Bedreddin'in İslâm hukuğu üzerine görüşlerinin temelinde, Hanefî mezhebinin görüsleri hâkim olup, ibadetle ilgili konulardaki tercihini de genellikle bu mezhebe göre yaptığı görülmektedir. O, kendi döneminde Kitap ve Sünneti temel alan bir yaklaşımı esas aldığını hissettirmiş, Kitap, Sünnet ve icmâya aykırı olmamak şartıyla, Hanefî imamlar bile olsa, öncekilerin görüşlerini eleştirebileceğini, onlara muhalefet edebileceğini belirterek kendi hukuk mantığını ortaya koymaya çalışmıştır.

ŞEYH BEDREDDİN'İN SİYASİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şeyh Bedreddin'in siyasî konuda bir kitabı olmamakla birlikte, fıkıh alanında yazmış olduğu eserlerinden sınırlı ölçüde bu konuyla ilgili düşüncelerine ulaşmak mümkündür. Şeyh Bedreddin, Teshîl adlı eserinin Küffâr İstilâsı adı altında ele aldığı bahsinde, bir bölgenin İslâm memleketi olup olmaması hakkında şunları söyler. Ona göre gayr-i müslim bir ülke ele geçirildiğinde artık o ülke dâru'l-İslâm olmuştur ve İslâm ülkesi statüsü de öylece kalır. Yani Şeyh Bedreddin İslâm ülkesi olma niteliğini hukukî olmaktan çok coğrafî ve siyasî çerçevede değerlendirir.

Şeyh Bedreddin'e göre 'cihad', Müslümanların bir kısmının yapmasıyla diğerlerinin üzerinden sorumluluğun kalkmasını ifade eden farz-ı kifâyedir. Nitekim selam verildiğinde almayı ve cenaze defin işlemlerinin farz-ı kifâyeliğini cihad ile aynı konumda değerlendirir. Şeyh Bedreddin cihadın kadınlar, çocuklar, kör, yatalak olanlar gibi ser'î özrü olanlara farz olmadığı düşüncesindedir. Ancak eğer düşman saldırısına maruz kalınmışsa o zaman farz olur. Bir başka yerde savaş hukuku ile ilgili olarak ganimet taksîminde, ganîmetlerin üçe bölünmesi gerektiğini ve birisinin yaya olan askere diğer iki parçasının da atlı askerlere verilmesi gerektiğini belirtir. Şeyh Bedreddin, gayr-i müslimlerden alınan vergi ile ilgili olarak da, burada vergi alınmasında takdîrâtın, alınacak kişinin malî durumuyla ilişkisini bildirmektedir. Kişinin fakir olması durumunda 12 dirhem cizye(vergi) alınmasını, orta halli veya çalışandan da farklı meblağlar alınması

gerektiğini belirtir. Kişi çok zengin ise bu miktarın on bin dirhem olabileceğini belirtir. Şeyh Bedreddin, bu bedelin İslâm memleketinde oturma bedeli olduğunu ifade eder.

Devlete karşı isyan edenlerle ilgili, Bâgîler Faslı bölümünde devlete isyan edenleri iki kısma ayırarak şöyle der:

1. İhtiyaç sebebiyle isyan edenler: Devleti protesto nitelikli olan bu tür isyanların ve isyancıların devlete karsı gelen âsîler hükmünde sayılamayacağını ve bunların mallarına el konulamayacağını belirtir.

2. Devletten bir talebe yönelik isyanlar: Bu tür isyanları yapanlar evvela idareci tarafından görüşme sağlanarak onların talepleri noktasında görüşmeler yapılıp ikna edilmek suretiyle isyan sona erdirilir. İsyan durdurulamaz veya durdurulduğu halde tekrar başlatılırsa asîleri cezalandırılma yoluna gidilir. Cezalar isyanın eriştiği boyutlara paralel olarak ölüm cezâsına kadar gidebilir.

ŞEYH BEDREDDİN'İN FELSEFİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

Âlemin yaratılış amacı, âlemin ezelîliği, Allah-insan-âlem ilişkisi gibi konular, bu meselenin özünü oluşturmaktadır. Şeyh Bedreddin, âlemin yaratılışıyla ilgili olarak, bu yaratılışın belirli bir gâye sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Şeyh Bedreddin'e göre, Allah, âlemi kendisinin, isim ve sıfatlarının bilinmesi amacıyla yaratmıştır. Âlemin yaratılışının bu gâyeliligi dışında, Vâridât'ta yer alan bir ifadeye istinaden Şeyh'in âlemin hâdis değil, ezelî

olduğunu iddia ettiği yönünde bazı yorumlar yapılır. Bilindiği üzere kelamcılar, Allah'ın varlığını özellikle hudûs deliliyle kanıtlamayı temel bir ilke olarak benimsemişler, hudûsun zıttı olan ve âlemin zât veya zaman açısından ezeli olduğunu iddia eden fikirleri de eleştirmişlerdir.

Şeyh Bedreddin'in söz konusu ifadeleri şu şekildedir: " Âlem, cinsi, türü ve şahsı(özü) yönünden kesin olarak kadîmdir; hudûsu (sonradan meydana gelişi) zâtîdir, zamanla ilgili değildir." Ancak Şeyh Bedreddin, başka bir yerde, mümkün olan şeyin varlığının, hakikat ve varlık bakımından hak olduğunu; sûret bakımından mümkün, sonradan olma ve yaratılmış olduğunu belirtir. O'na göre, ne mümkün Hakk olur, ne de Hakk mümkün olur. Ancak i'tibârî olarak ikisi de birdir, gerçek bakımından Hakk'dır, başka bir vârın varlığı yoktur, ayrı oluş ancak i'tibârîdir. Diger bir deyişle mutlak varlık Allah'tır, tapacak yalnızca O'dur. O, her şeye sirayet etmiştir, her şey O'nunla bezenmiştir. Hakikatte O'ndan baska varlık yoktur. Binlerce sûretten zuhûr etse bile O birdir. Hak, her seyden zuhur eder; her sey de onunla zâhir olur.

İbn Arabî'ye göre de, âlem denilen varlık, âyân-ı sâbite sûretlerinde Hakk'ın belirmesinden başka bir şey değildir ve eşyanın çok ve sayılı oluşu, âlemin birliğine zarar vermez, nitekim o da Hakk'ın sûretinden ibarettir.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Şeyh Bedreddin, zâhirî anlamda ve sûret bakımından âlemin, hâdis(sonradan olma)'ligini İbn Arabi tarzında kabul etmektedir. Ancak ona göre hakikatte her şey Allah ile bezenmiş ve Allah da her şeye sirâyet etmiştir. Dolayısıyla basit bir kıyasla, kâi-

natın ezelî telakki edilmesi, maddenin ezelî sayılması ile aynı anlamı içerdiğinden ve bu da bir çesit materyalizm sayıldığından, bir takım iddialarda oldugu gibi Şeyh Bedreddin materyalizme kaymıştır demek, bu noktada metodolojik bir hata olacaktır.

ZÂHİRÎ VE BÂTINÎ KONULARDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Şeyh Bedreddin, yalnızca Kur'an'ın zahirî anlamını kabul edenler cahil kişilerdir ve dünya işlerinden başka bir şey düşünmezler. O'na göre Kur'an'ın bir dışı var, bir de içi; içyüzünden de yediye dek içten içeri anlamı vardır. Hem dış anlamını hem de iç anlamını da içten içe yedi anlama dek söylersen, sekiz anlamı birden toplanacağını ifade eder. Ona göre Kur'an ve hadis, dış anlamı bakımından da haktır, iç anlamı bakımından da; ancak mecazî bir anlam oldugu anlaşılırsa o baskadır. Böylece Kur'an'a bakılını da ortaya koymuş olmaktadır.

Şeyh Bedreddin ve içinde yer aldığı ekol, Kur'an'ın ve hadis'in zâhirî anlamı dışında bir de bâtınî anlamının olduğunu, ancak bununla birlikte bâtınî tarafını dile getirmelerinin zâhirî anlamını reddettikleri anlamına gelmediğini ve dış anlamı inkar etmediklerini de ifade ederler. Ayrıca Şeyh Bedreddin'in geleneksel sufî diliyle batınî meselelere dalması, meselelerin batınî yönünden bahsetmesi, onun Batınî olduğu anlamına da gelmez. Batınîlik, şeriata ait ilkelerin zahirî anlam ve hükümlerini kabul etmeyerek sadece Batınî anlamları tercih eden bir düşünce şeklidir. Akıl olayına gelince: Şeyh Bedreddin'e göre akıl, görüş, düşünüş, kesif ve apaçık görüp anlayış bakımından anlamaya bir alettir. Sufilerin akıl, ayak bağıdır ve örtüdür

demelerinin nedeni, düşünce ve görüş bakımındandır. Çünkü düşünce kuvvetine, hayal ve vehimde girebilir ve aklı yanıltabilir; akıl da eşyayı nasılsa öyle anlayamaz. Bu yüzdendir ki, akıl-fikir sahibi olanlar, meselelerden bir meseleyi düşünceleriyle bulmuşlar, uzun bir zaman ona kanmışlar, sonra onu değiştirmişler, yıllardan sonra bir başka şekle sokmuşlardır. Özetle akıl için iki yol vardır; biri düşünceyle, görüşle anlayış; diğeri kalbi arıtmakla anlayıştır.

Akıl, Allah'ın bizatihî sonsuz bir biçimde ve asla bilinemez olduğunu anlayabilir; ama O'nun içkin ve her şeyle tecellî ettiğini salt kendi kaynaklarına bağlı kalarak asla söyleyemez ancak akılla kavranan aşkınlığı hayal ile idrak edilen içkinlikle uzlaştırmak sûretiyle Allah hakkında bize yeterli bir bilgi sunabilir. Yani akıl, ancak hayalle uyumlu bir biçimde çalıştığı zaman, insan kendisinde bulunan ilahi isimleri gerçekliğe çıkarıp insânî mükemmelliğe ulaşabilir..İbn Arabî akıl ile ilgili şu öğüdü de vermiştir: "Allah'tan sana bir ilim geldiği zaman, onu sakın fikir terazisi' ne sokma ve aklı da bunun için bir yol yapma. Çünkü o saat helâk olursun. Zira ilâhî ilim, teraziye girmez." Burada tasavvuf erbabı, bütün bilgilerimizin akıl'dan kaynaklandığını iddia eden dogmatik rasyonalizm'den farklı düşünmektedirler. Mutlak manada aklı reddetmeyip, aklın tenzîhî idraki sağlayabilecegini, fakat bunun sûfî epistemolojide yeterli olmadığını ifade etmektedirler. Şeyh Bedreddin ve Ekberî gelenek içerisinde yer alan diğer sufîler, Ulûhiyet'ten söz ederken, genellikle Allah'ın bizim O'nu kavradığımız şekilde olduğunu kastederler. Şeyh Bedreddin, sufî gelenek içerisinde yer bulan, Tanrı'nın bizzat bilinmek isteyen ve yarattıklarına bizzat kendisini

tanıtmak isteyen bir varlık olduğu anlayışını vurgular. Tanrı'nın idrakinin, bir takım Bâtınî izahlarla da ortaya konulabileceğini ortaya koyma çabası görülmektedir. Bu ifadelerde görüldüğü üzere Şeyh'in Allah anlayışı, Vahdet-i Vücûd sistemi çerçevesinde olmakla beraber, süreç felsefesinin çift kutuplu Tanrı anlayışını da andırır. Ancak temelde dile getirdiği felsefe Vahdet-i Vücûd'dur. Şeyh Bedreddin de içinde bulunduğu ekolün bir devamı niteliğinde, bir insanın fıkıh meselelerini anlaması, fakih olması için nasıl fıkıh kitaplarıyla uğraşması gerekse, ahret yolunu öğrenmek, ahiret işlerini etraflıca anlamak isteyenin de ahiret bilginlerinin kitaplarıyla meşgul olması gerektiğini söyler. Onlar bu bilgiyi kitap ve sünnetten elde ettiler, onların kitaplarına ihtiyacım yok, ben de kitap ve sünnetten elde ederim; onlar da adam ben de adamım dememesi icab eder. Bu düşünceyle kişinin ömrü yiter gider, kişi hiçbir sey elde edemez. Ancak yok olmuş, yokluğa ermiş temiz kişilerden olan efrad, bu kaidenin dışındadır. Dolayısıyla O'na göre ahiret yolu öncelikle ahiret işleriyle ilgili kitapları okumakla bulunur. Ancak nefsini arıtan, nefsini yok eden kimselerin buna ihtiyacı yoktur.

Şeyh Bedreddin, ahiret işlerinin cahillerin düşündüğü gibi olmadığını, bu işlerin avâmın sandığı gibi şehâdet âleminden olmadığını ifade eder. Ona göre peygamberler ve aziz kimseler, söylediklerinde doğrudur. Fakat mesele onların söylediklerini anlamadadır. Cennet, huriler, elbiseler, saraylar, ağaçlar, meyveler, nehirler, azab, ateş ve benzerleri eserlerde belirtildiği ve haberlerde yayıldığı gibi açık anlamlarıyla sınırlı değildir. Peygamberler ve aziz kimselerin buyurdukları üzere başka anlamları vardır. Bu ifadelerle o, ahiret hayatı ve ahiretle ilgili işlerin zâhirî

anlamlarının dışında farklı anlamlarının da olduğunu ifade eder. Sufilik te belli bir eğitim den geçerek elde edilir. Bu eğitim sürecinin esas amacı ise, analitik zihni asmak, onun tahakkümünden benliği kurtarmak ve bir başka algılama haline; duyusal aklî algılama sürecinin üstüne çıkmaktır. Sûfînin bilgi ve aşk konusunun paralelinde, yaşadığı tasavvufî tecrübe, harflerden, kelimelerden ve başkalarından uzak, öznel bir çerçevede gerçekleşen dinamik bir tecrübedir. Söz konusu tecrübe, bir yaklaşma ve bir bilgi tecrübesidir ve en canlı kaynağı Kur'an ve Sünnettir; Kur'an kaynaklı bir yöntemden doğan dinî tecrübedir. Dolayısıyla sûfî tecrübe için, evrensel olan, tasavvufî bir eğitimi gerektiren, temelde Kur'an ve Sünnet'e dayanan şahsî bir tecrübe olduğu söylenilebilir.

Ancak, tasavvufî tecrübeyi yaşayan açısından bu tecrübe ne kadar gerçek olursa olsun, yine de tecrübeyi yaşayanın psikolojik yanılsamalarını mı yansıttığı, yoksa hakikaten ilahi bir tecelliye mi tekabul ettiği konusu tartışmaya açık kalmaktadır. Şeyh Bedreddin kendi tecrübî yaşantısı ile ilgili olarak, "Hamdolsun Allah'a ki bana, katından lutfetti de bu işleri anlattı, . Bu söylediklerim, kitaplar okumakla, yahut alelusul bilgi bellemekle değildir. Diyerek kendi dinî tecrübesinin ilahî kaynaklı bir düşünce olduğunu savunmuştur.

Şeyh Bedreddin de içinde bulunduğu ekolün, bir insanın fıkıh meselelerini anlaması, fakih olması için nasıl fıkıh kitaplarıyla uğraşması gerekse, ahret yolunu öğrenmek, ahiret işlerini etraflıca anlamak isteyenin de ahiret bilginlerinin kitaplarıyla meşgul olması gerektiğini söyler. Onlar bu bilgiyi kitap ve sünnetten elde ettiler, onların

kitaplarına ihtiyacım yok, ben de kitap ve sünnetten elde ederim; onlar da adam ben de adamım dememesi icab eder. Bu düşünceyle kişinin ömrü yiter gider, kişi hiçbir şey elde edemez. Ancak yok olmuş, yokluğa ermiş temiz kişilerden olan efrad, bu kaidenin dışındadır. Ancak nefsini arıtan, nefsini yok eden kimselerin buna ihtiyacı yoktur. Şeyh Bedreddin, ahiret işlerinin cahillerin düşündüğü gibi olmadığını, bu işlerin avâmın sandığı gibi şehâdet âleminden olmadığını ifade eder. Ona göre peygamberler ve aziz kimseler, söylediklerinde doğrudur. Fakat mesele onların söylediklerini anlamadadır. Cennet, huriler, elbiseler, saraylar, ağaçlar, meyveler, nehirler, azab, ateş ve benzerleri eserlerde belirtildiği ve haberlerde yayıldığı gibi açık anlamlarıyla sınırlı değildir.

Peygamberler ve aziz kimselerin buyurdukları üzere başka anlamları vardır. Bu ifadelerle o, ahiret hayatı ve ahiretle ilgili işlerin zâhirî anlamlarının dışında farklı anlamlarının da olduğunu ifade eder. Yine Şeyh Bedreddin, ruh ve beden birlikteliği hususunda, bütün mertebelerin cisimler âleminde dürülmüş (toplanmış) olduğunu ki, cisimler ortadan kaldırılacak olursa ruhlardan ve diğer soyut varlıklardan hiçbir şey kalmayacağını belirtir.

ESERLERİ

Şeyh Bedreddin, dinî ilimlerde özellikle fıkıh, tasavvuf, tefsir ve arap grameri ile ilgili birçok eser telif etmiştir. Kaleme almış olduğu eserlerinin birçoğunun nüshaları bugün mevcut değildir. Hoca Sadeddin ve Solakzâde Mehmed Hemdemî, Şeyh Bedreddin'in, âlimlerin ellerinde dolaşan kabul görmüş ve ilimdeki derinliğine delalet eden eserlerinin çok çeşitli olduğunu, ayrıca Câmiu'l-Fusûleyn ile Teshîl adlı eserlerinin de çok faziletli ve ulemâ ocaklarına rehber olduğunu belirtmektedirler. Nitekim Şeyh Bedreddin'in ilk olarak 25 yaşında Mısır'da ulemâdan izin alarak kitap telif etmeye başladığı aktarılır. Onun te'lif ettiği eserlerinin sayısı ise 48 olarak verilir.

Ayrıca ilk eserinin, sarf ilminden Maksud üzerine yazdıgı Ukûdu'l-Cevâhir oldugu, daha sonra fıkıhtan Letâifu'l- sârât'ı yazdığını ve bunu da Câmiu'l-Fusûleyn, Teshîl, Tefsîr-u Nûru'l-Kulûb, Vâridât ve Çerâgu'l-Futûh adlı kitap ların takip ettiği belirtilir.

İSLAM HUKUKU İLE İLGİLİ ESERLERİ

Şeyh Bedreddin'in fıkıh ile ilgili ortaya koyduğu eserleri fıkıhta sadece ansiklopedik bir âlim ve aktarıcı olmayıp müctehit derecesinde bir fıkhî donanıma ve otoriteye sahip bir fakîh olduğunu göstermektedir. Eserlerinden hareketle onun, ictihat isini kolaylaştırmaya ve yaygınlaştırmaya çalışan bir anlayış sergilediği de söylenilebilir. Bu bağlamda o, Kitap, Sünnet ve cmâ'ya aykırı olmamak şartıyla, bunlar Hanefî imamlar bile olsa, öncekilerin görüşle-

rine muhalefet edilebileceğini söyleyerek ictihatta Kitap ve Sünnet eksenli bir yaklaşımı esas aldığını vurgulamıştır. İsyan hareketine adının karışması ve itikadî konularda akaid ilkelerinin dışına çıktığı iddiası, onun fakihlik yönünün perdelenmesine yol açmıştır. Fakat ilmiye mesleğinin en yüksek mertebesi olan kazaskerlik makamına yükselmiş olan ve görevi icabı insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışan bir hukukçunun, yaygın kabul görmüş inanç ilkelerine aykırı görüşleri yaymaya çalışması anlamlı ve tutarlı görünmemektedir. Şeyh Bedreddin'in fıkıhla ilgili eserleri şunlardır:

Letâifu'l- sârât1: Şeyh Bedreddin'in Musa Çelebi'nin kazaskeri olmadan önce fıkıh alanında yazdığı ilk eseri olup Hanefî mezhebi ile alakalı bir mukayeseli hukuk kitabıdır. Dili Arapça'dır. Âlî, Kâtip Çelebi ve Tasköprülüzâde Şeyh Bedreddin'in bu eserini İznik'te göz hapsinde tutuldugu sırada yazdığını belirtmektedirler. Ancak Teshîl'in mukaddimesinde Letâifu'l- sârât ismindeki telifini, daha önce yazmış oldugunu veLetâif'e yazmış oldugu bu şerhi de 1413 yılında Edirne'de başlayarak 1415'de İznik'te tamamladığını belirtmiştir. Letâif, Şeyh'in özgün fıkhî kimligini tam anlamıyla ortaya koyduğu bir eser olmayıp, Hanefî fıkhına dair kitaplardaki fıkhî konuları derleyip toparlayan bir özelliğe sahiptir. Şeyh Bedreddin'in fıkhî meselelere olan vukûfiyetini göstermesi açısından önem taşıyan bu eseri, içindeki bazı ictihatlardan dolayı hem takdir hem de tenkit edilmiştir.

Furû'-ı fıkha dair olan eser; 235 varak olup, kitap, fasıl ve tekmilelerden oluşmaktadır. Kitaplar, fasıllar ve rumuzlar kırmızı olarak yazılmıştır. Metin dışında, satırda

geçen harf, kelime ve konu ile ilgili açıklamalar olup, ayrıca metnin satır aralarında hasiye türü ilaveler bulunmaktadır.

Eseri Mecmâ'u'l-Bahreyn tertibine göre düzenlediğini, meselelerin tamamını verdiğini, ayrıca her fasılda Kudûrî(Muhtasar), Manzûme ve Mecma'da zikredilmeyen hususlara tekmile, müteferrika ve setta gibi başlıklar altında değindiğini belirtir. Arzu edenlere kolaylık olsun diye bazı meseleleri tekrar ettiğini, ayrıca esah, akva ve aleyhi'l-fetavâ olanlara işaret ettiğini belirtir. Mukaddimesinde de belirtildiği gibi eser, Hanefî mezhebince Mütûn-ı Erbaa (dört temel metin) olarak vasıflandırılan, bn Sââtî el-Ba'lebekkî (ö.1285)'nin Mecma'u'l-Bahreyn'i; Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî'nin el-Muhtar'ı, Hafizüddin en-Nesefî (ö.1310)'nin Kenzü'd-Dekâik ve Tâcü's-Serîa Mahmud (8.asır)'un Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye adlı eserlerinin ihtiva ettiği bütün konular ortaya konularak ele alınmış; ayrıca adı anılan bu eserler Mecma'u'l-Bahreyn tertibi örnek alınarak birleştirilmistir. Bunlarda bulunmayan bazı fıkhî meseleler de "Tekmile", "Tefrika", "Müteferrika", "Setta" gibi başlıklar altında incelenmistir.

Başta Hanefi mezhebinin ilk dört imamı olmak üzere, imamların her biri için farklı bir yöntem kullandığını belirtir. Yine de bu konuda doğabilecek karışıklığın önlenmesi amacıyla cümlenin ya da kelimenin üstünde, görüş kime aitse onun rumuzu kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde, Ebû Hanîfe "H", Sâfiî "A", Mâlik "K", Ahmed b. Hanbel "E", Ebû Yusuf "S", Muhammed "M" ve Züfer "Z" rumuzlarıyla verilmekte, başka âlimler ise ya kendi ya da

eser isimleriyle zikredilmektedirler. 'Kitap' bölümlerinde belli ölçüde ilgili mezhep görüşlerini kaydeden Şeyh Bedreddin, "müteferrika", ve "tekmile" gibi başlıklarda ilave bilgiler vermekte ve tercihlerini yapmaktadır. Genel olarak yararlandığı kaynakları kaydetmeyen Şeyh Bedreddin, eserinde mukayeseli hukuka da yer vermiştir.

Câmiu'l-Fusûleyn1: Musa Çelebi'nin kazaskeri iken 1411'de başladığı ve on ay içinde tamamladığı bu meşhur eseri muhâkemât usulüyle ilgilidir. Kazaskerlik yaptığı yıllarda, zamanın yargıçlarına özellikle fetvâ ve mahkeme işlerinde yardımcı olmak üzere hazırladığı ve Hanefî hukukunun özeti niteliğinde olan bir eserdir. Bu eseri, onun ölümünden sonra bile birkaç yüzyıl boyunca Osmanlı medreselerinde okutulmuştur.

Eserini, 200 civarında temel eserden yararlanarak on ay gibi kısa bir zaman sürecinde yazması, fıkıhtaki yetkinliğini göstermesinin yanı sıra, devlet kademesinde kendisine tevdî edilen vazifenin zaruretiyle acele etmeye mecbur kalışından da olabilir. Nitekim eserin giriş kısmında, bu kitabı sıkışık durumlarda çıkış yolu olsun diye hazırladığını belirtir. Eser, İslam yargı hukuku ile ilgili olarak daha önce yazılmış "Fusûl" adlı iki ayrı kitabı, kısaltarak, tekrarları atarak ve gerekli ilaveler yaparak bir araya getirmiştir. Nitekim Câmiu'l-Fusûleyn, iki "Fusûl"ü bir araya getiren, birleştiren demektir. Bu eser, fukahâ tarafından meydana getirilmiş olan davaları ve husumetleri fasletmeye ilişkin konuları ele alan el-Fusûl ismindeki fetva mecmualarından ikisini içermektedir. Bunlardan biri Hidâye sahibi Ebu'l-Hasan Burhâneddîn Ali'nin öğrencilerinden Mâverâü'n-Nehir âlimlerinden Muhammed b. Mahmud

el-Ustrûsenî (ö.1234)'nin sadece muamelattan bahseden otuz fasıl üzere tertip etmiş olduğu el-Fusûl'u; diğeri de yine aynı isim ve konularda kırk fasıl üzere tertip edilmiş olan ve Fusûl-ü mâdî ismi ile meşhur olan yine Mâverâü'n-Nehir âlimlerinden olan Ebu'l-Feth b. Ebî Bekir el-Merginânî es-Semerkandî'nin ö.1253 yılında tamamlamış olduğu eserdir. Şeyh Bedreddin, bu eserini Fusûl-ü mâdî gibi kırk fasıl üzerine tertip etmiştir. İlk on altı faslı kaza ve muhâkemeye, geri kalan kısım ise muâmelâta dâir olan eserde Şeyh asrının meselelerini ele almış ve her fasıldaki sözler üzerine tamamıyla kendi düşüncelerini ortaya koyan itirazlar ve tercihler eklemiştir. Hem muâmelat hem de yargılama hukuku ile ilgili önemli konulara yer veren Câmiu'l- Fusûleyn, özellikle kaza ve fetva ile ilgili meseleleri ele alması sebebiyle uzun süre müftü ve kadıların müracaat ettikleri bir kitap olmuş, Mecelle'nin de kaynakları arasında yer almıştır. Onun, hukuki meseleleri serbestçe tartışması ve otorite kabul edilen klasik müelliflerin bazı görüşlerine itiraz etmesi dikkatleri üzerinde toplamış, sonraki devirlerde yazılan bazı eserlerde onun bu itirazları eleştirilmiştir. Câmiu'l-Fusûleyn yapılan itirazlar bir tarafa, genellikle âlimler arasında itibar görerek yaygınlaşan, fetva kitaplarına kaynaklık eden, yargı ile ilgili konuları içine aldığı için ayrıca kadıların el kitabı hüviyetini kazanan bir İslam muhâkeme hukuku kitabıdır.

Örnegin Nisancızâde(ö.H.1031/M.1622) eserinin girişinde kadılar için fetva kitaplarının en faydalısı, dava ve yargı meselelerini en güzel toplayan eser olarak bu eseri övmektedir. Meşhur Hanefî fakihi bn Nüceym (ö. H. 960/M. 1552) ise, nakledildiğine göre, Şeyh Bedreddin'in

bu kitabındaki hususî fikirlerinden bazılarına haklı itirazlarda bulunmuş ise de ebhâs-ı serîfe ve nükte-i latîfe diye tavsif etmiş olduğu bir çok sözlerini takdir etmiş olduğundan bunlarda hakimiyetin Şeyh Bedreddin'de kaldığını itiraf etmiştir.

Câmî'ul-Fusûleyn, Molla Hüsrev'in Dürerü'l-hükkâm fî serhi Gureri 'lahkâm adlı eserinin kaynakları arasındadır. Bu da eserin kıymetini ortaya koymaktadır.

Teshîl Serh-u Letâifu'l- sârât: Bu eserini Arapça olarak kaleme almıştır. Esere 1413 yılında Edirne'de kazaskerliği sırasında başlamış ve 4 Eylül 1415 yılında İznik'te göz hapsindeyken tamamlamıştır. Eserini, Letâifü'l- sârât'ın daha kolay anlaşılması için, ona şerh olarak yazmıştır. Eser, 338 varak, 25 satırdan oluşmaktadır. Klasik kitap ve fasıllardan meydana gelen bu çalışma, furû-ı fıkha dairdir. Eserinin baş tarafında ayrıntılı bir fihrist bulunmakta ve söz konusu bu fihrist, kitap ve fasılları içermektedir. Metinde kitap ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmış olup, kenar boşluklarda hasiye türünden açıklamalar bulunmaktadır. Metin ifadeleri, üstünde bulunan kırmızıçizgi ile ayırt edilmekte, yazar istediği yerde açıklamada bulunmaktadır. Şerhte 7670'e yakın meseleye değinen Bedreddin, konulara Kitâbu't-Tahâre'den başlamış, metin ifadelerini aynen nakletmiş, daha fazla ayrıntıya inmiş, meseleleri tartışmış, kendi delillerini ileri sürmüş, özellikle Hanefî mezhebinin ilk dört imamı arasındaki farklı görüşleri delillerine varıncaya kadar teferruatıyla açıklamış, zaman zaman başka âlimlerin görüşlerine de yer vermiş ve tercihlerde bulunmuştur. Osmanlı'da İbrahim Halebî'nin eseri(yazılısı 1478) yayılıncaya kadar İslâm hukukuna ait

temel metin olarak ilkin Şeyh Bedreddin'in Teshîl'i, ondan sonra Molla Hüsrev'in Dürer'i esas tutulmuştur.

Câmiu'l-Fetâvâ: Dili Arapçadır. Eser 201 varak olup mesâil ve fasıllardan meydana gelmektedir. Şeyh Bedreddin, ilginin uzun metinlerden muhtasarlara kaydığını, bu sebeple kendisinin güvenilir fetva kaynaklarından önem arz eden meseleleri topladığını ve birçok muteber şerhten faydalanarak bu eserini hazırladığını belirtmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, Şeyh'in ayrıca, fıkıhtan Mecma' şerhi olduğunu, kendi hattıyla yazılı olan nüshasının Şehzade Camii Şerifi'nde bulunduğunu ifade eder.

TASAVVUFLA İLGİLİ ESERLERİ

Varidat adlı eseri yukarıda açıklanmıştır.

Meserretü'l-Kulûb: Bu eserin de tasavvufa ait olduğu rivayet edilmektedir. Henüz nüshasına rastlanmamıştır.

Hasiyetü Matlau Husûsi'l-Kilem fî Meânî Fusûsi'l-Hikem (Fusûsi'l-Hikem

Hasiyesi) : Tasavvufa ait olan bu eseri de basılmamış, el yazması olarak durmaktadır. Muhyiddîn-i Arâbî'nin tasavvuf alanında en ünlü eseri olan Fusûsi'l-Hikem'e yazdığı bu yorum, onun tasavvuf anlayışının Vahdet-i Vücûdçu bir çizgide oldugunu ortaya koyan önemli bir eserdir.

Risâle-i Bedreddîn: Süleymaniye Kütüphanesi'nde "Risâle-i Şeyh Bedreddin" şeklinde kayıtlı olan ve Şeyh

Bedreddin'e âidiyyeti tam olarak anlaşılamayan eser beş varaktan oluşan küçük bir Osmanlıca risâledir. Bu risâlenin ilk varağında bir kısım dostlarının Şeyh Bedreddin'den insanların faydalanması amacıyla bir Türkî risâle yazmasını istedikleri ve bunun üzerine Şeyh'in bu risâleyi kaleme aldığı belirtilmektedir. Risâle, şeyhlik makamı için gerekli şartları, fakr'ın çesitli tanımarını, şeraîte muhalif hareket eden ehl-i tarîk bir şeyhe takınılacak tavırdan söz etmektedir. Dolayısıyla eser, tarikat kurallarını içeren bir risâle görünümündedir.

TEFSİR İLE İLGİLİ ESERLERİ

Tefsîru Âyete'l Kürsî: Şeyh Bedreddin'in tefsirle ilgili mevcut olan tek eseridir. Arapça olan bu risalede Bedreddin, ağırlıklı olarak kelâmî konular üzerinde durmuştur. Yer yer bazı kıraat vecihlerinin de bulunduğu risale, Allah'ın zatı, sıfatları, şefaat, kürsî hakkında kısa açıklamalar ve "Âyeti'l Kürsî"nin faziletine dair bir hadis ve Allah'ın zâtı ve sıfatlarından bahseder. Eser, kelam ilminin üstünlüğünü beyanla sona ermektedir.

Nûru'l-Kulûb: Bedreddin'in bu eserini de torunu Hafız Halil'in yazdığı Menâkıbnâme'den öğreniyoruz. Bu eserin nüshasına henüz rastlanmamıştır.

ARAP DİLİ İLE İLGİLİ ESERLERİ

Çerâgu'l-Futûh: Sarf ve nahivle ilgilidir. Adı geçen bu eserinin de henüz nüshasına rastlanmamıştır.

Ukûdu'l-Cevâhîr: Şeyh Bedreddin'in Maksud'a yazdığı şerhtir. Sarf ve nahivle ilgilidir. Bu eserin de nüshasına rastlanmamıştır.

ŞEYH BEDREDDİN'İN SOYU

Bedreddin'in doğum tarihi ile ilgili verilen bilgiler genelde H.760/M.1358-59 tarihinde toplanır. Torunu Hafız Halil'in, doğum tarihini verirken "Olmamışken Edrene Dârü's-Selâm" ifadesi de, Bedreddin'in Edirne'nin fethinden önce doğdugunu göstermektedir. Bu bilgilerden hareketle Şeyh Bedreddin'in, Edirne'nin fethi(H.763/M.1361)'nden üç yıl önce doğmuş olduğu söylenilebilir.

(Torunu Hafız Halil, Menâkıbnâme'de dedesinin doğum tarihini H.760/M.1359 olarak verir.

Şeyh Bedreddin bin Kâdî İsrâil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nr. K 157 Simav'ın Osmanlı idaresine geçişinin savaş yoluyla değil politika yoluyla olduğu bildirilmektedir. Simav, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın I.Murat'ın oğlu şehzade Bayezid'e verdigi kızı Devletşah Hatun'un Şeyh Bedreddin'in babası, aynı zamanda bir Osmanlı gazisi de olan İsrail'dir. Bazı Osmanlı kaynaklarında, İsrail'in aslında Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Alaaddin Keykubad(s.t. M.1293-1307)'ın soyundan geldiği ifade edilmektedir.Bu rivayetin,özellikle Hafız Halil'in Menâkıbnâme'sinde tafsilatlı bir şekilde yer aldığı görülür..

Simavna, Şeyh Bedreddin'in babasının da içinde bulunduğu birlikler tarafından fethedilmiştir. Simav'ın Osmanlı'ya katılması tarihi olan M.1381 tarihi ile, ileride de

bahsedeceğimiz gibi Bedreddin'in doğum tarihi arasında da bu bilgiyi çürütecek bir uyumsuzluk vardır. Ayrıca Şeyh Bedreddin'in eğitim hayatının büyük kısmını geçirdiği Mısır'dan geri dönüşünde baba ve annesini Edirne'de bulması da bu mevkinin Anadolu'da değil de Rumeli'de olduğunu kanıtlar niteliktedir. Samavna Kalesi'ne nispetle Samavna Kadısıoglu diye şöhret bulmuş olan Şeyh Bedreddin'in sonradan kendisine yakıştırma suretiyle yanlış olarak Kütahya'nın Simav kasabasına nispet edilerek "Bedreddin Simâvî" olarak adlandırıldığını belirtir.

Şeyh Bedreddin'in doğum yeriyle ilgili çok farklı bir üçüncü rivayet de İ. Hakkı Konyalı ve Raif Yelkenci tarafından verilmektedir. Bunlar Şeyh'in doğum yerinin, O'nu Sii-bâtınî ve komünist düsünce ile ilişki içerisinde gösterme gayretiyle- Bagdat'ta Necef şehrinde Semâvet kasabası olduğunu iddia ederler ki bu bilgiye konuyla ilgili kaynak eserlerin hiçbirinde rastlanılmamıştır.

ŞEYH BEDREDDİN'İN DEDESİ

Abdulaziz'in dedesi Bağdat asıllı olup ailesi Moğol istilası sonrası Anadolu'ya gelmiş ve Abdülaziz de bu dönemde Konya'da doğmuştur.

Bu tarih H.648/M.1250'li yıllara denk düşmektedir. Abdülaziz'in şah olan amcası da, Hülagu istilası sırasında Halife Mu'tasım Billah'a sığınmış, bilgisi sayesinde onun şeyhülislamı olmuş, fakat Hülagu tarafından meşhur âlim bn Hacib'le birlikte şehit edilmişti. Ayrıca Menâkıbnâme, Gazi Abdülaziz ile ilgili olarak, Allah yolunda gaza eden ve yürüttüğü dinsel görevlerde samimi olan bir Müslüman

portresi çizer. Diğer yandan 20'li yaşlarda ünlü mutasavvıflardan, önce Mevlânâ (Ö.H.672/M.1273)'ya sonra da onun halefi Hüsameddin Çelebi (Ö.H. 683/M.1284)'ye hizmet ettiğini bildirir.

Ayrıca Dimetoka'nın fethi esnasında yüz yaşını geçmiş olduğunu ve yine bu fetih esnasında şehit olduğunu da belirtir.

Konuyu ele alan bazı tarihçiler, konuyla çagdaş başka bir kaynak tarafından doğrulanmadıkça torununun rivayetine dayanarak şeyhin ecdadını Selçuklulara bağlamanın doğru olmadığını ve muhtemelen bu bağlantının siyasi amaçlarla sonradan ortaya atılmış olabileceğini söylerler.

Uzunçarşılı da bunu şöyle ifade eder: "Saltanat kurmak için meydana çıkanlar ve muvaffak olanlar bu hareketlerini meşru göstermek için kendilerinin eski hükümdar sülalelerinden birine mensub olduklarını iddia ede gelmişler ve bunu ispat için silsilenameler tertip ettirmişlerdir. Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin müellifinin Şeyh Bedreddin'i Selçukilere mensup göstermesi de bu kabilden olsa gerek. Bedreddin'in ceddi olan Abdülaziz, Osmanlıların Rumeli istilasına başladıkları sırada onlarla beraber bulunmuş ve Dimetoka muharebesinde şehit olmuştur."

DERS ALDIĞI ÂLİMLER

Şeyh Bedreddin'in Edirne'de babasından aldığı temel eğitimden sonra sırasıyla Bursa, Konya, Kudüs, Kahire, Tebriz ve Kazvin'de farklı alanlarda eğitim hayatını devam ettirdiğini görmekteyiz. Mevlânâ Sâhidî'den hafızlığını tamamlayarak, İslâmî ilimleri de Molla Yusuf'tan okumuştur. Onun vefatıyla birlikte yirmi yaşlarındayken babasının amcasının oğlu Müeyyed (Müeyyed b. Abdülmü'min) ve sonradan Kadızâde-i Rûmî diye meşhur olacak olan riyaziyeci Musa ile önce Bursa'ya gitmiş burada bir süre eğitim aldıktan sonra Konya'ya geçerek Mevlânâ Fazlullah'ın öğrencilerinden Mevlânâ Feyzullah'tan dört ay kadar sarf, nahiv, mantık ve ilm-i nücûm (astronomi) eğitimi almıştır..

Kadızâde-i Rûmî: Koca Efendi diye anılan Bursa Kadısı Mahmud'un torunudur; asıl adı Musa olup Kadı zâde-i Rûmî diye şöhret bulmuş olan bu âlim 1337'de Bursa'da doğmuş ve 1413'te Semerkant'ta ölmüştür. Astronomi ve matematik alanlarında ihtisas sahibidir. En önemli eseri Mahmud b. Ömer-i Çagminî'nin El-Mülahhas fi'l-hey'e adlı kitabına 1411'de yazdığı şerh ile bir sene sonra Şemseddin-i Semerkandî'nin Eskâl-i tesis'ine yazdığı şerhtir. Fakat en orijinal kitabı Gıyasüddin Cemsid'in Risâle fîistihrâc-ı ceyb-i derece-i vâhide'sine yazdığı şerhtir. O, zamanının en ciddî ve hakîkî astronomu olup o tarihlerde pek revaçta olan astroloji ilmine ehemniyet vermemiştir. Konya'da aldıgı eğitimden sonra Müeyyed'le birlikte buradan Mısır'a doğru yola çıkan Şeyh Bedreddin, Halep ve Şam üzerinden Kudüs'e gelir.

Kudüs'te bir süre Mescid-i Aksâ'da konaklayıp burada bulunan âlimlerin derslerine iştirak eder. Menâkıbnâme, Şeyh'in o sırada Kudüs'te bulunan İbn Askalânî'den altı ay hadis dersi aldığını ve Sahîhayn'ı okuyup bitirdiğini belirtir. Mısır'a vardığında Şeyh'in henüz otuz yaşına basmadığını belirten Menâkıbnâme, burada Seyyid Şerif Cürcâni (1340-1413) gibi ünlü âlimlerin hazır bulunduğunu belirtir. Şeyh'in de, o dönemde İslam dünyasının en önde gelen ilim merkezlerinden Kahire'de müderris olan Mübârekşâh-ı Mantıkî(ö.1413)'nin öğrencisi olduğunu, ondan ilahiyat, mantık ve felsefe derslerini alarak yüksek tahsilini tamamladığını bildirir. Ayrıca Şeyh Bedreddin'in Mısır'da bulunduğu sırada, Mübârekşah ve Müeyyed'le birlikte hacca gittiğini, fırtınalı bir deniz yolculuğu sonrasında Cidde'ye vardıklarını buradan da Mekke'ye gidip Şeyh Ebu Zeylâî'nin misafiri olduklarını bildirir. Mekke'ye hac mevsiminden üç ay evvel gelip bu müddet zarfında Ebû Zeylâî'den fıkıh dersi aldığını da ifade eder.

Daha sonra Hac vazifesini yerine getiren Şeyh Bedreddin, burada Kudüs Hac Emîri Kesmîrî ile buluşur ve birlikte Kudüs'e giderler. Burada bir ay kalan Bedreddin, Seyyid Şerif Cürcânî'den, Mısır'da Şeyhülislam Ekmeluddîn'in Hidâye adlı eseri okutmaya başlayacağını haber alınca, Müeyyed'le birlikte Mısır'a döner. Mısır'da Cürcânî ve tabib olarak bilinen Aydınlı Hacı Paşa (Hızır bin Ali) ile görüşür ve Şeyh Ekmeluddîn ile de tanışarak, onun yanında eğitimini tamamlar.

ŞEYH BEDREDDİN'İN DÜŞÜNCELERİNİN VAHDET-İ VÜCÛD VE PANTEİZM'LE İLİŞKİSİ

Allah, âlem ve insan ile ilgili hususları konu edinen, bu yönüyle tasavvuf tarihinde önemli bir yer işgal eden vahdet-i vücûd öğretisi, tasavvufla ilgili eserlerde tasavvufî bir terim olarak kullanılmaya başlanmasından bu yana bir takım eleştirilere ve tartışmalara sebep olagelmiştir. Bu düşünceye karşı çıkarak reddeden bazı kelamcılarca, tevhid'i baltalayan ve ortadan kaldıran bir sistem; bu düşünceyi kabul edenler tarafından ise, tevhidin özü, hakiki tevhid ve Allah'ın sonsuz tecellîlerinin, sıfatlarının tecellîlerinin ortaya konması olarak nitelendirilmiştir. Felsefe ve tasavvuf tarihi boyunca üzerinde durulan ve çeşitli yorumlara neden olan 'vücûd' kavramı, bu ekolün temsilcilerine göre, en genel anlamıyla Allah(Hakk'ın mutlak vücûdunu)'ı ifade etmektedir. Ancak onlar bununla, ma'kulât ve mahsulâttan ne varsa hepsinin Allah olduğunu kastetmezler. Vahdet ehli, vücûd lafzından, mevcûdâtın tümü kendisinden sâdır, kendisiyle vâr olan hakikati kastederek, vücûd'un bir olduğunu, sayı bakımından artış, parçalanma ve bölünme gibi hususları kabul etmeyeceğini belirtirler. Vücûd'un bütün varlıklardaki hükmü geçerli, tasarrufu cârîdir. Âlemde ne varsa, ona bağlı ve onunla vardır. Onlara göre vücûd, dar zihinlere gelen mana değil, bütün varlıkların kendisi ile kâim olduğu hakikattir. Dolayısıyla, hissedilenler ve akledilenler, mevhûmât ve muhayyelâttan her ne var ise, bunların hiç birisi kendi başlarına var olamazlar. Hepsi var oluşlarında vücûd'a muhtaçtırlar. Vahdet-i Vücûd öğretisini ve bununla birlikte, bu sistemin bilgi edinme yollarını (hakikate ulaşma

yollarını) şiirsel bir dille ifade eden Nablûsî de, Vahdet-i Vücûd'un aslı ve esası ile ilgili olarak şunları söyler:

"Vahdet-i Vücûdun ârifi ol

Kesret-i mevcûdu(mevcûdun çokluğunu) bırak!

Hâdisi kadîmden ayırt et!

Sâbiti yok olucudan ayırt et!

Tecellî edeni karıştırmaktan sakın müsâhede halinde başkasıyla, çünkü bizim ıstılahımızda vahdet-i vücûd Sevgiliyi görmekten kinayedir.

His ile, sahih ve temiz zevk ile,
O zevk, inkar ve kuşkudan arınmıştır.
Yoksa, aklın ve fikrin hayaliyle,
Ya da beşerî tabiatlerin verdiği bilgiyle değil.
Onu takdis ve tenzih ederek
Her çesit babadan ve çocuktan
"Şiva(başka)"ya girmeden ve çıkmadan
Ve sınırlılık gerektiren her şeyden
Bizim bildiğimiz "kemal"den
Ve noksanlıktan, zevalden ve geçicilikten uzak dur!

Bizim vahdet-i vücûd ile idraklere anlatmak istediğimiz Saki ve sait kimselerin bildiği her şeyin dışında gerçekte pek büyük bir şeydir. O bir hakikat ki her şeyi fani kılar. Şayet akla gözükseydi, akıl ondan aciz kalırdı. Onu hangi insan ifade ederse, kötülükle, iftirayla ve düşmanlıkla karşılaşır. Çünkü o peygamberimizin getirdiği bir sırdır." Bu ifadelerden hareketle o, Vahdet-iVücûd'un tevhid

eksenli bir sistem olduğunu söylemektedir. Ayrıca Nablûsî'ye göre, mevcûdun anlamı, 'vücûdu olan' demektir, yoksa, mevcûd 'vücûd' demek degildir. O, Vahdet-i Mevcûd'dan (mevcûdun birligi) değil, Vahdet-i Vücûd'dan(:vücudun birliği) bahsetmektedir. Çünkü ona göre, mevcûd, bir değildir, aksine mevcûdda çokluk vardır. Dolayısıyla sufîlerin varlık tasavvurları noktasında neyi kastettikleri anlaşılmaz ya da yanlış anlaşılırsa, Vahdet-i Vücûd, 'var olanların birligi'dir ve 'mevcut Allah'tır gibi yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu yorumlar da, sufîlerin sözünü ettiği Vahdet-i Vücûd anlayışından uzak ve yanlış yorumlardır.

Sûfîlerin mükâsefe yoluyla veya hakka'l yakîn mertebesinden hareketle dile getirmiş oldukları Vahdet-i Vücûd öğretisi ile ilgili olarak XIII. asırda yaşamış ünlü sosyolog ve tarih filozofu İbn Haldun şu izahı yapmaktadır: "Bazı sûfîlerin bütün varlıkların 'bir varlık' tan ibaret olduğunu söylemeleri, akıl ve tefekkür yönünden elbette ki anlaşılamaz. Onların böyle bir görüş ileri sürmeleri, tıpkı filozofların, ışık bulunmadığı takdirde, renklerin görünmesinin mümkün olmadığını söylemelerine benzer. Varlıkları birbirinden ayrı olarak, yani fertler halinde idrak etmemiz, idrakimizin bu şekilde yapılmış olmasından dolayıdır. Şimdi farz edelim ki, beşerî idrak mevcut değildir. O zaman kâinattaki nesneleri idrak edecek bir subje bulunmadığı için vücûd(varlık) elbette ki yekpare(tek varlık) sayılacaktır. Bir başka deyişle, beşer idrak olunmasaydı, nesnelerin keyfiyetleri sayılan sıcaklık, soğukluk, katılık, yumuşaklık, hatta bunlara sahip olan nesnelerin kendileri dahi, idrakin dışında kaldıkları için, 'yok' sayılacaklardı. O halde, kâinattaki nitelikleri ve onları taşıyan

nesneleri, bize münferit varlıklar gibi gösteren, duygu ve akıl idrakimizdir. Sonuç olarak, idrak kaybolursa, hem teaddüd(nesnelerin sayıca çok olması) hem de tehalüf(nesnelerin nitelikçe birbirine muhalif olması) ortadan kalkar ve o zaman görülür ki, varlık gerçekten de bölünmez bir bütündür."

Bu bağlamda Vahdet-i Vücud'çular, eşyadan vücudu çekip almak sûretiyle hakikî vücûdu, Cenab-ı Hakk'a hasr ve tahsis ederek, Cenâb-ı Hakk'dan başka bir mutlak vücûd kabul etmemektedirler. Bu noktada 'lâ mevcûde illallâh' yani Cenab-ı Hak'dan başka vücûd sahibi yoktur demişlerdir. Bununla 'mevcûd olan her şey, Cenab-ı Hakk'dır' manasını murad etmemişlerdir. Bu aşamada akla, Vahdet-i Vücûd nazariyesini kabul eden sûfîlerin amacının ilahlık iddiası olup olmadığı gelmektedir. Bu soruya Mevlana şöyle cevap verir: "... Bazı insanlar 'Enel Hak' demeyi büyüklük(tekebbür) iddiası sanıyorlar. Oysa 'Enel Hak' demek gerçekte, büyük tevazudur. Tevazu göstermek için, 'Ben Hakk'ın kuluyum' diyenler ise, esasında tekebbür edenlerdir, yani büyüklük taslayanlardır. Çünkü bunlar, Tanrı'nın varlığı karşısında bir de kendi varlıklarının iddiasında bulunanlardır. Hak' diyen ise, yalnız Hak vardır, ama ben yokum, demek isteyenlerdir." Gazalî'ye göre de bazıları, aşırı gayretleriyle öyle bir sekr haline ulaştılar ki, kendilerinin Allah olduğuna inandılar. Gerçekte onların ulaştıkları hal, Allah'ın birligi(tevhid)'ni tanımaktan, yani âlemde O'ndan başka gerçek bir varlık olmadığının farkına varmaktan başka bir şey değildir. Fakat bu hâl, O'nunla ittihaddan tamamen farklıdır. Şeyh Bedreddin'in genel anlamda tasavvuf felsefesi, özel anlamda Vahdet-i Vücûd ile ilgili görüşleri de büyük ölçüde

İbn Arabî çizgisinde olduğundan, öncelikle İbn Arabî ve takipçilerinin bu sisteme ait düşünce ve ifadelerinin ele alınması konunun daha dogru anlaşılmasını sağlayacaktır. Vahdet-i Vücûd düşüncesi, İbnü'l Arabî'den önce kâmil ve oturmuş bir nazariye olarak ortaya çıkmamıştır. Ondan önce çeşitli zaman aralıklarında yasamış sufîlerin sözlerinde, bu nazariyeye doğru bir takım 'yönelimler'i hatırlatan ifadeler bulmaktayız. İbnü'l Arabi için ise, bu nazariyeyi daha yoğun olarak ortaya koymuştur denilebilir. Ancak o, Vahdet-i Vücûd ifadesini hiç kullanmamıştır. İbn Arâbî'nin müridi Konevî'nin, bu terimi eserlerinde en azından iki vesileyle kullandığı, buna karşılık Konevî'nin mürîdi Sâdeddin Fergani'nin(ö. 1296) bu terimi bir çok kez kullandığı görülmüştür. Ama ne Konevî ne de Fergani Vahdet-i Vücûd terimini daha sonraki yüzyıllar içinde kazandığı teknik anlamında kullanırlar. Bunlara göre, ifade, eşyanın mahiyetine ilişkin bütün bir bakış açısına delalet etmez; tersine vücûd'un bir tek gerçeklik olduğu şeklindeki apaçık olguya işaret eder. Ancak Hanbelî hukukçu İbn Teymiyye(ö. 1328), Vahdet-i Vücûd teriminin çok iyi bilinen ittihad (birleşimcilik) ve hulûl (tecessümcülük),yani Tanrı ile dünyanın veya Tanrı ile insanın özdeş olduğu sapıklıklarıyla aynı anlama geldiğini iddia etmiştir. Ayrıca İbn Teymiyye gibi hukukçular için bu terim, küfür ve sapıklıkla aynı anlama gelen bir suçlama terimidir; ama çoğu müslüman aydın Vahdet-i Vücûd'u tevhîd'in felsefî ve tasavvufî tarzda bir eş anlamlısı olarak kabul etmiştir. İbn Teymiyye zamanından bu yana da Vahdet-i Vücûd, giderek genellik kazanarak, İbn Arâbî ve takipçilerinin ortaya koyduğu bütün öğretiye işaret edecek şekilde kullanılır olmuştur. Bu noktada İbn Arâbî'nin

Vahdet-i Vücûd'a inandığı söylenilirse doğrudur; çünkü O, vücûd'un bir tek gerçeklik olduğunu ve iki vücûd olamayacağını tasdik etmektedir. Kendisinden önceki başkaları gibi, sık sık "Allah'dan başka Tanrı yoktur" ifadesiyle dile getirilen İslâmî tevhid ikrarının "Vücud'da Allah'tan başka hiçbir şey yoktur." anlamına geldigini belirtmiştir.

İbn Arâbî, tevhid öğretisini, Allah'ın hem benzersiz, hem de benzer olduğunu, veya Zât'ında bir ama O'nun kendi zuhur yerleri vasıtasıyla çok olduğunu açıkça söyleyerek ifade etmiştir. Dolayısıyla İbn Arâbî ve yakın takipçilerinin, bir tek gerçek vücûd olduğunu kabul ettikleri ve âlemin çokluğunun bir tek vücûdu ona çoğaltmaksızın izhar ettiğini benimsedikleri kolayca görülmektedir. Nitekim Schimmel'e göre de mutasavvıf, Allah'ı saf bir aşk ilişkisinden aldığı deyimlerle anlatırken, birkaç dize ilerde, kullandığı dilden dolayı, panteist sanılabilir. Chittick'e göre de, en kolay çözüm İbn Arâbî'ye panteist demek veya onun Sünnî İslam'ın dışında bulunduğunu ve sürüden ayrıldığını iddia etmek olmuştur. Nitekim İbn Arâbî'nin ifade ettiği Vahdet-i Vücûd, duyularımızın algıladığı âlemi gerçek kabul eden, materyalist panteizm değildir. Bilakis, mevcûdatın suretlerinde zâhir olan hakiki ve yüce varlığın birliğini ifade eden ve âlemin varlığını sahibinin gölgesi mesabesinde kabul eden misalî ve ruhî bir 'Vahdet-i Vücûd' dur. Bunun için İbn Arâbî Allah'ın tenzih ve tesbihini beraber zikretmede ısrarlıdır.

Bazen tesbih galip gelir ve materyalist olduğu zannedilecek şeyler söyler. Bazen de dinî eğilimi kendisine galip gelir ve tenzih lisanını kullanarak Allah ve mahlûkat arasındaki bütün ilişkileri inkâr eder. Dolayısıyla İbn Arâ-

bî'nin sistemi içerisinde yer verdiği ifadelerinde materyalizmi kabul eden veya destekleyen bir yaklaşım görülmez. Ona göre hakikat varlığın birliğinden ibarettir. Ancak bu birliğin görünen ve gizli olmak üzere iki manzarası vardır. Bu ayırım önemlidir ve varlık ne yalnız görünüştür ne de gizliliktir. Bu bağlamda Vahdet-i Vücud düşüncesini materyalist ve ilhadî bir yaklaşım olarak gören ve bu düşüncenin Tanrı-insan veya Tanrı-âlem özdeşliğini savunduğu çıkarımlarını yapanlar, teorik bir yanlışlık içerisindedirler.

Bu bağlamda İbn Arabi'ye ve dolayısıyla da Şeyh Bedredin'e panteist denilemez. Spinoza gibi onlarda Allah ile âlem aynı değildirler. Hakîkî varlık, yalnız sonsuz imkanlar sahası, batın ve gayb âlemi olan Allah'ın varlığından ibarettir. Kâinat, O'nun zuhûru ve tecellîsinden ibarettir. Kâinat, hakiki varlığın geçici bir gölgesidir. Aydın'a göre de, Panteizm, Tanrı-alem ikiliğini kaldıran, Tanrı'nın her şeyi ihtiva ettiğini, hatta O'nun her şey olduğunu, dolayısıyla ne tabiatın ne de insanın müstakil varlıklar gibi görülebileceğini, onların sadece ilahî varlığın farklı tarzlardaki açılımlarından ibaret olduğunu ileri süren dinî ve felsefî bir doktrindir.

Panteizm denince ilk akla gelen isim, şüphe yok ki Spinoza'dır. Maddeci monizmin ünlü temsilcisi Ernst Haeckel(1834-1919) Kainatın Muamması adlı eserinde şöyle der: "Panteizm, ateizmin kibarcasıdır… Onun ana tezi, Tanrı ile âlem arasındaki ikiliği kaldırmak ve alemin kendi başına, kendi dahili gücünden dolayı var olduğunu ilan etmektir. Spinoza panteizmine İslam düşüncesinde bir yer bulmak imkânsızdır. Sufilerin hemen hepsi, Allah'ın yüce olduğu inancını şu veya bu şekilde dile getir-

miştir. Dolayısıyla onlardan hiç birinin panteist olduğunu söylemek mümkün değildir.

Spinoza'ya göre Allah ile âlem aynı şey olduğundan, eğer âlem yok olsa Cenâb-ı Allah'ın da yok olması lazım gelir. Hâlbuki mutasavvıflara göre âlem, Cenab-ı Hakk'ın vücudunda zâhir fakat her an yenilenme, başkalaşma ve değişikliğe uğrayan bir takım fanî ve yok olucu sûretlerden ibarettir. Bunlar O'nun esmâ ve sıfatlarının mazharları ise de, Cenab-ı Allah zât itibariyle bunlardan müstağnîdir. Âlem yok olsa o zâtî sıfatıyla yine bâkî olur..

KAYNAKLAR

Osmanlı Toplumsal Hayatında Dinî Akımlara Kısa Bir Bakıs. İslâmiyat II,

Uzunçarsılı, Osmanlı Tarihi I, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 520-521; nalcık, Osmanlı

İmparatorlugu Klasik Çag(1300-1600), s. 175.

Ahmet Yasar Ocak, "Din ve Düsünce", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,.

Ekmeleddin İhsanoglu, İslâm Tarih Sanat ve Kültür Arastırma Merkezi(IRCICA), İstanbul 1998, s. 162.

Ahmet Yasar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler(15-17. Yüzyıllar), Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, Döler Reklam Yayınları, stanbul 1977, s. 2-

Figen Gönen, Osmanlı İmparatorlugu'nun Kuruluş Döneminde Merkezi iktidar-Sûfî Çevre

İliskileri(1399-1450), Yüksek Lisans Tezi, HÜSBE, Ankara 1993, s. 29.

Ahmet Nezihi Turan, Selçuklulardan Bugüne

Tarih El Kitabı

Osmanlı Siyasî Tarihi(1300-1600), bölüm yazarı: Mehmet Öz, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 101

Gönen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Merkezi iktidar Sûfî Çevre liskileri, s. 25; Mahmut Ay, Osmanlı'da XIV-XVII. Yüzyıllar Arasında İtikadi Konularda Bazı Aykırı Düsünceler, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1995, s. 59-60; Muammer Sencer, Osmanlılarda Din ve Devlet, Erk Yayınları,1974, s. 69.

Mehmet Bayrakdar, Kayserili Dâvud(Dâvudu'l-Kayserî), Kültür ve Turizm Bakanlıgı Yayınları:912,

Türk Büyükleri Dizisi:79, Ankara 1988, s. 4.

İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi I, çev. Neşet Çagatay, AÜ Basımevi, Ankatra 1964, s.255.

Uzunçarsılı, Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı

Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi,

İ.Hakkı Konyalı, "Stalin'in Şeyhi Bedreddin Simavî",

(Arapça olan eserin nüshası için bkz. Şeyh Bedreddin, Hasiyetü Matla'i Husûsi'l-Kilem fî Meânî Fusûsi'l-Hikem, Süleymaniye Ktp. Halis Efendi Ktp. nr. 2985.-70)

Şeyh Bedreddin, Teshîl,

Şeyh Bedreddin, Câmi'u'l-Fetavâ,

Şeyh Bedreddin, Teshîl

Bkz. Şeyh Bedreddin, Câmî'u'l-Fusûleyn, Kahire 1300, C. I, 234-247.

Şeyh Bedreddin, Câmî'u'l-Fusûleyn, Kahire 1300, C. I, 235.

Osmanlı Ansiklopedisi, 1, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 152.-167

Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları, s. 100.

Halit Ünal, "Bedreddin Simavî ve Câmiu'l-Fusûleyn Adlı Eseri", Şeyh Bedreddin(Seyh Bedreddin

Kongresi Tebligleri), EÜGNTTE Yayınları, Kayseri 1996, s. 46Menâkıbnâme, Halil b.İsmail,.

Taşköprülüzâde, Sakâik, C. 1, s.37-40.

(Şeyh Bedreddin'in fıkıh yönleri ile bilgileri elde etmemde yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen ve iznini alarak paylaşımda bulunmamı sağlayan Nevşehir Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Sayın Dç. Ali Kozan Bey'e teşekkürlerimi sunarım.)

* SÖZLÜK*

TEMAYÜL: Bir tarafa eğilme veya çarpılma. (Birinden tarafta olma)

TEMCÜD: Ululanma, ağırlanma. Sabah namazından sonra minarelerde okunan dua.

TEMAŞA: Gezme, bakıp seyretme.

TAKSİRAT: Tanrı tarafından bir belâya uğramaya yol açan suç, günah. Kusurlar.

TAKVA: Takva; korunma, sakınma demektir. Yüce yaratıcıya karşı sorumluluk duyarak, her türlü günahlardan kendini korumanın niyet ve gayreti içinde olmadır.

İHTİVA: İçine alma, içinde bulundurma, içerme..

VERA YOLU: Takvâ, sakınma, korunma, günahtan hassasiyetle kaçma ve korkma, haramlar bir tarafa, şüpheli olan şeylerden, mâlâyânî ve boş şeylerden uzaklaşma.

MÜKAŞEFE: hakikat ehline ilâhî sırların zuhur etmesi demektir.

TARİK-İ EBRÂR: Bir mânâ ile bekâya eren Allah'ın hususî iltifat, ihsan ve teveccühlerine mazhar hak eri .

RİYAZET: Zühd ve takva maksadıyla dünya zevklerinden kaçınma ve... karşı koymak; mücahede ise Ahlâk değişmesini sağlamak demektir.

TARİK-İ ŞUTTAR: Şevk, tasavvufta gönlün sevgili ile buluşma arzusu; Allah'a kavuşma özlemi demektir.

CEZBE: sözlükte "çekmek" anlamına gelir. Tasavvufta, Allah'ın kulu kendine çekmesi ve yüce huzuruna yükseltmesi demektir.

VECD: Vecit ya da ekstaz, kimi sözlüklerde «ruhun dünyevi gerçeklikten kurtulduğu kendinden geçme ve coşkunluk halidir.

MEŞŞAİLİK: İslâm dünyasında Aristocu felsefeye verilen isim. Meşşaî (yürüyen).

TEKAMÜL: Arapça "Kamil" kökünden türemiş bir kelime olup, ilerleme, gelişme, olgunlaşma demektir.

MURAKABE: Allah'ın, her zaman, her yerde hâzır ve nazır olup kendini görüp, işittiğini bilinç olarak yaşamak.

MELÂMİLİK: Kendi varlığını hakkın varlığında yok etme yolunda yaşayanlar.

MEVLEVİLİK: Mevlânâ Celaleddin Rumi adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarikata verilen addır.

KADİRİLİK: İslâm dininin sünnî mezhepleri arasında yaygın olan bir tarikat. Büyük İslâm bilgini Şeyh Abdülkadir Geylanî tarafından 12. yüzyılda kurulmuştur. HALVETİYE: suhreverdiye'nin bir kolu, kübreverdiye'nin bir şubesi olan ve şeyh ebu abdullah sirâcüddin tarafından kurulan tarikat..

İRŞAD: Doğru yolu gösterme, kötülerden arındırıp, iyi yola doğru ilerletme, hidayete erdirme.

MÜRİD: Sözlükte anlamı, "dileyen, irade ve istek sahibi olan" diye verilmektedir. Tasavvuf deyimi olarak: iradesi olmayan, kendi şahsi iradesine göre değil inandığı bir kişi veya bir tarikata bağlı fikirleri benimseyip kabul eden kişi anlamındadır.

ZULMET: Sözlük anlamı karanlık demektir. Görülmeyen, bilinmeyen dönemlerdir.

ZİKR: Arapça anmak anlamındadır. Sesli ve sessiz iki eylemi vardır. Sesli olarak Tanrı'ya yakarış, sessiz olarak içe kapanışta söylenen, Yaradan'ı yüceltmek adına yapılan eylemlerdir.

ZAT: Bütün geçici niteliklerden arınmış öz varlık demektir.

ZAHİR: Görünüş alanı olan, evren ile onu dolduran her varlık zahirdir. Duyulan, görülen varlıklara verilen addır.

ZÜHUR: Görünüş alanına çıkış yani görünmezken görünür hale gelme durumudur.

YEKİN: Kesin olandır. Her türlü olasılıklardan arınmış, hiçbir kuşkuya olanak vermeyen bilgi anlamındadır.

VÜCUD: Belli koşullar altında meydana geliştir. Varlık, varoluş.

VİSAL: Sözlük anlamı kavuşma demektir. Tasavvufi anlamı Tanrı'ya kavuşmadır.

VAHİD: Tasavvufta Tanrı'nın tek olduğunu anlatır.

VACİB: İslâm felsefesinde yapılması zorunlu olan konulardır.

VAHDET: Var olmak, birlik, bütünlük anlamındadır. Tasavvufta ise tanrı özünde bulunmaktır.

VAHDET-İ VÜCUD: Bütün varlıklar Tanrı'dandır. Var olan sadece Tanrı'dır. Bütün varlıklar onun birer görünüşüdür.

ÜMMEHAL-İ SÜFLİYE: Rüzgâr, su, ateş ve toprağın anlatımıdır.

TAHKİK: Doğruyu, gerçeği araştırma.

TAKLİD: Araştırma yapılmadan başkasından öğrenilerek benimsenen bilgi ve davranışlardır.

TECELLİ: Tanrı'nın insan yüreğine bir nur, ışık olarak yayılmasıdır. Evrendeki her şey Tanrı'nın görünüş şeklidir.

TEVHİD: Vahdet sözcüğünün çoğaltılmış halidir. Tasavvufta şeriat her şeyi birbirinden ayırırken, Tanrı birliğini bir kılar.

TAHAKKUK: Var olmak, görünür olmak.

TAAYYÜN: Tanrı'nın görünmez durumdan görünür hale gelmesi. Tasavvufta Tanrı niteliği gereği görünmeyen bütün niteliklerden üstün bir varlıktır. Görünmez olan ama her şeyi gören de O'dur.

TAAYYÜNÂT: İçinde yaşanılan bütün varlık türleri ve duyu âlemidir.

ŞEYTAN: İnsanı kötülüğe iten bir güce verilen addır. İnsan kötülüğü bu gücün etkisi altında kalarak yapar.

ŞERİK: Tanrı'nın başka bir varlık olarak görünmemesi olayıdır. Tanrı'nın ortağı yoktur. Tektir.

ŞİRK: Ortak koşma.

ŞEHÂDET: Görünen âleme inanmaktır.

GAYB: Görünmeyen, bilinmeyen âlem için kullanılır.

SÜDUR: Âlemdeki bütün varlıkların Tanrı özünden fışkırması meydana gelmesidir. Tasavvufa göre; Varlıklar yoktan var olmamış ancak Tanrı2nın özünden fışkırarak görünüşe ulaşmışlardır.

SÛRET: Bütün varlıklar Tanrı'nın birer yansımasıdır. Tanrı'nın görünmeyen özü Zat, görünen yüzü sûrettir.

SIFÂT: Tasavvufi anlamı öz ve tözü belirleyen ve bunlarla var olabilen özelliklerdir. İnsanın içindeki töz yani cevher ile zat yani kişilik birleşmeden sıfât oluşmaz.

SEMÂH: Tanrı adlarını anarak dönmek. Mevlevilikte kullanılır.

RAHMAN: Esirgeyen, koruyan anlamında Tanrı adlarından biridir. İnançlı, inançsız tüm varlıkları koruyan anlamındadır.

RAHİM: İyiliği, güzelliği ve doğurganlığı anlatır. Tanrı adlarından biridir.

RIZA: Onaylama, onay verme anlamındadır.

RİYAZET: İçe kapanış. Kendini dünya işlerinden soyutlayarak sadece Tanrı'yla ilgilenecek duruma gelme.

NEFS: İkiye ayrılır. Nefs-i küll ve nefs-i nâtıka. Nefs insanın özünü oluşturan ögedir. Nefs-i küll aklı, nefs-i natıka ise konuşan bedeni temsil eder.

MUTLAK: Kesin olan.

MÜCERREDAT: Duyuüstü nesneler. Soyut kavramlar.

MÜLK ÂLEMİ: Duyularımızla algıladığımız evren.

MİSAL ÂLEMİ: Düşüncede var olduğu kabullenilen âlem. Hayal âlemi.

MEZHEB: İnanışla kabul edilen dini yol. İslâmiyette iki ana mesheb vardır. Biri Sünni diğeri batınidir. Hanefi, Hanbeli, Maliki, Şafii meshebleri Sünni'dir. Kuranı başka

türlü yorumlamak batıni meshebleri doğurmuştur. Şiilik beşinci mesheb ve sünnilere göre batıni olarak düşünülür.

MERTEBE: Varoluşta basamak.

MELEKÛT: Duyularla algılanmayan, görünemeyen evren.

MELEK : Tanrısal iyilik yapan güç.

KEVN OLUŞ: Bir varlık biçiminden başka bir varlığa dönüşebilme. Oluşma.

MAZHAR: Varlığın görünüş alanına çıkışı, görünmesi olayı.

MAHŞER: Bütün ölülerin ilahi emirle yeniden kalkacakları, dirilecekleri yer.

KEŞF: Gerçekleri kavrama, sezme yolu.

KESRET: Çokluk.

KEMAL: Olgunluk.

KALEM: Varlıkların kendi görünüşlerine göre oluşturdukları her bütün.

KALB: İnsanların iç evreni. Gönül.

KÂİNAT: Bütün varlık türlerini kapsayan, kuşatan bütün anlamındadır. Tasavvufta Tanrı'nın görünüş alanına çıkıp kendini varlıklarla göstermesi olayıdır.

KADİM: Sonradan var olmayıp önceden beri olan.

İLME-L YÂKİN: Okuma, öğrenme ve duyma yoluyla bilgi edinebilme.

İHTİYÂR: Kendiliğinden yapabilme, kendi istemine göre hareket edebilme. Seçme, seçilme, dayanma, yaşlılık.

İBN-İ VAKT: Tasavvufta belli bir süre aynı yerde kalmayan, bütün zamanı ve yeri kuşatan aşan anlamında kullanılır.

HADİS: Tanrı'nın özünden sonra oluşan, söylenen sözler. Sonradan ortaya çıkma durumu.

FESAD: Varlık kimliğinden çıkarak yokoluş.

FELEK: Gök katlarının genel adı. Dizilişlerine göre;

Ay(Kamer), Utarid, Zühre, Güneş(Şems), Mirrîh, Müşteri, Zülâl olmak üzere yedi kattır. Bu katları da kuşatan iki gök katı daha vardır. Burçların bulunduğu Kat k^ürsi ve Atlas'tır. Atlas en son gök katıdır ve orada sonsuz bir karanlık hâkimdir.

FAİL-İ MUTLAK: Yapılan tüm eylemlerin sahibi. Tanrı.

FAİL-İ MUHTAR: Kendi istemiyle hareket eden bağımsız varlık. Tanrı.

CİSM: Somut varlıklar. Elle tutulup, gözle görünebilen her şey.

CİN: Gerçekte görünmeyen ama insanı etkileyen güç. Ruhlar âleminde olup gerçekler âleminden uzakta var olan güçler. Bu güçlerden insanı Tanrıya yaklaştırmak için olanına melek, uzaklaştırmak için olanına da şeytan denir.

CELÂL: Allah'ın adlarından biridir. Ululuk ve büyüklüğü gösterir.

CEMÂL: Tanrının güzelliğini anlatır. Allah'ın adlarından biridir.

BERZAH: Karadan denize uzanan çıkıntıya denir. Tasavvufta ise dünya ile ahret arasında ki evrene berzah denir.

AŞK: Allah'ın kendi özüne inişi sağlayan durum. Kendini Allah'ın sevgisiyle donatmış kişiye de aşık denir.

AZAP: İnsanın yaptığı suçlardan dolayı çektiği veya çekeceği acıları anlatan kelimedir.

AHİRET: Öteki dünya. Ölümden sonraki evren.

FETRET: Fasıla-i Saltanat olarak da bilinir. Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda (28 Temmuz 1402) yenilmesiyle başlayan bu döneme, kardeşleriyle girdiği mücadelede başarılı olarak yönetimi yeniden ele geçiren Mehmed Çelebi son vermiştir.

Ankara Ovası'nda yapılan savaşın kötüye gittiğini gören Yıldırım bayezid'in oğullarından Süleyman Çelebi, yanına Sadrazam Çandarlı Ali Paşa, Murad Paşa ve yeniçeri ağası Hasan Ağa ile birlikte kendine bağlı olan birlikleri de yanına alarak Edirne'de saltanatını ilan etti.

Savaşa katılan diğer şehzadelerden İsa Çelebi Balıkesir'de, Çelebi Mehmed ise Amasya'da kendi hükümdarlıklarını ilan ettiler. Yıldırım Bayezid ile birlikte Musa çelebi ve Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa) Timur'a tutsak düştüler.

Timur, zaferden sonra sekiz ay kadar Anadolu'da kalarak Osmanlı topraklarını yağmaladı. Anadolu'da daha önceden bulunan ancak Osmanlı topraklarına katılan eski Anadolu Beyliklerini yeniden canlandırdı. Osmanlı topraklarını ise 4 şehzade arasında paylaştırarak Anadolu'dan çekildi. Böylece Osmanlı Toprakları bölünmüş oldu. Şehzadelerden ilk olarak Mehmed Çelebi harekete geçti. Orta Anadolu'daki Türkmen beylerini safdışı bırakarak güçlü bir Türkmen ordusu kurdu. İlk çarpışma ise Musa Çelebi ile İsa Çelebi arasında Bursa'da meydan geldi. Musa Çelebi Bursa'yı alarak hükümdarlığını ilan ettiyse de kısa bir süre sonra İsa Çelebi Bursa'yı yeniden ele geçirdi. Bu olay şehzadeler arasındaki mücadelenin kızışmasına yol açtı. Çelebi Mehmed, diğer kardeşlerini safdışı bırakarak Osmanlı İmparatorluğunu yeniden bir birlik altında toplamıştır.

RUHBAN: Bir mezhep veya bir memlekete ait olan kilise adamlarının hepsine denir.

KAZASKER: Osmanlı devlet yapısında idari bir görevdir. Kazasker Kadı ve Asker kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Osmanlı'da iki adet kazaskerlik makamı olmuştur. Bunlar Anadolu ve Rumeli'dir. Şer'i ve Örfi hukuk uygulamalarından sorumludur. Yetkilerini söyle sıralayabiliriz : Kadı atamaları, müderris atamaları, din görevlisi atamaları, kadı kararlarını bozma-değiştirme-yeni kararlar oluşturma (yani kadı kararlarına itiraz kazaskerliğe yapılırdı.).Yetkilerinin çoğunu 16.yy dan itibaren Şeyhülislama devretmiştir.

KETHÜDA: Osmanlı döneminde şehirlerde oturan halkın, merkezî ve yerel idare ile olan ilişkilerini düzenleyen ve devlete karşı halkı temsil etmek üzere, her mahallenin başında bulunan kethüdâ ve bütün mahalle kethüdâlarının üzerinde deki kethüdaya verilen isim. Bazı şehirlerde şehir kethüdâsı bazılarında ise "şehir emîni" unvanı kullanılıyordu.

Kethüda seçimi

Şehir kethüdâları genellikle halkın ileri gelenleri anlamına gelen "âyân-ı vilâyet" arasından seçilirdi. Çünkü XVI. asırdan itibaren Osmanlı şehirlerinde devlet ile reaya arasındaki ilişkiyi düzenleyenler "eşraf ve âyân diye nitelendiriliyordu. Bu kesime mensup olanlar zengin tüccarlar, esnafın yaşlı ve tecrübeli olanları, ulemâ, imam, hatip gibi tanınmış din adamları ile meşhur tarikat şeyhleri idi1. Devletin merkezden gönderdiği ferman ve hükümlerde mutasarrıf, mütesellim, kadı gibi görevlilerin yanı sıra âyân ve iş erlerine de hitap ediliyordu. Bunu pek çok sicil hükümlerinde ve ferman sûretlerinde görebilmekteyiz.

Ancak, Kanunî devrinden II. Mahmud zamanına kadar devam eden ve devlete hizmet eden ayanlar son zamanlarda kazandıkları güç ve imkânlarla devleti sıkıntıya sokmuşlar ve bunun neticesinde sık sık birtakım önlemlerin alınmasına sebep olmuşlardır.

Görevleri

Kethüdâlarının başlıca görevleri, şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan veya eşkıya takibine giden askerî birlikleri, yolculuk yapan ya da göreve giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi devlet yöneticilerini ağırlamak ve konaklamalarını sağlamak ve bu işler için yapılan harcamaların defterini tutmaktı. Şehir kethüdâsının başka bir görevi de devlete toplanan vergilerin edası ile ilgilenmektir. Vergilerin tevzî ve taksim edilmesi, mahallerde ekonomik duruma göre kimin, ne kadar vergi vereceği, kimin muaf olduğunun tespit edilmesi gibi görevleri de yapmakta idiler.

Kethüdâsını, şehri ilgilendiren her konuda, özellikle devletle olan ilişkilerde reâyanın bir temsilcisi olarak nitelendirebiliriz. Devlet işlerinin yürütülmesine yardımından dolayı askerî sınıf içine alınmıştır. Şehir kethüdâsı bir yandan devlet görevlisi niteliğini taşırken, bir yandan da şehirdeki üreticilerin ve ticaret erbâbının lideri konumunda yer almaktadır.

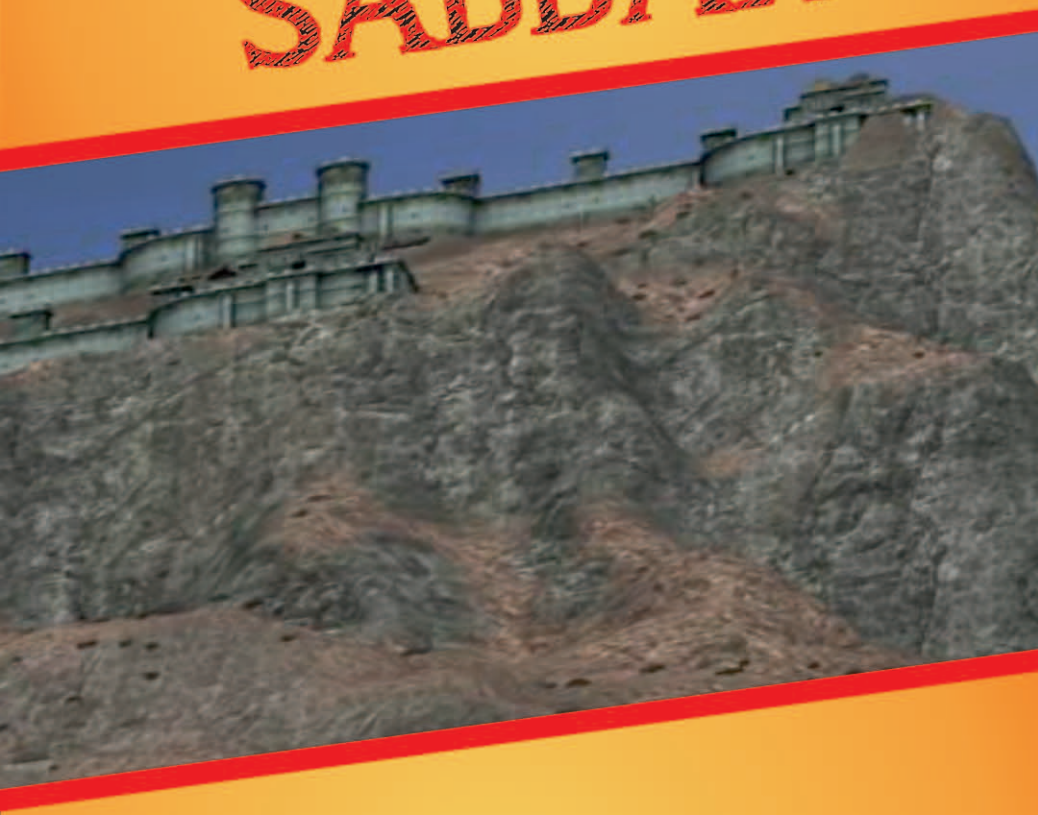
Şehir kethüdâları, şehrin ileri gelenleri ve halkın münasip gördüğü kişiyi hükümete teklif etmeleriyle seçilirlerdi. Sancak beyi teklif edilen kişiyi merkeze arzeder ve halkın genel kabul gördüğü genellikle uygun bulunarak

berât-ı hümâyun gönderilirdi. Kanunsuz işlere başvuran veya zulüm yapan şehir kethüdâsı, halkın sancak beyine şikayeti doğrultusunda değiştirilebiliyordu.

Kethüdâların görev süreleri belli bir kayda bağlanmadığı görülmektedir. Göreve atanmalarında, halkın seçimi ve memnuniyeti esas olduğundan herhangi bir yolsuzluk ve vefat durumu haricinde görevde kaldıklarını söylenebilir..

Dağların Şeyhi

HASAN SABBAH

Asyacan Nermin DEVRİMCİ

MOLA KİTAP